Béatrice André-Salvini

Babilonul

71

Microsinteze

CORINT

Redactor:
Mirella Acsente

Tehnoredactare computerizată:
Mihaela Dumitru

Coperta:
Walter Riess

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
ANDRÉ-SALVINI, BÉATRICE
Babilonul / Béatrice André-Salvini; trad.: Gheorghe Ţiţeica; pref.: Zoe Petre. - Bucureşti: Corint, 2005
Bibliogr.
ISBN 973-653-723-4

I. Ţiţeica, Gheorghe (trad.)
II. Petre, Zoe (pref.)

94(354 Babilon)
902(567)

ISBN: 973-653-723-4

BÉATRICE ANDRÉ-SALVINI
Muzeograf-şef
Departamentul de antichităţi orientale
Muzeul Luvru

BABILONUL

Traducere: Gheorghe Ţiţeica
Prefaţă: Zoe Petre

CORINT
Bucureşti, 2005

PREFAŢĂ

Cartea pe care Béatrice André-Salvini, şefa Departamentului de Antichităţi Orientale a Muzeului Luvru, o consacră *Babilonului* are îndoitul merit de a fi o alertă, succintă şi foarte precisă introducere în istoria acestui centru — unic prin importanţa şi dăinuirea sa — al civilizaţiei Orientului Apropiat în Antichitate şi dincolo de limitele acesteia, fiind deopotrivă şi o evocare plină de poezie şi culoare a splendorilor acestei civilizaţii. În cea mai bună tradiţie academică franceză, autoarea izbuteşte în cele abia 120 de pagini ale acestei cărţulii să clarifice, să sistematizeze, dar şi să reînvie câteva milenii de cultură, ajutându-şi cititorul să înţeleagă, dar să şi viseze. Inteligenţa şi farmecul paginilor care urmează fac aproape inutilă orice prezentare liminară — în afara îndemnului stăruitor de a le citi.

Citindu-le, vom afla cum s-a născut *Bâbilu, Poarta Zeilor*, cum a devenit ea metropola prin excelenţă a imperiilor care s-au succedat, vreme de aproape două milenii, pornind din ţinuturile dintre Tigru şi Eufrat şi extinzându-se până la a cuprinde uneori în întregime Orientului Apropiat şi Mijlociu, cum a fost această fabuloasă cetate atacată, dărâmată şi reconstruită cu şi mai multă strălucire de regi vestiţi — Hammurabi, Assurbanipal, Nabucodonosor, Nabonid — înainte de a deveni parte a Imperiului Persan, apoi a celui greco-macedonean visat şi cucerit de Alexandru. Această schiţă istorică e urmată de tabloul principalelor surse din tradiţia cuneiformă — de la *Codul*

lui Hammurabi şi inscripţiile regale asiro-babiloniene la scrierile topografice care, încă din secolul al XII-lea î.Hr. şi până la cucerirea oraşului de către regele persan Cirus cel Mare, înregistrează opera constructivă a regilor babilonieni; acestora li se adaugă sursele biblice, extrem de importante şi ele o dată cu Marea Captivitate a iudeilor, deportaţi în 597–587 de Nabucodonosor al II-lea din ţinuturile lor de baştină la Babilon.

Babilonul exercită o singulară fascinaţie livrescă şi asupra eruditilor greci, care — de la Herodot până la Diodor şi Strabon — îl vor proclama ca pe una dintre cele şapte minuni ale lumii, fără a-i fi zărit măcar zidurile sau grădinile suspendate ale imaginarei sale regine Semiramida. Poate tocmai de aceea, o dată cu primele scrieri creştine, acest Babilon imaginar se preface într-un loc al pierzaniei şi al haosului, *Civitas infernalis*, antonim al Cetăţii Celeste. Redescoperirea treptată a Babilonului real de către misionari, neguţători şi călători anticari, urmată de descifrarea inestimabilului tezaur al scrierilor cuneiforme şi de cercetarea arheologică sistematică a ruinelor cetăţii în epoca modernă, succint evocate în paginile liminare ale cărţii, permit azi o viziune istorică complexă asupra destinului singular al acestei mari cetăţi a Orientului.

În secţiunea centrală a cărţii, atenţia autoarei se îndreaptă către perioada de maximă înflorire a Babilonului, în care mari construcţii refac şi amplifică spaţiul politico-religios şi militar şi conferă din nou oraşului identitatea sa de capitală regală şi de cetate sacră a lumii mesopotamiene. Într-adevăr, în 626 î.Hr., Nabopalassar — tatăl lui Nabucodonosor al II-lea — devenise stăpân al Babiloniei, iar în 612, în alianţă cu regatul mezilor, cucerea cetatea Ninive, capitala Imperiului Asirian, deschizând astfel calea

ascensiunii imperiului babilonian (denumit de savanţii moderni „nou” pentru a nu fi confundat cu cel din mileniul al II-lea î.Hr.). Expansiunea din anii lui Nabopalassar e încununată, în vremea succesorului său Nabucodonosor al II-lea, de o remarcabilă înflorire a întregului imperiu şi, înainte de toate, a centrului său politic şi religios — Babilonul.

Nu am intenţia să reiau în şi mai puţine pagini o istorie pe care autoarea o narează admirabil, ci doar să atrag atenţia asupra unor aspecte complementare în raport cu tema cărţii de faţă. Evident, ele nu aveau de ce să facă parte din economia foarte strictă a acesteia, dar prezintă, cred, un anume interes pentru cititor în măsura în care îl îndeamnă să-şi construiască o viziune mai amplă asupra Lumii Vechi.

În aceeaşi vreme în care Nabucodonosor refăcea splendoarea vechii Porţi a Zeilor, *Bâbilu*, adică în ultimele decenii ale secolului al VII-lea î.Hr. şi la începutul secolului următor, contactele comerciale şi culturale între Mediterana Orientală şi zona mesopotamiană redeveniseră — după o lungă eclipsă — foarte active. Regatul Lidiei, unde o nouă dinastie, cea a Mermnazilor, îşi exercita cu strălucire dominaţia asupra întregii Asii Mici, a fost, exact în aceste decenii, cel mai important, dar nu unicul intermediar între Orientul Mijlociu şi lumea cetăţilor greceşti. Ca urmare, în lumea greacă îşi atinge apogeul o exuberantă civilizaţie profund marcată de influenţele culese din afara spaţiului grec, din lumea bogată şi strălucitoare a regatelor Orientului: civilizaţia tocmai de aceea numită orientalizantă. Este, mai pretutindeni în Grecia, vremea afirmării depline în cultură, civilizaţie şi arte a unei aristocraţii care se defineşte adesea prin luxul rafinat, *habrosune*, al obiectelor de mare preţ care vin de departe, din ţinuturile străvechilor civilizaţii mesopotamiene, şi pe care le evocă

poeţi vestiţi ca Alkaios sau Sappho, ambii originari din Mytilene, marea cetate din insula Lesbos, vecină cu ţinuturile de margine ale Orientului.

Cercetările referitoare la istoria civilizaţiei greceşti au parcurs adesea drumuri divergente, uneori accentuând, alteori, dimpotrivă, ignorând sau negând de-a dreptul participarea şi importanţa contactelor cu Orientul Mijlociu în creaţiile culturale ale Greciei cetăţilor. Azi se poate afirma fără teama de a greşi că originalitatea civilizaţiei Greciei nu are cum fi negată, dar că această originalitate nu depinde exclusiv de un şir de „invenţii" culturale în sens absolut. Alături de acestea, un rol foarte important îl joacă remodelarea tradiţiilor, fie ele împrumutate sau moştenite, în funcţie de o nouă modalitate de organizare a instituţiilor şi reprezentărilor, proprie doar comunităţilor greceşti din mileniul I î.Hr, în centrul căreia se află cetatea, *polis* – prima formă de organizare politică participativă din istoria universală.

Pentru a da doar un exemplu dintre multele care se pot aduce în discuţie. De unde în epopee, de pildă, eroii stau la masă aşezaţi în jilţuri sau pe bănci de lemn, spre sfârşitul secolului al VII-lea î.Hr. apare în iconografia produselor artizanale greceşti o imagine care derivă din modelele asiro-babiloniene canonice în reprezentarea regilor, şi anume imaginea unor ospeţe comune la care convivii participă pe jumătate lungiţi pe nişte canapele înguste. Această iconografie dovedeşte preluarea din Orient a unor noi uzanţe, care remodelează, în cercurile aristocratice, obiceiul unor petreceri la care participanţii se strâng laolaltă în faptul serii pentru a bea împreună într-un cadru elegant şi lipsit de orice griji: *sum-posion, băutul împreună* — ceea ce îndeobşte se traduce în limbile moderne prin „banchet" — se structurează în jurul acestui împrumut din uzanţele Orientului Mijlociu.

Or, aşa cum s-a demonstrat cu prisosinţă în ultimele decenii, *sumposion* este cu mult mai mult decât o petrecere privată ocazională, funcţionând ca o adevărată instituţie a aristocraţiei cetăţilor arhaice. Aici se consolidează *hetairiile*, cetele de nobili care îşi dispută puterea asupra cetăţilor lor, aici se pun la cale cele mai importante decizii politice, se pregăteşte sau se consolidează instaurarea tiraniilor şi se complotează contra tiranilor, aici sunt primiţi tinerii de neam care ajung la vârsta bărbăţiei. Modelul oriental este refăcut în alţi termeni, fiindcă, din ospăţ regal, semn al naturii cvasidivine unice a monarhului, *sumposion* devine, cum îl arată şi numele, o uzanţă calificantă pentru un întreg grup de pairi care îşi revendică astfel excelenţa. Nu e mai puţin adevărat că împrumutarea obiceiului şi a reprezentării sale în imagini joacă rolul unui ferment catalizator pornind de la care se cristalizează în lumea greacă o întreagă civilizaţie aristocratică şi orgolioasă care îşi proclamă rafinamentul şi luxul ca pe un temei esenţial al puterii. Mai mult, acest tip de civilizaţie aristocratică devine şi semnul transformărilor sociale de mare amploare pe care le suferă, în contact cu lumea greacă, şi societăţile non-greceşti din aria de influenţă a cetăţilor, de la aristocraţia emergentă din Etruria şi Latium la nobilii traci şi geţi din Balcani şi de la Dunărea de Jos.

Nu avem de ce nega influenţa mitului babilonian al lui Marduk asupra grecilor care, de la Hesiod la primii filozofi ionieni, vorbesc contemporanilor lor despre natură şi legile ei. Nu grecii au inventat banchetul alungit sau divizarea cercului în 360 de grade, şi e limpede că primul alfabet grecesc foloseşte semnele silabice ale scrierii feniciene. De fiecare dată însă, ca şi în cazul *sumposion*-ului, grecii au remodelat aceste împrumuturi, în funcţie de alte reguli de organizare a societăţii şi a imaginarului ei. Au transformat

scrierea silabică prescurtată a fenicienilor — descendent îndepărtat al scrierii cuneiforme inventate la Sumer şi preluate de babilonieni — într-un sistem care, notând nu doar consoane, ci şi vocale, şi atribuind fiecărui sunet câte un semn, a rămas până azi cea mai accesibilă modalitate de înregistrare grafică a vorbirii, alfabetul. Or, asta a permis atât o „democratizare” a scrisului, accesibil practic oricui, cât şi o „democratizare” a scrierilor — afişarea publică, spre ştiinţa şi dezbaterea tuturor cetăţenilor, a legilor şi deciziilor comune ale cetăţii, impunând un nou fel de a scrie pentru un nou mod de a folosi scrisul. Iar cercul a devenit forma simbolică perfectă a participării egale a tuturor cetăţenilor, la egală distanţă de centru, la viaţa cetăţii, în vreme ce Apa primordială a vechilor mituri s-a prefăcut în elementul natural originar al unui univers cognoscibil ale cărui legi pot fi cunoscute şi demonstrate în dezbaterea publică a filozofiei.

Babilonul a participat astfel pe multe căi, directe şi mediate, la constituirea civilizaţiei şi imaginarului european de la care se revendică propria noastră civilizaţie. Cu atât mai mult azi, când vestigiile sale sunt primejduite de acerbele confruntări ale unui război încă în desfăşurare pe teritoriul Irakului, principalul lor depozitar în lumea contemporană, şi când o neglijenţă vinovată a lăsat ca muzeele Bagdadului să fie devastate, se cuvine să afirmăm interesul comun pentru cunoaşterea şi prezervarea acestui tezaur de civilizaţie care s-a creat la Babilon. Excelenta introducere în istoria unor creaţii culturale fără egal care e cartea de faţă merită cu atât mai mult toată atenţia cititorului.

Zoe Petre

„Babilonul, cel căruia i-au fost hărăzite faima şi fericirea ... Babilonul, puterea cerurilor ... Babilonul, oraşul ale cărui cărămizi sunt străvechi ... Babilonul, oraşul regelui zeilor ... Babilonul, oraşul a cărui bogăţie este inepuizabilă ... Babilonul, cel care aduce pacea locuitorilor săi ... Babilonul, oraşul adevărului şi al dreptăţii ... Babilonul, locul de întâlnire al zeilor ... Babilonul, oraşul care uneşte cerul cu lumea de jos ... Babilonul, oraşul care îşi zdrobeşte duşmanii ... Babilonul, reşedinţa lui Marduk ... Babilonul, făuritorul zeilor şi al omului ... Babilonul, cel care reuneşte legile ... Babilonul, cel care statorniceşte regalitatea ... Babilonul, cel care a dobândit înţelepciunea ... Babilonul, oraşul sfânt ... Babilonul, îngemănarea Ţărilor."

(*Tintir*, I, 1-51)

INTRODUCERE

Prestigiul Babilonului a fost imens în ochii contemporanilor lui; faima oraşului reprezenta cea dintâi dintre cele 51 de însuşiri şi funcţii pe care i le atribuiau înţelepţii săi, la sfârşitul celui de-al II-lea mileniu î. Hr. Nici o cetate din lume nu a fost mai invidiată şi mai temută, mai admirată şi mai ponegrită, mai frecvent devastată şi reconstruită. Aspectul monumental şi viaţa locuitorilor ei au fost ritmate de marile domnii ale Orientului Antic. Fiecare suveran puternic, duşman sau prieten, a dorit să-l cucerească şi

să-şi lase pecetea asupră-i, fie înfrumuseţându-l, fie distrugându-l. Babilonul era inima spirituală şi intelectuală a întregii Mesopotamii şi îşi răspândea strălucirea asupra lumii civilizate. El era centrul cosmic, simbolul armoniei lumii, născut din voinţa zeului său suprem, Marduk, biruitorul forţelor haosului şi organizatorul universului. Acest aspect cosmologic se află la originea întregii concepţii arhitecturale şi decorative a oraşului. Dualitatea dintre real şi mistic i-a asigurat Babilonului un destin remarcabil, extins mult dincolo de existenţa sa fizică, până în zilele noastre.

„Poarta zeului / zeilor"

Caracterul excepţional al oraşului se manifestă în primul rând prin etimologia numelui pe care îl poartă. În textele cuneiforme, acesta este grafiat *Bâbilu* în akkadiană (babiloniană) sau în sumeriană, căci această din urmă limbă, deşi dispărută încă de la începutul mileniului al II-lea î.Hr., a continuat să fie limba nobilă, limba culturii, utilizată mai ales pentru a desemna locurile prestigioase. „Babilon" provine din forma grecească (Βαβυλών) a akkadianului *Bâb-ili/ilâni*, care înseamnă „Poarta zeului/zeilor", în sumeriană *Ka-dingirra*. Acest nume ar putea aparţine unui fond lingvistic „protoeufratic", termen desemnând limba vorbită în Mesopotamia de Sud înainte de sumeriană şi de apariţia scrierii la sfârşitul mileniului al IV-lea. Aceasta ar însemna că existenţa unei aşezări omeneşti stabile în aceste locuri datează de foarte timpuriu. Alcătuirea unui nume de oraş pornind de la cuvântul „poartă" este unică în Mesopotamia antică. Este probabil ca acest toponim să fie în legătură cu o anumită funcţie: în vechea

Mesopotamie, actul de justiţie avea loc la poarta palatului regal sau a templului principalei divinităţi. *Bâb-ili* ar putea deci desemna locul judecăţii divine sau cel unde are loc contactul cu divinitatea, o denumire ce devine o justificare a renumelui Babilonului şi a rolului de capitală politică şi religioasă, sediu unic al stăpânitorilor umani şi celeşti.

Babilonul este desemnat şi prin alte ideograme. Denumirea de *Tintir* — „sediul vieţii" sau „al abundenţei" — este atestată la începutul mileniului al II-lea. Oraşul mai este numit, începând cu sfârşitul mileniului al II-lea, *Šuanna*, "Puterea lui este preamărită"; iar în literatura religioasă, Eridu, prin asimilare cu numele unui vechi oraş sfânt sumerian al cărui loc a fost preluat de Babilon. Numele oraşului mai poate fi scris cu ajutorul ideogramei „poartă" + 60, cifră perfectă în cadrul sistemului sexagesimal sumerian, utilizată pentru a desemna divinitatea prin excelenţă.

În ebraica biblică, Babel reprezintă traducerea exactă a lui *Bâbilu*. *Geneza* dă o interpretare negativă numelui Babel, care are la bază o etimologie populară, fondată pe un joc de cuvinte cuprinzând verbul ebraic *bâlal*, „a amesteca, a confunda": „Cetatea a fost numită Babel (Încurcătură), căci acolo a încurcat Domnul limba întregului pământ" (*Geneza,* 11: 9). Babilonul ar apărea astfel drept metropola confuziei. Această multitudine de interpretări şi grafii ale numelui Babilonului îşi are locul ei în istoria şi legenda oraşului.

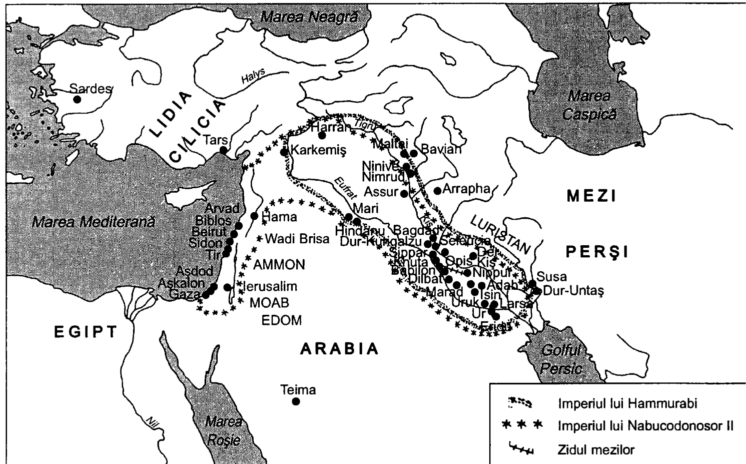

Fig. 1 — Imperiile lui Hammurabi (sec. al XVIII-lea) şi Nabucodonosor al II-lea (605–562 î.Hr.)

Capitolul I

BABILONUL: IZVOARELE DOCUMENTARE

Înainte de descifrarea textelor cuneiforme şi de explorarea sitului arheologic, Babilonul — situat pe Eufrat, la 90 km de oraşul modern Bagdad — nu era cunoscut decât din izvoarele biblice şi din lucrările scriitorilor clasici, care i-au păstrat amintirea şi au transmis-o culturii occidentale. Suveranii babilonieni, în inscripţiile lor, preamăresc oraşul şi îi atribuie rolul de capitală a lumii; străinii i-au amplificat faima, transformând, o dată cu trecerea timpului, istoria în legendă. *Biblia* oferă informaţii preţioase privind puterea politică a Babilonului, în vreme ce alţi autori clasici, mai târzii, menţionează în special aspectul său monumental şi luxul pe care îl etala. Datele arheologice şi cele documentare sunt complementare şi indispensabile reciproc în vederea unei înţelegeri cuprinzătoare a arhitecturii şi vieţii social-culturale a oraşului, mai cu seamă în perioada apogeului istoriei sale, în epoca neobabiloniană.

Pentru numele suveranilor babilonieni vom utiliza în general varianta biblică ori cea clasică deformată, deşi adevărata lor formă a fost stabilită încă de mai bine de o sută de ani.

Izvoarele cuneiforme. Datele istorice legate de principalele evenimente sunt relatate în cuprinsul listelor regale şi în cronici. **Cronicile regilor vechi**, care plasează întemeierea Babilonului la originile regalităţii, au fost scrise, după cât se pare, la sfârşitul mileniului al II-lea î.Hr. Domnia regelui Nabonasar inaugurează o nouă concepţie

a istoriei: în 747 î.Hr., încep primele observaţii ale eclipselor de lună, care vor permite datarea precisă a evenimentelor. Începând cu anul 745, **cronicile babiloniene** consemnează, an de an, pe tăbliţe de argilă, faptele remarcabile. Ele erau redactate în scopuri istorice, dar şi pentru a servi drept bază pentru previziunile astrologice; informaţiile sunt laconice, precise şi credibile. Pentru epocile anterioare, tăbliţele administrative — datate după actul regal considerat ca cel mai important din anul scurs pentru sfârşitul mileniului al III-lea şi începutul mileniului al II-lea, iar apoi în funcţie de anul de domnie al suveranului — constituie elemente fundamentale în determinarea unei cronologii relative dar coerente.

Inscripţiile regale reprezintă şi ele date istorice utilizabile. Sub forma unor stele şi inscripţii rupestre — amplasate pe marginea drumurilor folosite de armatele în campanie —, ele relatează un eveniment: o expediţie militară, un fapt religios sau o lucrare edilitară realizată de rege. Documentele inaugurative — cărămizi, cilindri din lut ars sau tăbliţe de piatră — comemorează construirea sau restaurarea unor monumente. Fiecare suveran avea datoria şi grija de a perpetua memoria faptelor de seamă petrecute în timpul domniei lui şi a operelor edilitare destinate preamăririi zeilor. Numeroasele texte votive provenite mai ales de la regii neobabilonieni se alătură descoperirilor arheologice şi le completează în ceea ce priveşte detaliile monumentelor şi elementele decorative astăzi dispărute. Unele dintre aceste documente, încastrate în ziduri, au fost găsite la locul lor, ceea ce a permis identificarea edificiilor. Ele ne oferă un cadru evocator şi adesea precis asupra istoriei şi înfăţişării Babilonului.

Dar principala documentaţie scrisă, cea pe care ne bazăm în cunoaşterea oraşului Babilon, provine de la o

serie de texte calificate drept **topografice**, scrise pe tăbliţe de argilă cu caractere cuneiforme, în akkadiană /babiloniană şi în sumeriană, limba culturii. Planuri sau descrieri de lucrări efectuate la zidurile de incintă, la porţi sau la alte construcţii ale oraşului, în special la clădirea turnului cu etaje, sunt deosebit de preţioase. Ele datează îndeosebi din mileniul I î.Hr. Textul cel mai interesant – numit ***Tintir*: „Babilon"** — pare să dateze încă de la sfârşitul veacului al XII-lea î.Hr., din timpul domniei lui Nabucodonosor I, epocă în care au fost redactate „Cronicile regilor vechi"; el a fost compus cu scopul de a preamări Babilonul, oraşul sfânt, şi de a-l prezenta ca pe centrul lumii. Acest lung memorandum de patru sau cinci tăbliţe ne-a parvenit prin intermediul mai multor copii ulterioare ce se eşalonează până în era noastră. Textul constă într-o descriere detaliată a topografiei religioase a Babilonului şi are forma unui inventar al diferitelor locuri de cult: temple, capele şi altare divine, dar şi al străzilor pe care treceau procesiunile religioase, al râurilor, al zidurilor şi porţilor care erau divinizate sau plasate sub protecţie divină pentru a asigura în mod eficient apărarea centrului religios al oraşului. Edificiile de arhitectură civilă şi privată nu figurează aici. Lucrarea se înscrie în **tradiţia lexicală** didactică mesopotamiană, care dorea să inventarieze lumea pentru a o putea studia mai bine. Scurte comentarii de ordin religios, dar şi topografic, completează descrierea oraşului. Planul Babilonului, statornicit astfel într-o epocă în care cultul lui Marduk atinge apogeul gloriei, devine imuabil. Restaurările, extinderile şi înfrumuseţările ulterioare, îndeosebi cele efectuate de Nabucodonosor al II-lea, respectă aceste dispoziţii de bază. Săpăturile arheologice au confirmat amplasamentele diferitelor locuri sacre indicate şi descrise în acest text.

În acelaşi timp, savanţii babilonieni au compus marea operă literară cunoscută sub titlul de ***Poemul Creaţiei***, sau ***Enuma eliş***, conform obiceiului mesopotamian de a intitula lucrările după primele lor cuvinte. Ea îl preamăreşte pe Marduk şi Babilonul ca pe centrul lumii cosmice. Acest lung poem epic pe şapte tăbliţe evocă preluarea puterii absolute de către Marduk şi construcţia Babilonului celest, prototip al Babilonului pământesc. Alte texte relatează ritualurile şi ceremoniile ce se desfăşurau cu ocazia Anului Nou, situat la începutul primăverii.

Textele ştiinţifice reprezintă şi ele surse fundamentale de cunoaştere a vieţii intelectuale şi religioase a Babilonului. Disciplinele consacrate ale înţelepciunii mesopotamiene, de origine inspirată, divină, şi care se confundă cu ştiinţele, sunt astrologia, divinaţia, exorcismul, medicina şi lamentaţia. Observaţiile astronomice — bazate pe matematică — generează texte profetice, cu semnificaţie istorică.

Administrarea templelor şi a palatelor ori afacerile private ale babilonienilor ne sunt cunoscute din **arhive**, descoperite fie chiar în Babilon, fie în alte locuri ale spaţiului mesopotamian. Ele ne dau informaţii despre funcţionarea marilor întreprinderi, de genul templelor, care utilizează un personal numeros şi variat pentru exploatarea marilor domenii — în special câmpiile şi plantaţiile de palmieri —, dar şi pentru a asigura cultul zeului şi serviciul divin cotidian. Aceste documente pun în evidenţă faptul că în cursul primului mileniu î.Hr. societatea babiloniană începe să devină amestecată sub aspect rasial, ca urmare a invaziilor nomade semitice originare din vest — mai ales aramei şi caldei — şi a politicii de deportări dusă de suveranii neobabilonieni. O parte a populaţiei Babilonului vorbea o limbă vest-semitică. În numeroase contracte scrise în

babiloniana cuneiformă silabică se găsesc menţiuni scrise cu cerneală, în arameică liniară alfabetică: nume de origine arameică de martori ai contractului, sau un rezumat al textului babilonian.

Izvoarele biblice. Interesul principal al izvoarelor biblice este de ordin istoric, deşi tocmai episodul din *Geneză* referitor la „Turnul Babel” (*Geneza*, 11: 1–9), a contribuit decisiv la dobândirea de către Babilon a celebrităţii eterne. Cel dintâi suveran babilonian menţionat de către *Biblie* este Merodac-Baladan (în babiloniană: Marduk-apal-iddiña al II-lea), care caută alianţa regelui Iudeii împotriva Asiriei, la sfârşitul secolului al VII-lea î.Hr. Însă relatările cărţilor istorice şi profetice sunt centrate îndeosebi pe momentul deportării evreilor la Babilon, efectuată de Nabucodonosor al II-lea (Nabu-kudurri-usur) după cucerirea şi apoi distrugerea Ierusalimului în 597 şi 587 î.Hr.: „Pe malurile râurilor Babilonului şedeam jos şi plângeam, când ne aduceam aminte de Sion”, spune „Cântul exilatului” (*Psalmul* 137), evocând captivitatea. ***A doua Carte a Regilor***, compusă în timpul Exilului (apoi cea a ***Cronicilor***), ca şi profeţiile lui Ieremia şi ale lui Ezechiel sunt destul de credibile, deoarece au fost redactate în scopul de a convinge poporul ales că Babilonul era instrumentul mâniei lui Dumnezeu faţă de poporul său necredincios.

Blestemul aruncat de **Ieremia** dovedeşte atracţia pe care până şi duşmanii marelui oraş o resimţeau faţă de acesta: „Babilonul era în mâna Domnului un potir de aur, care îmbăta tot pământul. Neamurile au băut din vinul lui; de aceea au fost neamurile ca într-o nebunie… Cum a fost cucerit acela a cărui slavă umplea tot pământul!... De strigătul luării Babilonului se cutremură pământul, şi se aude un strigăt de durere printre neamuri” (*Ieremia*, 51:7,

41; 50:46). Ieremia analizează cu luciditate situaţia politică, relaţiile dintre Babilon şi regatul Iudeii. **Ezechiel**, preot al templului din Ierusalim, a trăit în Babilon. În afară de amintirile istorice, detectabile în mijlocul prevestirilor şi blestemelor îndreptate împotriva regelui Babilonului, el ne transmite câteva informaţii referitoare la nivelul de rafinament al societăţii babiloniene. **Isaia** (al doilea) este profet între 550 şi 520 î.Hr., sub domnia ultimului rege al dinastiei neobabiloniene, Nabonid (Nabuna'id), şi la începutul Imperiului Persan. El povesteşte, sub forma unor profeţii, căderea Babilonului, întoarcerea exilaţilor şi restaurarea Ierusalimului.

Textele mai recente au şi ele caracter istoric, însă introduc elemente de imprecizie, din cauza îndepărtării în timp faţă de izvoare, dar şi în mod deliberat, în măsura în care textul este dominat de ideea de a face din adversarul din totdeauna arhetipul duşmanului poporului ales şi al lipsei de măsură. Începutul ***Cărţii lui Daniel*** ilustrează viaţa exemplară a eroului Daniel, ghicitor la Babilon în vremea exilului. El îi atribuie lui Nabucodonosor faptele lui Nabonid. Cartea datează, pe cât se pare, din secolul al II-lea î.Hr., însă autorul face apel la împrumuturi din tradiţii mai vechi; el oferă mai cu seamă informaţii asupra ghicitorilor care interpretează un vis al regelui Babilonului. Nabucodonosor este menţionat ca aflându-se pe tron chiar şi în cărţi sensibil posterioare dinastiei sale; el devine astfel un personaj mitic, simbolul duşmanului istoric.

În secolul I al erei noastre are loc asimilarea Babilonului cu Roma, vinovată de distrugerea templului din Ierusalim în anul 70. ***Apocalipsa*** lui Ioan anunţă căderea acestui nou Babilon. Metafora Babilonului, oraşul diavolului, se pregăteşte astfel să traverseze mileniile.

Izvoarele clasice. Autorii clasici, greci şi latini, cu toţii posteriori apogeului Babilonului sub Imperiul neobabilonian şi sub domnia lui Nabucodonosor al II-lea, au descris un Babilon de legendă. Informaţiile lor de ordin istoric, evenimenţial, sunt deformate. Totuşi, relatările lor, datorită faptului că includ elemente privind topografia oraşului, i-au ajutat şi ghidat pe arheologii germani, la începutul secolului al XX-lea, să se orienteze în imensitatea şi complexitatea sitului arheologic.

Herodot (cca 485-420 î.Hr.), în *Istoriile* sale (I, 178-186), descrie oraşul la mai puţin de un secol după căderea dinastiei neobabiloniene, în perioada dominaţiei persane. Este epoca în care se mai scrie încă în akkadiana cuneiformă, iar ştiinţa babiloniană a savanţilor numiţi „caldeeni" se află la apogeu. Herodot vorbeşte despre zidurile de incintă, descrie curgerea Eufratului prin oraş, reţeaua de străzi şi lucrările hidraulice, complexul religios dedicat lui Marduk şi ceremoniile ce se desfăşurau acolo. El oferă informaţii privind geografia, moravurile, instituţiile şi viaţa cotidiană a babilonienilor. Nu este sigur că istoricul a vizitat oraşul, însă el se bazează pe relatările călătorilor mai vechi sau pe mărturiile babilonienilor care au cunoscut epoca de splendoare a oraşului dinaintea distrugerilor cauzate de Xerxe I în anul 482 î.Hr. Herodot adună câteva informaţii demne de încredere, dar introduce primele elemente ce vor sta la baza legendelor, îndeosebi cele referitoare la Sardanapal (un amestec dintre personalităţile lui Aşurbanipal, regele Asiriei, şi fratele acestuia Samaş-şuma-ukin, care a domnit asupra Babilonului), la Semiramida şi la Nitocris (alias Nabucodonosor al II-lea).

Legenda Babilonului s-a transmis din generaţie în generaţie, având la bază surse de gradul doi sau trei. Izvoarele clasice elenistice au răspândit tradiţia unui

Babilon–minune a lumii, datorată îndeosebi zidurilor sale, podului peste Eufrat şi grădinilor suspendate. Fabuloasele grădini, deşi au avut o faimă mai puţin unanimă la origine decât fortificaţiile oraşului, au intrat în grupul canonic al celor Şapte Minuni ale lumii antice. O dată cu declinul Babilonului, numele oraşului a rămas să fie perpetuat de legenda grădinilor suspendate.

Autorii târzii preiau tradiţii mai vechi, cu precădere informaţii provenite de la **Ctesias din Cnidos,** medic al regelui persan Artaxerxe al II-lea, la începutul secolului al IV-lea î.Hr., şi a cărui operă originală (*Persika*), s-a pierdut. **Diodor din Sicilia**, în lucrarea sa *Biblioteca istorică* (II, 7–11), în secolul I î.Hr., foloseşte textele lui Ctesias în referirile pe care le face asupra Babilonului. Printre monumentele pe care el le descrie se mai află încă unele construite de Nabucodonosor al II-lea, la începutul veacului al VI-lea î.Hr. Diodor din Sicilia insistă asupra zidurilor de incintă şi asupra palatului, cu decoraţiunile sale din cărămizi smălţuite, precum şi asupra grădinilor suspendate. **Strabon** (cca 58 î.Hr.–20 d.Hr.), în *Geografia* (16, I, 5), descrie Babilonul, zidurile şi grădinile sale suspendate ca pe una dintre cele Şapte Minuni ale lumii. **Quintus Curtius,** în secolul I d.Hr., în *Istoria lui Alexandru cel Mare Macedoneanul* (V, 1), vorbeşte în special despre podul peste Eufrat şi despre grădinile suspendate. Putem să-i cităm de asemenea pe **Pliniu cel Bătrân** (*Istoria naturală*, VI), pe istoricul grec **Arian** (*Anabasis*, VII, 17), pe istoricul latin **Iustinus** (*Abreviere a istoriilor filipice*, I), pe **Ammianus Marcellinus**, care îl însoţeşte pe împăratul Iulian în expediţia acestuia contra perşilor, în anul 363 d.Hr. şi relatează, în *Rerum gestarum* (XXIII,6), legenda construcţiei marelui Babilon.

Berosos, un preot al lui Marduk din Babilon, de la începutul secolului al III-lea î.Hr., face legătura dintre izvoarele babiloniene şi cele clasice. El scrie în greceşte o istorie a ţării sale, numită *Babyloniaka* (sau *Chaldaica*), pe care i-o dedică lui Antioh I Soter şi din care nu ne-au rămas decât „fragmente” sau „referiri” prezente mai cu seamă în textele lui **Flavius Iosephus** (secolul I), **Abidenus Apollodorus** (secolul al II-lea), **Eusebiu din Caesarea** sau **Clement din Alexandria** (secolul al IV-lea), pornind de la o compilaţie a lui **Alexandru Polyhistor** (secolul I). Berosos povesteşte despre crearea lumii, despre Turnul Babel, despre Nabucodonosor al II-lea. Cartea a III-a a lui, reluată de Eusebiu din Caesarea în *Cronica*, oferă o cronologie a regilor care au domnit asupra Babilonului, de la Tiglatpalasar al III-lea, rege al Asiriei (la sfârşitul secolului al VII-lea î.Hr.), până la Alexandru cel Mare. Berosos a tradus: „Arhivele care fuseseră păstrate cu mare grijă de preoţii din Babilon vreme îndelungată... şi aceste arhive conţin istoria cerului şi a pământului, a celei dintâi creaţii şi a regilor, precum şi faptele întreprinse în timpul domniilor lor” (*Fragmenta* I, 1). Detalii ce pot fi puse în paralel cu cronicile babiloniene demonstrează că acestea din urmă au fost izvoarele sale de informaţie. Un pasaj referitor la Nabucodonosor rezumă esenţialul şi însemnătatea operei acestuia: „Nabucodonosor a aflat de moartea tatălui său... (Nabopalassar, în 605, în vreme ce se afla în campanie în vest, la frontiera egipteană).... După ce şi-a lămurit treburile în Egipt şi pe tot acel teritoriu, el le-a ordonat unora dintre prietenii săi să-i ducă pe prizonierii evrei, fenicieni, sirieni şi egipteni, împreună cu grosul armatei şi cu restul prăzii, la Babilon. El însuşi... a ajuns la Babilon traversând deşertul... A luat în posesiune în întregime regatul tatălui său... Cu prada de război a împodobit generos templul lui

Bel (Marduk) şi celelalte temple. A fortificat oraşul vechi şi a adăugat un nou oraş exterior. A făcut în aşa fel încât asediatorii să nu mai poată devia fluviul, înconjurând oraşul interior cu trei rânduri de ziduri, iar oraşul exterior cu alte trei ziduri (cele două fortificaţii delimitând micul şi marele Babilon)... După ce a construit cu măiestrie zidurile oraşului şi i-a decorat porţile într-un mod demn de acest loc sfânt („Poarta lui Iştar"), a clădit un alt palat în apropierea palatului tatălui său („marele palat")... În ciuda mărimii extraordinare şi a splendorii sale, el a fost terminat în cincisprezece zile (aşa susţine Nabucodonosor). În palat, el a construit şi a amenajat aşa-numitele grădini suspendate, prin instalarea unor terase înalte de piatră, pe care le-a amenajat aidoma unor munţi şi le-a plantat cu tot felul de arbori. Această lucrare, Nabucodonosor a făcut-o datorită soţiei sale, care fusese crescută în Media şi tânjea după un peisaj muntos!"

Ptolemeu, la începutul secolului al II-lea d.Hr., întocmeşte o listă a regilor Babilonului care este cunoscută sub numele de „Canonul lui Ptolemeu". Lista începe cu domnia lui Nabonasar, în veacul al VIII-lea î.Hr. În redactarea ei, autorul se inspiră din opera lui Berosos, aceasta constituind şi sursa de informare pe care a avut-o pentru redactarea istoriei observaţiilor astronomice babiloniene. Opera lui Ptolemeu a dominat cunoştinţele ştiinţifice ale Evului Mediu şi ale Renaşterii.

Datorită acestor izvoare, renumele capitalei regelui Nabucodonosor al II-lea a traversat mileniile. Secretele savanţilor caldeeni i-au fascinat pe autorii clasici şi pe cei ai Evului Mediu occidental. Mitul „Turnului Babel" din *Geneză* i-a inspirat pe scriitori şi pe artişti. Babilonul, în viziunea lor deformată, este asociat cu haosul, cu desfrâul şi cu abuzul. Această fascinaţie negativă este rezumată în

titlul unei lucrări din secolul al XIII-lea a franciscanului Giacomino da Verona: *De Jerusalem celesti e De Babilonia civitate infernali*: „Despre Ierusalim, cetate celestă, şi despre Babilon, cetate infernală”.

Izvoarele arabe. Geografii arabi ai Evului Mediu, începând cu **ibn Khurdadbih**, în secolul al IX-lea, se bazează pe izvoare antice greceşti, persane şi evreieşti şi recunosc că *Bâbil* a fost sediul primei monarhii şi centrul lumii. **Al-Himyari**, câteva veacuri mai târziu, afirmă că Bâbil, frumoasa şi strălucitoarea plămădire, a fost cel mai vechi oraş ridicat după Potop.

Călătorii occidentali din Evul Mediu şi din epoca modernă. Una dintre colinele anticului Babilon, adăpostind ruinele unui palat al lui Nabucodonosor al II-lea, mai purta încă, în momentul când primii călători europeni medievali au vizitat locul, numele semnificativ de Tell Babil. Cei 35 m înălţime explică de ce aici s-a considerat a fi amplasamentul Turnului Babel. Însă un alt loc, numit Birs Nimrud, situat cu 15 km mai la sud – şi care s-a dovedit a găzdui ruinele vechiului zigurat din Borsippa, cetatea zeului Nabu, fiul lui Marduk —, a fost socotit cel mai adesea şi vreme îndelungată drept „turnul necredincios”. A existat de asemenea o confuzie cu ruina impresionantă ce formează, până în ziua de astăzi, nucleul de cărămidă al ziguratului de la Dur Kurigalzu, în actualul sat Aqarquf, din marginea Bagdadului, cu 90 km mai la nord. În drumurile lor, un mare număr de călători au trecut prin Babilon.

Rabinul spaniol **Benjamín de Tudela,** care a vizitat locurile către 1170, descrie vestigiile şi evocă atmosfera de superstiţie ce înconjura oraşul mort: „M-am dus la vechiul Babel, care avea treizeci de mile circumferinţă, dar

Fig. 2 — Planul Babilonului (adaptat după Bergamini, 1977; George, 1992)
I. Tell Babil; II. Qasr; III. Tell Amran ibn Ali; 1. „Palatul de vară"; 2. Drumul procesional al lui Marduk (*strada Babilonului*); 3. „Bastionul de nord"; 4. „Palatul de nord"; 5. „Rezervor"; 6. „Palatul de sud"; 7. Canalul Libilhengalla; 8. „Grădinile suspendate" ?; 9. „Bastionul de vest"; 10. Poarta lui Iştar; 11. Drumul procesional al lui Nabu; 12. Ziguratul *Etemenanki*; 13. Templul scund al lui Marduk: *Esagil*; 14. Templul lui Ea; 15. Templul *Nabu ša hare*; 16. Templul lui Iştar din Akkad; 17. Templul lui Aşratum; 18.Templul zeiţei-mamă (Ninmali); 19. Templul lui Ninurta; 20. Templul lui Işara; 21. Templul lui Iştar (Doamna din Eanna); 22. Templul lui Sin (Luna); 23. Podiumul „Zeii îl ascultă pe Marduk"; 24. Templul lui Iştar din Ninive; 25. Templul lui Enlil; 26. Templul lui Ea 27. Templul lui Şamaş (Soarele); 28. Templul lui Adad (zeul furtunii); 29. Templul lui Iştar (Doamna din Eanna); 30. Teatru grec.

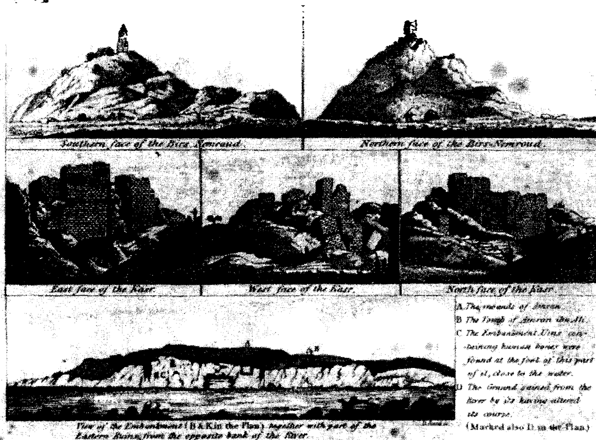

Fig. 3 — Birs Nimrod şi Qasr (după Rich, 1815, pl. II).

care este complet ruinat. Mai există încă ruinele palatului lui Nabucodonosor, dar ele sunt inaccesibile deoarece acolo şi-au găsit bârlogul dragoni şi alte animale veninoase." Identificarea ruinelor cu sediul guvernării celui mai celebru suveran al Babilonului se păstrase în memorie, iar fantomele marelui şi blestematului Babilon inspirau încă teamă.

În 1574, **Rauwolf**, un medic suab, se face şi el ecoul acestor legende: „Se pot încă vedea ruinele fortificaţiilor... În spate... era turnul Babilonului, pe care copiii lui Noe au încercat să-l ridice până la cer: ...El are diametrul de o jumătate de leghe, însă este atât de ruinat... încât nu poţi să te apropii de el la mai puţin de o jumătate de milă... Acolo există insecte, mi s-a spus, mai mari decât şopârlele noastre şi care au trei capete."

Trebuie să aşteptăm relatarea călătoriei italianului **Pietro della Valle**, care vizitează Babilonul în 1616, pentru a avea o descriere obiectivă a ruinelor sale: „În mijlocul unei câmpii întinse şi foarte plate, la circa o jumătate de milă de Eufrat, care o traversează..., se ridică, şi astăzi, o mare masă de ruine, care formează un masiv... Forma sa este pătrată, turn sau piramidă cu patru laturi îndreptate spre cele patru colţuri ale lumii... Ca mărime, amplasare şi formă, ruinele par a fi cele pe care Strabon le numeşte mormântul lui Belus, aceleaşi cu cele menţionate de Sfânta Scriptură ca fiind turnul lui Nimrod din oraşul Babilon, sau Babel, cum se numeşte locul până astăzi... E de notat că, în afară de acest munte de ruine, nu se vede nimic care ar putea convinge mintea că acolo a existat cândva un oraş atât de mare ca acest faimos Babilon." Această descriere a lui Tell Babil, în partea de nord a sitului, exprimă dificultatea pe care au întâmpinat-o călătorii, apoi primii arheologi, pentru a identifica ruinele monumentelor Babilonului. Materialul de bază în construcţiile

din Mesopotamia, cărămida crudă, uneori arsă, a făcut să dăinuie foarte puţine vestigii. Pietro della Valle a fost cel dintâi care a adus în Europa cărămizi de la Babilon, pentru ca tehnica de fabricaţie a acestora să poată fi studiată.

Danezul **Carsten Niebuhr**, matematician participant la expediţia trimisă de regele Danemarcei Frederic al V-lea, vizitează Babilonul în 1765; el îi descrie ruinele şi crede că a identificat „grădinile suspendate" şi „templul lui Bel" (este de menţionat că Niebuhr copiază, în cursul călătoriei, inscripţiile cuneiforme de la Persepolis, care vor sta la baza descifrării scrierii cuneiforme).

Abatele de Beauchamp, vicar general al Babilonului între 1781 şi 1785, adună cărămizi şi cilindri de argilă de pe cuprinsul sitului. Un sătean care exploata Tell Babil ca pe o carieră, îi spusese că fusese descoperită „o cameră într-un zid, unde exista o vacă făcută din cărămidă smălţuită şi imaginea soarelui şi a lunii" (*Journal des Savants*, 1890). Unele dintre aceste obiecte — inscripţii inaugurative de la Nabucodonosor al II-lea — au fost dăruite Bibliotecii Naţionale Franceze, formând, împreună cu alte piese, cum ar fi un *kudurru*, stelă comemorând o donaţie regală din secolul al XI-lea î.Hr., adusă de botanistul **Michaux** în 1786, primul nucleu al colecţiei de antichităţi babiloniene din Franţa.

Primele prospecţiuni. Studiile sistematice făcute asupra ruinelor babiloniene debutează la începutul secolului al XIX-lea. Consulul Angliei la Bagdad, **Claudius James Rich**, vizitează situl în 1811 şi publică două *Memorii*, în care face o descriere metodică a ruinelor şi un plan al celor trei coline principale (Tell Babil, Qasr, Tell Amran ibn Ali) ce adăpostesc resturile palatului şi complexul de cult al zeului Marduk. El identifică cele mai bine

păstrate construcţii, care se vor dovedi a fi vestigiile turnului etajat: „Cărămizile sunt de cea mai fină calitate; şi în pofida faptului că mari cantităţi au fost şi sunt încă jefuite, se pare că ele mai există încă din abundenţă." Rich întreprinde săpături la Tell Babil, descrie zidăria fortificaţiilor Babilonului şi aduce la British Museum inscripţiile şi obiectele dezgropate de el.

În 1852, **expediţia ştiinţifică franceză în Mesopotamia** condusă de inginerul Fulgence Fresnel şi de filologul Jules Oppert, începe să facă sondaje la Babilon. Pe Qasr, este descoperită o statuie colosală din bazalt ce reprezenta un leu zdrobind un om, fragmente de cărămizi smălţuite şi cilindri inaugurativi de la Nabucodonosor al II-lea, morminte din epoca târzie, conţinând un bogat inventar. Antichităţile adunate de expediţie şi destinate Luvrului s-au pierdut în mare parte în naufragiul de pe Tigru care, în mai 1855, a înghiţit şi descoperirile lui Victor Place făcute în Asiria. Rezultatul cel mai interesant al acestei misiuni îl constituie realizarea, de către Oppert, a unui plan al ruinelor, în care reuşeşte să delimiteze incinta exterioară a Babilonului. Oppert devine, începând din 1874, primul profesor de asiriologie de la Collège de France, ca o recunoaştere a meritelor sale în descifrarea scrierii cuneiforme. El publică, începând cu 1857, în *Journal Asiatique*, un studiu cu traducerea unei lungi inscripţii babiloniene, sub titlul evocator „Inscripţie de la Borsippa, referitoare la restaurarea de către Nabucodonosor a Turnului limbilor". Era vorba despre un cilindru inaugurativ, găsit la Birs Nimrud de către colonelul Rawlinson, un alt descifrator al scrierilor cuneiforme. În acest fel, publicaţia întreţinea legenda conform căreia turnul cu etaje de la Babilon se găsea pe acel amplasament.

Trei campanii de săpături, organizate de British Museum, sunt întreprinse de către englezi în 1854, 1876 şi 1877. Cea dintâi este condusă de către cei doi asiriologi

Henry Rawlinson şi George Smith, cea de-a doua de Hormuzd Rassam, care aduce la Londra un cilindru inaugurativ comemorând cucerirea Babilonului de către Cirus cel Mare, întemeietorul Imperiului Persan. Wallis Budge, care va fi ulterior numit muzeograf al Departamentului de antichităţi egiptene şi orientale, conduce cea de-a treia campanie.

Săpăturile. A fost nevoie să aşteptăm **săpăturile ştiinţifice ale germanilor** pentru a găsi amplasamentul real al turnului cu etaje. Lucrările au fost conduse de Robert Koldewey, asistat de Walter Andrae, şi s-au desfăşurat între 1899 şi 1917, sub egida muzeelor din Berlin şi a Institutului oriental german (Deutsche Orient-Gesellschaft). Buni cunoscători ai autorilor clasici, înarmaţi cu planurile executate de către englezi şi francezi precum şi cu propriile lor relevee topografice, ei încep să sape în Tell Qasr, care adăpostea principalele palate neobabiloniene. Chiar din primele zile ale lucrărilor, vestigiile „Porţii lui Iştar" îşi fac apariţia. După degajarea palatelor, săpăturile se continuă spre sud, în lungul traseului procesional, fiind identificat drumul care se presupunea că ducea la sanctuarul lui Bel, descris de Herodot. Koldewey descoperă acest complex, templul zeului principal al Babilonului, Marduk, la Tell Amran, sub un strat de dărâmături de 20 m grosime, prin care sapă un tunel de acces. Ruinele nu au putut fi degajate decât parţial. Săpăturile de la zigurat, turnul cu etaje, încep în 1913, în momentul în care nivelul pânzei freatice care acoperea până atunci ruinele era scăzut. După mai bine de două milenii de jafuri şi distrugeri, nu mai rămăsese decât o mică parte din nucleul central din cărămidă crudă şi din îmbrăcămintea de cărămidă arsă. Acestor descoperiri li se adaugă scoaterea la iveală a unui cartier de locuinţe din zona centrală a Babilonului — numit de către arheologi *Merkes* (cuvânt arab desemnând centrul oraşului) şi explorat începând cu

1907 —, a mai multor temple şi a unei părţi a fortificaţiilor. Este cercetat palatul de la Tell Babil şi sunt identificate vestigiile unui pod peste Eufrat, toate acestea permiţând ca încetul cu încetul să capete contur planul capitalei lui Nabucodonosor al II-lea. Materialul arheologic găsit este modest în raport cu bogăţia arhitecturii şi cu decorul arhitectural, însă Babilonul fusese jefuit în repetate rânduri. Lucrările au scos la lumină toate monumentele principale datând din mileniul I î.Hr., adică din epoca neobabiloniană şi din perioadele mai târzii: persană, seleucidă şi partă. Cartierele de vest ale oraşului vechi nu au putut fi cercetate, din cauza schimbărilor de albie ale Eufratului, care au distrus vestigiile antice. Variaţiile în timp ale nivelului apei freatice au împiedicat obţinerea unor date arheologice mai vechi de începutul mileniului al II-lea î.Hr. Acest nivel paleobabilonian nu a fost atins de săpături decât într-un sector restrâns, în *Merkes* şi la zigurat.

Alte săpături, de mai mică amploare, au fost întreprinse pentru a fi verificate rezultatele obţinute de Koldewey.

— Între 1962 şi 1965, germanii, sub conducerea lui Hansjörg Schmid, studiază cu precizie complexul ziguratului, făcând astfel posibilă o nouă reconstituire.

— În 1974, italianul Giovanni Bergamini face săpături punctuale, sub egida Muzeului Egiptean din Torino. Misiunea consta într-un reperaj al întregului sit, care să permită ameliorarea planului acestuia şi datarea vestigiilor dezgropate cu ocazia săpăturilor mai vechi, îndeosebi cu ajutorul studierii evoluţiei nivelului apei. Noile săpături, italo-irakiene, sub coordonarea aceluiaşi Bergamini, în 1987, se desfăşoară în sud-estul oraşului.

— În 1978, irakienii descoperă, la sud de palat, un templu al zeului Nabu (*Nabu ša hare*), care conţinea o bibliotecă. Situl a fost restaurat şi continuă să fie reconstruit.

Capitolul II

ISTORIA BABILONULUI

I. Epoca modelelor şi a răsturnărilor de situaţie

Originile. „Cronica regilor vechi" povesteşte că Sargon, întemeietorul Imperiului Akkadian, la sfârşitul secolului al XXIV-lea î.Hr., ar fi extras pământ dintr-o groapă de la Babilon pentru a crea un nou loc în faţa capitalei sale; el l-a numit Babilon, căci l-a făcut asemănător cu originalul. Această mărturie târzie, care face referire la primul suveran de limbă akkadiană, limbă în raport cu care babiloniana reprezintă o formă evoluată, constituie o informaţie ce merită luată în consideraţie. Prima menţiune istorică a oraşului se găseşte într-un document inaugurativ al unui templu dedicat unui cuplu de divinităţi — printre care Anunitum, asimilată marii zeiţe Iştar din Akkad —, ridicat de ultimul rege al dinastiei sargonide, Şar-Kali-Şarri.

Epoca paleobabiloniană şi imperiul lui Hammurabi. Babilonul dobândeşte un loc proeminent în istoria Orientului Apropiat sub o dinastie de semiţi — amoriţii, originari din Siria —, care atinge apogeul sub domnia celui de-al şaselea rege al său, în secolul al XVIII-lea î.Hr. Hammurabi, cel mai mare monarh al „primei dinastii a Babilonului", pune bazele puterii şi renumelui acestuia, manifestate pe plan politic printr-o suveranitate care va cunoaşte şi perioade de eclipsă în secolele următoare, dar mai ales printr-o autoritate intelectuală şi religioasă care va dura fără întrerupere până la sfârşitul civilizaţiei

mesopotamiene şi va sfârşi prin a subjuga lumea orientală. Sub Hammurabi, Babilonul devine o capitală, un focar al creaţiei literare şi un centru filozofic şi teologic concentrat în jurul clerului lui Marduk, devenit zeu naţional o dată cu constituirea imperiului babilonian. Hegemonia regelui din Babilon asupra universului terestru conferea zeului acestuia un loc de prim rang în universul divin, ceresc. Ideea este exprimată clar în preambulul „Codului lui Hammurabi": „Anu, sublimul, regele zeilor, şi Enlil, Domnul cerului şi al pământului, care hotărăsc destinele ţării, i-au dat lui Marduk, fiul lui Enki, puterea supremă asupra tuturor oamenilor şi l-au făcut să aibă întâietate printre zei, atunci când a acordat Babilonului un loc preeminent şi a făcut să iradieze autoritatea lui asupra universului, stabilind aici o monarhie eternă, la fel de stabilă ca cerul şi pământul." Puterea lui Marduk avea să crească în decursul secolelor următoare.

Epoca lui Hammurabi este cunoscută datorită bogatei sale corespondenţe diplomatice şi administrative. Capitala, Babilonul, devine centrul întregii vieţi politice, economice, juridice şi administrative a regatului. Suveranul controla totul. Hammurabi încheie cu puterile învecinate — mai ales cu regii din Assur, la nord, şi Mari, de pe Eufratul Mijlociu — alianţe militare, înainte de a le anexa teritoriile. Imperiul său se întinde asupra întregii Mesopotamii. Conştient că puterea se bazează pe o organizare în care legile morale sunt respectate, Hammurabi se defineşte drept un suveran care „instaurează dreptatea pe pământ", ales de zei pentru a însănătoşi ţara; în procesul de îndeplinire a acestei misiuni, „Codul" său reprezintă forma desăvârşită.

„Codul lui Hammurabi" (fig.4):

Stela de bazalt, din care trebuia să existe un exemplar în fiecare oraş al Babiloniei, este o operă de artă, prin calitatea basoreliefului ce îi împodobeşte partea superioară — reprezentându-l pe rege care se roagă în faţa lui Şamaş, zeul justiţiei —, şi prin frumuseţea caracterelor scrierii cuneiforme care o acoperă. Ea este în acelaşi timp o operă literară, un tratat juridic şi o mărturie de istorie politică şi socială a unei domnii ce a asigurat Babilonului o supremaţie culturală şi ideologică de o mie cinci sute de ani.

Un prolog poetic celebrează ascensiunea regelui la tron, rezumând expansiunea politică a regatului, care oferise oraşelor cucerite prosperitate şi binefacere. Partea cea mai lungă, al cărei conţinut a dat numele stelei aflate la Luvru, o reprezintă o culegere de 282 sentinţe judiciare, redactate într-un vocabular simplu, enumerând decizii luate sau ratificate de către suveran. Subiectele tratate sunt împărţite pe capitole care privesc toate aspectele vieţii: mărturia falsă, furtul, administrarea proprietăţilor regale, reglementarea vieţii agricole, închirierea şi întreţinerea locuinţelor, sau comerţul. Un lung capitol se referă la familie. Pedepsele pentru lovituri şi răniri preced mijloacele de control asupra exercitării meseriilor, salariile şi condiţiile de angajare a muncitorilor, sclavi proveniţi din datornici sau prizonieri de război. „Codul" constituie o sursă excepţională de informaţii pentru cunoaşterea societăţii babiloniene, care era împărţită în trei clase sociale: „oamenii liberi" (*awîlu*), poporul mărunt (*muškenu*) şi sclavii (*wardu*). Statutul lor era inegal, dar suveranul avea grijă ca „cel puternic să nu-l oprime pe cel slab". În epilog este preamărit regele, în calitatea lui de suveran echitabil, şi li se recomandă tuturor supuşilor să citească stela şi în

Fig. 4 — Codul lui Hammurabi, Muzeul Luvru

acest fel să se lumineze. Înainte de a chema asupră-i binecuvântarea zeilor, Hammurabi îi sfătuieşte pe succesorii săi să păstreze ordinea în ţară prin impunerea respectării deciziilor.

Semnificaţia monumentului este multiplă. El este un tratat de exercitare a justiţiei potrivit concepţiei ştiinţelor mesopotamiene, întemeiate pe o serie de observaţii ce nu rezultă într-un principiu general sau într-o lege. Este vorba de o culegere de jurisprudenţă, bazată pe cazuri de judecată concrete. În acelaşi timp, Stela este un monument dedicat gloriei regelui, care trece în revistă teritoriile cucerite în cursul domniei acestuia. Hammurabi preia, de la dinastia Akkadului şi de la suveranii imperiului Ur III de la sfârşitul mileniului al III-lea, titlul de „rege al celor patru ţinuturi", afirmându-şi astfel suveranitatea universală. Stela reprezintă testamentul politic al suveranului, propunând succesorilor săi un model ideal de înţelepciune şi dreptate.

Spiritul epocii paleobabiloniene — care adaptează şi înnoieşte gândirea sumeriană — se reflectă plenar în marea operă literară, filozofică şi spirituală care este ***Poemul lui Atrahasis***; el ne este cunoscut printr-o copie făcută în timpul domniei celui de-al patrulea succesor al lui Hammurabi, Ammisaduqa, la sfârşitul secolului al XVII-lea, însă originalul trebuie să dateze din vremea marelui rege. Poemul relatează crearea omului de către zeul Enki/Ea, pornind de la o figurină din lut modelat, amestecat cu carnea şi sângele unui zeu sacrificat. Omul primeşte astfel o parte de spirit de origine divină, care îi asigură supravieţuirea după moarte, întreţinută de un cult. Această doctrină a creaţiei şi destinului umanităţii va dăinui până la sfârşitul civilizaţiei babiloniene.

Textele permit o reconstituire aproximativă a planurilor oraşului Babilon din epoca primei sale dinastii. Documente administrative, datate pe baza numelor anilor de domnie ai suveranilor paleobabilonieni — nume alese după evenimentele anului în curs, între care construcţiile —, completează datele arheologice. Apil-Sin, bunicul lui Hammurabi, construieşte un zid de incintă circular, către sfârşitul secolului al XIX-lea î.Hr, lucrare care va fi extinsă de Hammurabi şi de succesorii săi până la o dimensiune apropiată de incinta exterioară definitivă. Numele anilor dezvăluie totodată existenţa templelor, care pot fi datate în funcţie de menţiunile lor din texte mai târzii sau de săpături de la niveluri mai recente, deoarece tradiţia făcea ca monumentele să fie reconstruite fidel şi pe acelaşi amplasament, din generaţie în generaţie. Templul lui Marduk, *Esagil*, constituia deja un mare complex. Cele mai vechi urme ale turnului cu etaje datează probabil din această epocă.

Amintirea domniei lui Hammurabi i-a influenţat profund pe succesorii acestuia. El avea să servească drept model pentru următorii regi până ce Babilonul va reuşi să egaleze — şi chiar să depăşească — prestigiul politic pe care îl avea în epoca primei sale dinastii.

Babilonul sub dominaţie străină: kasiţii şi asirienii. Expansiunea Babilonului pe plan politic a făcut să apară şi reversul medaliei. A fost asediat de mai multe ori, supus dominaţiilor străine şi ravagiilor. În prima jumătate a secolului al XVI-lea î.Hr., marele rege hitit Mursilis I, venit din Anatolia, jefuieşte oraşul, luând ca pradă statuia lui Marduk. Un suveran din dinastia kasită reuşeşte să o readucă la Babilon. “Lista regală babiloniană” menţionează că 36 de principi kasiţi domnesc ulterior asupra

Babilonului, vreme de cinci sute şaptezeci şi şase de ani şi nouă luni. Oricare ar fi fost originea acestor monarhi, ei adoptă civilizaţia babiloniană, limba şi religia acesteia. Nu cunoaştem din civilizaţia lor anterioară şi din limba lor decât câteva divinităţi, nume proprii şi termeni tehnici. Babilonul redevine o mare putere pe scena internaţională; se leagă relaţii diplomatice, îndeosebi cu Egiptul, iar babiloniana devine *lingua franca* în tot Orientul Apropiat. În secolul al XIV-lea, regele Kurigalzu întemeiază, în apropierea Babilonului, un nou oraş numit Dur-Kurigalzu, care devine capitala politică şi militară, în vreme ce Babilonul rămâne capitala religioasă şi culturală a regatului, strălucind asupra tuturor regiunilor din Orientul Apropiat. Planul oraşului, cu zidul său de incintă cu traseu dreptunghiular şi cele zece cartiere, este probabil definitivat în această perioadă.

La sfârşitul secolului al XIII-lea, regele Asiriei Tukulti-Ninurta I atacă Babilonul, îi dărâmă zidurile şi îl jefuieşte. Pentru a doua oară, statuia lui Marduk pleacă în exil, în Asiria. Dar cultura babiloniană îi impresionează pe învingători, care iau cu ei, o dată cu prada, texte literare. Regele Asiriei se proclamă „regele Babilonului”.

După o revenire la putere a kasiţilor, la mijlocul secolului al XII-lea, elamitul Şutruk-Nahhunte distruge Babilonul, iar statuia lui Marduk reia drumul exilului, către Susa (în Iran), o dată cu toate vechile monumente de prestigiu, în rândul cărora se numără şi „codul” lui Hammurabi.

Domnia lui Nabucodonosor I: regăsirea libertăţii. Aproape patruzeci de ani mai târziu, la sfârşitul secolului al XII-lea î.Hr., Nabucodonosor I, al patrulea rege al „dinastiei a II-a din Isin”, prima dinastie locală care ajunge să conducă Babilonul după aproape şase secole de

dominaţie străină, redobândeşte statuia. Ascensiunea constantă a lui Marduk în religia privată, demonstrată prin frecvenţa cu care numele zeului apare în componenţa numelor proprii, îşi găseşte acum legitimarea oficială. Marduk este proclamat „regele zeilor”. Suveranul dispune probabil redactarea *Cronicilor regilor vechi*, în dorinţa de a-şi duce strămoşii până la regii dinaintea potopului. Babilonul, devenit centrul lumii, trebuia să fie racordat la originile istoriei. Planul mistic şi planul raţional încep să se interfereze în viziunea unui Babilon văzut ca inima lumii cosmice şi terestre. În consecinţă, o literatură abundentă începe să fie scrisă. *Poemul Creaţiei* proclamă ridicarea lui Marduk la demnitatea regalităţii divine; el este creatorul lumii ordonate, în urma victoriei sale asupra forţelor arhaice, şi fondatorul Babilonului mitic, clădit de zei (*Enuma eliş*, VI, 57–73). Pe plan uman, regele Babilonului, învingător al duşmanului barbar, este creatorul unei ordini politice şi ctitorul unui nou Babilon. Este perioada în care oraşul îşi capătă practic aspectul definitiv în ceea ce priveşte planul urbanistic general, şi momentul în care este probabil redactată descrierea topografiei religioase a Babilonului (*Tintir*).

Dominaţia neoasiriană. Din cauza tulburărilor provocate de triburi de origine vest-semitică, arameice şi caldeene, incomplet asimilate, în perioada următoare se succed dinastii efemere.

Asirienii, atraşi de supremaţia culturală a Babilonului, încearcă să-l cucerească, fie pe cale paşnică — îndeosebi prin donaţii pentru sanctuare şi prin căsătorii regale —, fie prin violenţă.

Nabonasar (747–734 î.Hr.), un caldeu, preia puterea. *Cronica babiloniană* şi *Canonul lui Ptolemeu* marchează începutul unei noi ere istorice cu domnia acestuia, dat fiind că observarea eclipselor de lună conduce la stabilirea unor date precise. La moartea sa în 734, regele Asiriei **Tiglatpalasar al III-lea** (744–727 î.Hr.) îşi asumă dubla calitate de rege peste Asiria şi Babilon. Această interferenţă directă a Asiriei în afacerile babiloniene va dura mai bine de un secol. Dar hegemonia militară asiriană nu a ştirbit supremaţia culturală a Babilonului, care va lupta pentru redobândirea independenţei sale politice.

În 710, **Sargon al II-lea** al Asiriei (721–705 î.Hr.) atacă Babilonul, al cărui rege caldeu **Marduk-apal-iddina al II-lea**, suveran pasionat de botanică şi care întreţine un observator astronomic la Babilon, se refugiază în regiunea mlăştinoasă din sud. Până la moartea lui Sargon, în 705, regele Asiriei este şi rege al Babilonului. El restaurează sanctuarele şi fortificaţiile.

În 689, **Sennaherib (**704–681 î.Hr.) distruge şi jefuieşte oraşul sfânt, ca urmare a asasinării fiului său mezin pe care îl pusese pe tronul babilonian. Relatarea celei de-a opta campanii a regelui asirian arată dorinţa acestuia de a distruge definitiv Babilonul (Inscr. de la Bavian: *III, R*, 14): „... Am mărşăluit rapid împotriva Babilonului, la cucerirea căruia mă hotărâsem ... oraşul şi casele lui, de la temelii până la streşini, le-am distrus, le-am devastat, le-am incendiat. Zidurile de incintă interioare şi exterioare, temple şi zei, ziguratul din cărămidă şi din pământ, atât cât mai era, le-am ras şi le-am aruncat în Eufrat. În mijlocul oraşului, am săpat canale, i-am înecat teritoriul sub ape şi am distrus structura temeliilor lui. Am făcut ca distrugerea să fie mai completă decât cea a potopului. Pentru ca în viitor locul acestui oraş, templele şi zeii săi să fie uitaţi,

le-am şters cu apă şi le-am transformat în păşuni... După ce am distrus Babilonul, după ce i-am zdrobit zeii şi i-am trecut populaţia prin sabie, pentru ca pământul oraşului să fie măturat, l-am deplasat şi l-am dus spre Eufrat şi (de acolo) până la mare. Praful lui a atins Dilmun (insula Bahrein)... Pentru a linişti inima lui Assur, domnul meu, pentru ca popoarele să se prosterneze în faţa puterii lui, am luat praful Babilonului pentru a-l trimite popoarelor celor mai îndepărtate, şi în Templul Anului Nou l-am păstrat într-un recipient închis." Acest martiriu a consternat lumea şi a rămas ancorat în memoria colectivă a popoarelor din Orientul Apropiat. Profeţiile lui Ieremia privind distrugerea Babilonului lui Nabucodonosor al II-lea, rostite o sută de ani mai târziu, par a se inspira din această relatare: „Marea s-a înălţat peste Babilon: Babilonul a fost acoperit de mulţimea valurilor sale. Cetăţile lui au ajuns un pustiu, un pământ fără apă şi pustiu, o ţară unde nimeni nu locuieşte şi pe unde nici un om nu trece" (*Ieremia*, 51: 42–43).

Sennaherib a introdus rituri babiloniene în cultul zeului Assur. El nu şi-a luat titlul de rege al Babilonului, contrar obiceiului cuceritorilor, ci vechiul titlu al regilor Akkadului din mileniul al III-lea: „rege al Sumerului şi Akkadului". Prinţul moştenitor, Aşarhaddon, devine guvernator al Babilonului. În 681, Sennaherib este asasinat de către fiii săi, probabil la îndemnul soţiei lui regale babiloniene, regina Naqi'a/Zakutu, dornică de a-şi răzbuna oraşul. Numeroase documente rămase de la **Aşarhaddon** (680–669 î.Hr.) comemorează lucrările întreprinse de el în vederea restaurării unui oraş dezolant: „Sub domnia unui rege precedent, Eufratul şi-a ieşit din matcă; el s-a revărsat distrugând oraşul şi transformându-l în ruine. Zeii Babilonului au părăsit cetatea, zburând până la ceruri, iar

cetăţenii au fugit sau au fost transformaţi în sclavi." Însă corespondenţa oficială şi textele administrative arată că oraşul şi regiunea şi-au regăsit vitalitatea. Cu toate că se laudă că „a restaurat imaginile marilor zei şi i-a repus pentru totdeauna în sanctuarele lor", Aşarhaddon nu readuce în Babilon statuia lui Marduk, poate pentru că aceasta fusese distrusă, dar restituie o serie de obiecte preţioase din tezaurul acestui zeu.

Aşarhaddon îi numeşte, ca prinţi moştenitori ai Asiriei şi Babilonului, pe cei doi fii ai săi: **Aşurbanipal** (care va domni peste Asiria între 668 şi 627 î.Hr.) şi **Şamaş-şuma-ukin** (care va fi rege la Babilon între 668 şi 648 î.Hr.). Acesta din urmă se revoltă în anul 652 împotriva mai puternicului său frate. În 648, asediat în palatul său din Babilon, el se aruncă în flăcări. Acest episod fratricid va da naştere legendei lui Sardanapal, inventată şi răspândită de autorii greci. Aşurbanipal continuă acţiunea începută de tatăl lui, de restaurare a Babilonului; este posibil ca el să fi domnit aici după moartea fratelui său, sub numele local de Kandalanu, până în 627 î.Hr., dacă nu cumva este vorba de un vicerege supus regelui Asiriei. Aşurbanipal aduce înapoi statuia lui Marduk, sau pune să fie sculptată una nouă pentru a o înlocui pe aceea distrusă de bunicul său, Sennaherib.

La moartea lui Aşurbanipal, Imperiul Asirian se destramă iar Babilonul va deveni principala putere politică a Orientului Apropiat. Scuturarea jugului asirian creează condiţiile unei noi unificări a populaţiei eterogene din Babilon pe baza unui sentiment naţional şi unei dorinţe de libertate care vor permite întemeierea Imperiului Neobabilonian de către Nabopalassar (626–605 î.Hr.)

II. Imperiul Neobabilonian

Imperiul Neobabilonian a durat mai puţin de o sută de ani, între 626 şi 539 î.Hr., şi a marcat apogeul civilizaţiei babiloniene. „Cronica" menţionează că pe 23 noiembrie 626 „**Nabopalassar** (Nabu-apla-usur) s-a urcat pe tronul Babilonului". Înainte de a cuceri Babilonul, el fusese guvernator al „ţărilor mării", regiunea de mlaştini care mărgineşte ţărmurile Golfului Persic. Cu toate că este eclipsat în istorie şi în legendă de fiul său Nabucodonosor al II-lea, Nabopalassar este cel care, în alianţă cu mezii din Iran, pune capăt Imperiului Asirian prin cucerirea Ninivei, în anul 612. Căderea Harranului în 610, oraş unde se refugiase regele Asiriei, deschide regelui Babilonului drumul spre Levant şi coasta mediteraneană, apoi spre Egipt. Nabopalassar transformă regatul Babilonului într-un imperiu, anexând majoritatea teritoriilor fostului imperiu asirian.

În Babilon, sunt întreprinse lucrări de amploare pentru înfrumuseţarea capitalei şi întărirea fortificaţiilor. Nabopalassar dă fiului său mai mare numele de Nabucodonosor, probabil în amintirea străvechiului şi ilustrului său predecesor, Nabucodonosor I. În limba babiloniană, Nabu-kudurri-usur înseamnă: „O, zeule Nabu, protejează-l pe fiul moştenitor!". Această alegere a unui nume predestinat avea să influenţeze soarta tânărului prinţ. El va reuşi prin personalitatea şi faptele sale să-l eclipseze în renume pe omonimul şi modelul său mai vechi.

Nabucodonosor al II-lea (605–562) a avut o domnie lungă, plină de realizări în domeniile politic, juridic, religios şi moral. El continuă să extindă hotarele imperiului babilonian, ajungând să stăpânească Orientul Apropiat, de la Mediterană — frontiera Egiptului şi coasta

sirio-palestiniană — până în Iran, ţinând la respect celelalte două mari puteri ale vremii: Imperiul egiptean la sud-vest şi Imperiul mezilor la nord şi la est. Acţiunea militară care a marcat cel mai mult spiritele este cucerirea şi distrugerea Ierusalimului în 597, apoi în 587. Nabucodonosor al II-lea domneşte asupra unui imperiu mai mare decât cel al lui Hammurabi, comparabil în prestigiu cu cel al lui Sargon din Akkad. El realiza astfel visul secret sau mărturisit nutrit de toţi cuceritorii Orientului Apropiat care îl precedaseră. Cu toate că autoritatea culturală a oraşului a continuat să strălucească după epoca lui Hammurabi, puterea lui politică se estompase după moartea suveranului, şi nu mai depăşise zona adiacentă Babilonului. Nabucodonosor face din capitala sa o minune a lumii, ceea ce îi conferă, datorită scriitorilor clasici, o celebritate pozitivă care o depăşeşte pe aceea dată de către autorii biblici.

Fiul său, **Avil-Marduk** (Evil-Merodac din *Biblie*) îi urmează la tron (562–560) şi, înainte de a fi asasinat de către fratele lui vitreg Neriglissar (Nergal-şar-usur), găseşte răgazul să proclame eliberarea regelui Ioiachim al Iudeii.

Neriglissar (560–556) era, fără îndoială, unul dintre ofiţerii care participaseră la asediul şi jefuirea Ierusalimului. El o luase de soţie pe fiica lui Nabucodonosor, Kasshaia. Regele consolidează Imperiul purtând campanii în nord, în Cilicia; ne aflăm în epoca în care persanul Cirus începe să cucerească teritorii din Asia, ceea ce va duce la slăbirea Babilonului. Neriglissar încheie lucrările edilitare din capitală, după cum o atestă documentele inaugurative descoperite.

O lovitură de stat îl îndepărtează de la putere pe fiul său **Labaşi-Marduk** (556), care nu apucase să domnească

decât câteva luni, şi îi conferă tronul lui **Nabonid** (Nabuna'id) (556–539), fiul unor conducători religioşi originari din Harran, din Mesopotamia Superioară, şi fără vreo legătură directă de rudenie cu dinastia lui Nabopalassar. Original şi dotat cu o puternică personalitate, el se instalează vreme de cinci ani în Arabia, în oaza Teima. Acest exil fusese probabil parţial voluntar (cu scopul de a mări Imperiul prin anexarea acestor regiuni, mai ales din raţiuni economice ce vizau dezvoltarea comerţului Babilonului cu Marea Roşie) şi pe jumătate forţat (deoarece îşi atrăsese ostilitatea preoţilor lui Marduk din Babilon, ca urmare a unei atitudini considerate ca eretică; el îl venera pe Sin, zeul Lunii, divinitate principală la Harran). În timpul acestor ani, el îi încredinţează fiului său Belşazar (Bel-şar-usur) prerogativele de a acţiona în numele lui la Babilon. În pofida lungii sale absenţe, Nabonid a lăsat dovezi importante în ceea ce priveşte opera sa edilitară în Babilon. El se prezintă, în inscripţii, drept moştenitor spiritual al operei predecesorilor. Nabonid este cel din urmă suveran al Imperiului Neobabilonian.

Belşazar este bine cunoscut datorită relatărilor biblice. Conform cărţilor lui Baruh şi Daniel, este numit „fiu al lui Nebucadneţar" (Nabucodonosor); el este însă fiul lui Nabonid. Belşazar nu a fost niciodată rege, cu toate că îşi asumă sarcinile aferente în timpul absenţei tatălui său, aşa cum o arată inscripţiile inaugurative, ce dovedesc că el a jucat rolul de constructor şi de restaurator, prerogativă rezervată suveranilor. Povestea „festinului lui Belşaţar" — anunţând sfârşitul domniei acestuia asupra Imperiului Babilonian, domnie ale cărei zile erau *numărate*, al cărei rege a fost „*cântărit* în cumpănă" şi a fost găsit „uşor" şi ale cărei teritorii vor fi *împărţite* —, coincide cu episodul istorisit de Herodot şi Xenofon conform căruia Cirus era

deja la porţile Babilonului pe când în palat încă se mai petrecea (*Daniel*, 5).

Savanţii de la curtea regilor neobabilonieni sunt cei din urmă legatari autohtoni ai vechii înţelepciuni, instituţionalizate de Hammurabi, dar moştenitoare a şcolilor teologice şi filozofice din Sumerul celui de-al III-lea mileniu. O culegere de profeţii dinastice, cunoscută printr-o copie de bibliotecă făcută în epoca seleucidă de către un astrolog din Uruk (secolul al II-lea î.Hr.), rezumă opera lui Nabopalassar şi Nabucodonosor al II-lea, înlocuind numele Babilonului cu cel al oraşului său: „... Un rege va veni... el va guverna cele patru regiuni ale lumii şi, la numele său, întreaga omenire va tremura (este vorba de Sennaherib sau de Aşurbanipal). Dar după el, un rege se va ridica la Uruk (Nabopalassar); el va face să domnească dreptatea în ţară şi va lua hotărâri în favoarea ei. El va confirma riturile de cult ale lui Anu la Uruk (ale lui Marduk la Babilon)... El va restaura Urukul (Babilonul). Va reclădi porţile Urukului din lapislazuli... va aduce abundenţa în râuri şi în câmpii. După el, un fiu se va ridica rege al Urukului şi va deveni stăpânul celor patru regiuni ale lumii (Nabucodonosor al II-lea; acest titlu reprezintă titulatura tradiţională care înseamnă «regele universului»). El va exercita suveranitatea şi regalitatea la Uruk până ce dinastia lui va fi instaurată pentru totdeauna. Regii Urukului (Babilonului) îşi vor exercita regalitatea asemenea unor zei!” (Hunger, 1975; Wiseman, 1985).

Capitolul III

BABILONUL ÎN VREMEA LUI NABUCODONOSOR AL II-LEA (605–562 Î.HR.)

Portretul suveranului (fig. 5). Nabucodonosor al II-lea a domnit patruzeci şi trei de ani, tot atâţia ca şi îndepărtatul şi ilustrul său predecesor Hammurabi. Singurele lui reprezentări care ne-au parvenit provin din regiunile din vest unde s-a aflat în campanie în prima parte a domniei sale. În valea Beqaa (la Wadi Brisa) el a lăsat — în cel de-al 18-lea an al domniei — două basoreliefuri ce îl reprezintă ca erou, într-unul luptându-se cu un leu simbolizând duşmanul, în celălalt doborând un cedru. Textul însoţitor relatează construcţia unui drum prin care urmau a fi transportaţi cedrii din Liban, destinaţi monumentelor Babilonului. Suveranul poartă costumul regal babilonian: roba plisată şi brodată şi coroana conică.

Elementele care explică personalitatea, aspiraţiile şi faptele lui Nabucodonosor al II-lea fac referire la trei mari suverani din trecut, care au fost pentru el modele de urmat: Sargon, regele Akkadului, Hammurabi şi Nabucodonosor I. Dacă domnia lui Nabucodonosor al II-lea a fost glorioasă datorită carismei personale a suveranului, el s-a dovedit, asemenea modelelor sale, un mare cuceritor, un om de stat luminat şi drept şi un principe devotat zeilor săi. Pe lângă toate aceste calităţi, Nabucodonosor a fost un mare constructor. Bogăţia imperiului îi furniza mijloacele financiare. El a făcut să domnească în Babilon prosperitatea necesară marilor programe de construcţii care au mobilizat forţele energice ale ţării. Politica lui de

Fig. 5 — Nabucodonosor al II-lea doborând un cedru, după basore-lieful de la Wadi Brisa, Weissbach, 1906, pl. V

strămutare a populaţiilor i-a furnizat, cu costuri reduse, mâna de lucru indispensabilă lucrărilor. Prada provenită de la Ierusalim şi aducerea, o dată cu ea, a întregii elite intelectuale şi a meşteşugarilor specialişti din regatul Iudeii i-au favorizat ambiţiile edilitare. Preocuparea de a pune la adăpost Babilonul împotriva eventualităţii unui atac l-a obligat să întărească aparatul defensiv al oraşului, ceea ce a oferit arhitecţilor săi posibilitatea unor realizări grandioase. Nabucodonosor al II-lea a dorit să facă din Babilon o capitală demnă de gloria regelui şi zeului ei. Majoritatea inscripţiilor provenite de la el îi proslăvesc activitatea edilitară. El este constructorul marelui Babilon la care *Biblia* face numeroase aluzii, al oraşului somptuos descris de Herodot.

În planul politicii externe, Nabucodonosor se proclamă ca pacificator al regiunilor din vest. Pe plan intern, el se

prezintă ca un rege al dreptăţii, după exemplul lui Hammurabi. Un text pe argilă oferă o imagine a politicii judiciare a regelui şi a idealului moral şi spiritual care caracterizează strălucirea finală a culturii babiloniene: „Nu era nepăsător în ceea ce priveşte justiţia adevărată şi dreaptă; el nu se odihnea nici ziua, nici noaptea, ci cu conştiinţă şi măsură, transpunea în scris judecăţi şi decizii menite să-i placă lui Marduk, marele Domn, şi să crească bunăstarea tuturor popoarelor şi pacea ţării lui Akkad (Babilonia). El a stabilit cele mai bune reguli pentru cetate, a construit o nouă curte de justiţie... A suprimat corupţia şi mita în rândul poporului, a adus bunăstarea în ţară şi a făcut în aşa fel încât nimeni să nu poată speria poporul său. A bucurat inima (zeilor)... care iubeau regalitatea sa" (BM 45690). Drept exemple, sunt expuse mai multe cazuri de procese, la fel ca în „codul lui Hammurabi", însă cu detalii, ceea ce ne permite reconstituirea unor faţete ale vieţii sociale din Babilon.

Nabucodonosor a menţinut unitatea regatului adunând la curte toate personajele importante ale Imperiului: înalţi funcţionari babilonieni sau ambasadori străini şi suverani învinşi şi deportaţi. Mai multe inscripţii inaugurative şi o prismă cunoscută sub denumirea de „calendarul de stat al lui Nabucodonosor" (Istanbul 7834) menţionează participarea la ceremoniile oficiale a regilor din oraşele de pe coasta mediteraneană (Tir, Gaza, Sidon, Arvad, Aşdod). Tăbliţe administrative descoperite în palat atestă de asemenea prezenţa străinilor – tributari, diplomaţi, trupe auxiliare sau comercianţi —, în calitate de persoane subvenţionate: familia regală a Iudeii, un principe din Askalon, egipteni (printre care marinari care aduceau produse de lux şi îşi ancorau vasele la cheul Eufratului), elamiţi, ciprioţi, lidieni, mezi şi perşi.

Politica religioasă a lui Nabucodonosor al II-lea l-a făcut să întreţină temple în oraşele principale ale Babiloniei. În toate inscripţiile, Nabucodonosor se proclamă „administratorul lui Esagil şi Ezida”, marile sanctuare închinate lui Marduk la Babilon şi fiului său, zeul Nabu, la Borsippa. Această menţiune reprezintă un laitmotiv, chiar şi pe cărămizile aflate în fiecare construcţie, ca marcă a proprietăţii regelui. Funcţia regală primordială era aceea de a asigura buna funcţionare a sanctuarelor, căci menţinerea bunăstării şi renumelui Babilonului depindeau de bunăvoinţa lui Marduk. Credinţa în intervenţia divină şi practicarea actelor religioase erau fundamentale în viaţa regelui. În bilanţul propriei domnii, el îşi afirmă vocaţia de a-i servi pe Marduk şi pe Nabu: „Eu sunt Nabucodonosor, regele Babilonului, principele puternic, favoritul lui Marduk, suveranul nobil, mult iubit de Nabu, care caut înţelepciunea... care veghez zilnic la buna funcţionare a lui Esagil şi Ezida... fiul cel mare al lui Nabopalassar, regele Babilonului. Atunci când Domnul, divinul meu creator, m-a făcut, de când Marduk m-a plămădit în pântecele mamei mele, de când am fost născut şi creat... am urmat căile divine... De când Marduk, marele domn, a exaltat măreţia maiestăţii mele regale şi mi-a încredinţat suveranitatea asupra tuturor popoarelor şi de când Nabu, păzitorul tuturor cerurilor şi al pământului, a făcut în aşa fel încât mâna mea să apuce un sceptru nepărtinitor pentru a guverna popoarele, i-am invocat şi am fost atent faţă de divinitatea lor. În faţa lui Marduk, domnul meu, m-am rugat, am îndreptat spre el rugile mele; el s-a arătat atent faţă de preocupările inimii mele. I-am vorbit (astfel): „Fără tine, domnul meu, ce există? Pentru regele pe care îl iubeşti, al cărui nume l-ai pronunţat..., ai stabilit un nume de dreptate şi îl conduci pe drumul drept! Eu sunt prinţul care te

iubeşte, creaţia mâinilor tale. Tu m-ai zămislit şi mi-ai încredinţat suveranitatea asupra tuturor popoarelor. În mila ta, o, Stăpâne, tu care le vezi pe toate, condu-le spre iubirea suveranităţii tale... Prelungeşte zilele celui care te adoră, căci tu eşti cel care cu adevărat mă face să trăiesc!" „El, onorat printre zei, Marduk, a auzit rugăciunea mea şi a primit implorările mele... Graţie ajutorului său atotputernic, am traversat ţări îndepărtate, munţi sălbatici, de la marea superioară la marea inferioară (de la Mediterană la Golful Persic), drumuri dificile, locuri de nepătruns unde trecerea era stăvilită şi nu călcase nici un picior, drumuri grele, căi deşertice (bariera muntoasă a Libanului şi a Amanusului). I-am supus pe rebeli, i-am subjugat pe duşmanii mei şi am guvernat ţara cu dreptate. Am adus prosperitate poporului şi am îndepărtat răutatea şi duşmănia. În faţa lui (Marduk), argint şi aur, bijuterii preţioase, bronz şi lemn preţios, tot ceea ce are valoare, produse din munţi şi tezaure ale mării, le-am oferit din belşug drept daruri bogate oraşului meu, Babilon" (Nab. 15 i, 23 – ii, 32; 14 i, 1–13).

I. Urbanismul şi viaţa la Babilon

Încă de la sfârşitul perioadei kasite sau din epoca lui Nabucodonosor I, la sfârşitul secolului al XII-lea î.Hr., perimetrul zidului interior de incintă este deja trasat, ca şi reţeaua urbană, cu amplasarea principalelor cartiere şi a căilor de comunicaţie. Datorită studiului comparativ al izvoarelor arheologice, al textelor topografice şi al documentelor inaugurative ale regilor neobabilonieni, suntem în măsură să reconstituim în mare parte înfăţişarea oraşului în epoca lui Nabucodonosor al II-lea, suveranul

care a dus Babilonul la apogeu în privinţa puterii, a frumuseţii şi a culturii, şase secole mai târziu. Babilonul fiind legat sub aspect religios de originile lumii şi sub aspect istoric de epoca eroică, nu trebuie să ne mire faptul că planul şi concepţia lui arhitecturală au rămas stabile, în pofida extinderilor şi restaurărilor al căror obiect a fost. După ce au recreat un mare imperiu, regii dinastiei neobabiloniene au întreprins un program de reconstrucţie a ansamblurilor monumentale civile şi religioase ale oraşului, în dorinţa de a-i conferi un aspect demn de noua lui putere politică internaţională şi de supremaţia lui culturală. Una dintre raţiunile politicii externe ambiţioase a regilor Babilonului a reprezentat-o perspectiva de a putea percepe, din partea populaţiilor supuse, tributurile necesare finanţării marilor lucrări efectuate în inima Imperiului. Aceste realizări materiale corespund unei ideologii teocratice. Babilonul devine o capitală strălucitoare. Idealizat atât de aliaţi cât şi de duşmani, prestigiul său era incomparabil, iar suveranul se comporta ca un stăpân al lumii. Oraşul era imens, suprafaţa lui totală împreună cu suburbiile ajungând în epoca lui Nabucodonosor al II-lea la aproape 1000 ha. Oraşul interior ocupa un spaţiu între 450 şi 500 ha şi număra aproape 100 000 de locuitori.

Suveranii neobabilonieni s-au arătat respectuoşi faţă de trecut şi au încercat să-şi creeze o filiaţie directă din vechii regi. Ei au degajat ruinele templelor străvechi identificând amplasamentele lor iniţiale în vederea reconstituirii identice şi au reîngropat documentele inaugurative lăsate de predecesorii lor.

Cartierele (fig.2). Oraşul interior, demarcat încă de la sfârşitul mileniului al II-lea de centura de fortificaţii, era împărţit în zece cartiere, cunoscute nouă datorită

contractelor de vânzare-cumpărare a terenurilor şi caselor, care precizau numele sectorului în care era situat imobilul. Sursa principală de informaţii asupra acestei împărţiri a oraşului o reprezintă *Tintir* (V, 92–104). Textul prezintă lista cu numele acestor cartiere precum şi câte două puncte de referinţă — porţi, temple sau cursuri de apă —, pentru limitele fiecăruia dintre ele. Ele se întindeau pe ambele maluri ale Eufratului. Existau şase cartiere în partea orientală, cea mai dens populată şi care conţinea complexele monumentale oficiale, şi patru cartiere în partea occidentală.

Primele trei cartiere menţionate, pe malul estic al fluviului, purtau numele oraşului însuşi: Eridu, Šuanna (denumit uneori Tintir) şi Ka-dingirra. Numele vechi şi sacru de Eridu a fost poate adoptat, încă de la începutul mileniului al II-lea, pentru a desemna centrul oraşului. Oraşul împrejmuit aflat la est de Eufrat era pe atunci cuprins între „Poarta Pieţii" şi „Marea Poartă", situate în zidul de incintă. La vest, el se întindea probabil până la cartierul desemnat de texte mai târzii sub numele de Kumar. Expansiunea Babilonului a fost rezultatul politicii lui Hammurabi: în această perioadă a fost populată Ka-dingirra, parţial Šuanna şi anumite alte sectoare periferice. Însă cel dintâi nucleu oriental, Eridu, ce conţinea sanctuarul lui Marduk, a rămas întotdeauna cel mai sacru. În epoca neobabiloniană, Eridu, Ka-dingirra şi Šuanna reprezentau cartierele cele mai importante. Ka-dingirra îngloba palatul regal.

Unele denumiri adoptate pentru celelalte cartiere sunt derivate din nume de oraşe din vechile regate Sumer şi Akkad, din mileniul al III-lea: Kumar (Kuara), Kullab şi Tuba. Denumirea de Oraşul Nou este însă de origine populară. Numele cartierului de nord-vest, Bab-Lugalirra („Poarta zeului Lugalirra"), provine, se pare, de la o poartă

care era deschisă în vechiul zid al oraşului. În ceea ce priveşte denumirile ultimelor două cartiere, unul dintre ele este deteriorat; celălalt, scris în sumeriană *Te*, este de origine obscură. Expansiunea lor este de dată recentă, începând cu sfârşitul mileniului al II-lea şi continuând în epoca neobabiloniană. În această zonă, ocupată de actuala albie a Eufratului, nu s-a efectuat aproape nici o explorare arheologică.

Dincolo de fortificaţiile interne, densitatea populaţiei trebuie să fi fost redusă, aici întinzându-se terenuri cultivate ce alimentau oraşul. Ultimul paragraf din *Tintir* consacrat cartierelor oraşului vorbeşte de „câmpuri înconjurătoare ce aduc abundenţa".

Casele scoase la lumină cu ocazia săpăturilor arheologice prezintă o orientare asemănătoare. În Babilon exista un plan urbanistic precis, aşa cum o demonstrează toate amenajările realizate de Nabucodonosor al II-lea. Bulevarde mari conduceau la cele opt porţi ale oraşului; cele mai importante erau drumul procesional al lui Marduk şi cel al lui Nabu, care traversau cetatea pe axul nord-sud. Străzile, strâmte, erau trasate în unghi aproape drept, fiind orientate pe direcţia nord-sud şi est-vest, iar ansamblul oraşului trebuie să fi avut un plan cu traseu regulat.

Locuinţele (fig.6, a-b). Arheologii germani au degajat zone dens locuite, a căror origine urcă până în perioada paleobabiloniană, dar care conţin în majoritate case particulare neobabiloniene, în *Merkes*, la est de drumul procesional al lui Marduk. Aici era nucleul vechiului oraş. Sectorul cercetat acoperă în mare partea de sud-est din Ka-dingirra, marginea de est din Eridu, în faţa ziguratului, şi marginea de nord din Šuanna.

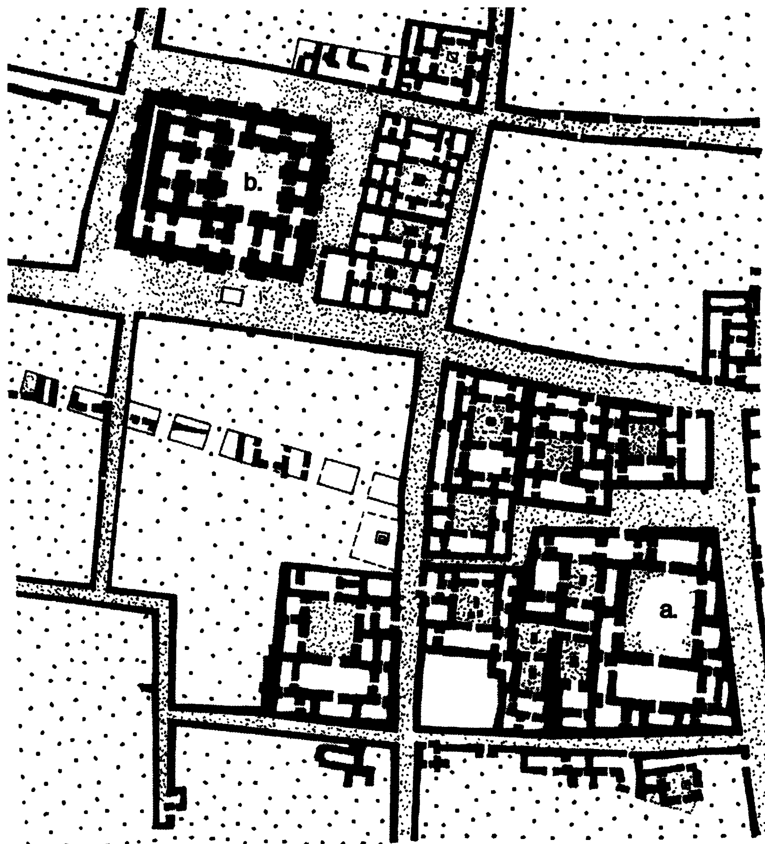

Fig. 6 — Planul Merkes-ului, după Reuther, WVDOG 47, 1926, pl. 17 (a. marea casă; b. templul lui Iştar din Akkad).

Casele erau construite din cărămizi de pământ nears, uscate la soare şi fixate cu un mortar de argilă. În casele înstărite, încăperile erau organizate în jurul unui spaţiu central, adesea o curte. Luminarea şi aerisirea se realizau cu ajutorul unui sistem de deschizături la partea superioară a pereţilor care, vara, aduceau curenţi de aer; ele

erau prevăzute cu plăci din teracotă găurite. O încăpere principală spaţioasă, dreptunghiulară, camera de primire pentru casele mari, se deschidea spre curte. În spate şi de jur împrejur erau dispuse apartamentele private: camere, grupuri sanitare şi dependinţe. În partea opusă, intrarea casei dădea pe o stradă liniştită. Se intra până în curtea centrală printr-un joc de încăperi aşezate în şir sau în zigzag. Acest plan de bază era uneori multiplicat, putând fi adăugate spaţii administrative şi comerciale. Casele erau grupate în mici ansambluri, care adeseori comunicau între ele. Acoperişurile, din argilă, erau plate.

Această formă, oarecum tipizată, a locuinţelor particulare a fost adoptată şi pentru palate sau temple. Locuinţele umane şi cele divine se asemănau. De altfel, pentru a desemna casa şi templul se utiliza acelaşi cuvânt, iar zeii erau percepuţi ca având înfăţişare omenească şi trăind aidoma suveranilor. Faţadele prezentau un aspect neregulat, având intrânduri şi elemente ieşite în relief.

Morţii erau îngropaţi în sarcofage de teracotă, chiar sub podeaua reşedinţei familiale. Copiii erau cel mai adesea înmormântaţi în nişte urcioare mari de piatră acoperite cu un capac tot din piatră.

Herodot descrie astfel casele din Babilon (I, 180): „Oraşul este înţesat de case cu trei sau patru caturi; străzile care-l străbat sunt drepte, mai ales cele transversale, care se îndreaptă spre fluviu". Majoritatea caselor nu aveau probabil decât un etaj, dar informaţia dovedeşte marea densitate a populaţiei. În epoca lui Nabucodonosor al II-lea, traseul zidurilor exterioare nu se mai schimbase de mai bine de cinci sute de ani, cu toate că ele fuseseră întărite. De aceea a trebuit să fie căutate soluţii alternative care să ducă la creşterea spaţiului locativ în interiorul cetăţii.

Mobilierul şi ornamentele. Piesele arheologice descoperite în casele babiloniene reprezintă în majoritate veselă. Ea constă din vase mari de gresie pentru păstrarea uleiului, grânelor şi băuturilor (apă, bere şi vin); recipiente de piatră aparţinând inventarului casnic; mici vase smălţuite, cu decoruri geometrice sau florale, sau din sticlă decorată, ce conţineau parfumuri.

Cu ocazia săpăturilor din *Merkes*, au fost descoperite alte obiecte, mai ales sigilii-cilindru şi peceţi din piatră fină şi din materiale sticloase, care erau rulate sau aplicate pe tăbliţele de argilă, în loc de semnătură. Iconografia principală a sigiliilor paleobabiloniene îl reprezintă pe rege, identificabil după acoperământul de cap — cu bor şi calotă rotundă — purtat de suverani încă din epoca sumeriană (fig.4), înarmat, în faţa unei divinităţi. Sigiliile neobabiloniene înfăţişează de obicei un personaj care poate fi suveranul sau un preot, care venerează divinităţile reprezentate prin simbolul lor aflat pe un altar (fig.7). Marduk poate fi recunoscut prin emblema sa: sapa triunghiulară (*marru*), legată de vechea sa funcţie de divinitate agricolă. Nabu, zeul scrierii şi al ştiinţei, este identificat prin condeiul său, uneori reprezentat printr-un semn cuneiform. Aceste simboluri sunt purtate de către dragonul Muşhuşşu, unul dintre monştrii primordiali învinşi de Marduk la începutul vremurilor. Regele, ca şi Marduk, era şi el reprezentat ca un erou ce-şi înrobea duşmanii, înfăţişaţi ca animale sălbatice sau fantastice.

În morminte s-au găsit numeroase bijuterii: coliere din perle de aur şi de argint şi cu pietre semipreţioase: calcedonii, agate, onix, cornalină, lapislazuli, cristal de stâncă şi turcoaze. Nici una dintre aceste pietre nu este originară din Mesopotamia, care nu posedă materie primă; ele sunt importate. Tezaurul de la *Esagil*, templul lui Marduk,

Fig. 7 — Sigiliu purtând însemnele lui Marduk şi ale lui Nabu (Luvru, AO 4366)

conţinea pietre deosebit de frumoase; bijuteriile purtate de rege şi de principi erau confecţionate din pietre foarte scumpe. În epoca neobabiloniană, multe bijuterii erau imitaţii, fiind mai ieftine; căci rutele comerciale internaţionale se limitau în principal la regiunile anexate de Imperiu — coasta mediteraneană la vest şi Luristanul la est — şi la Egipt şi Anatolia. Drumul maritim din Golf, ca şi cel pe uscat, trasee pe care se aduceau pietre preţioase şi produse exotice din est, fuseseră tăiate încă din cursul mileniului al II-lea. Marii regi perşi vor redeschide aceste căi comerciale. Stocurile de pietre erau păstrate în temple şi în depozitele palatelor, sau erau prădate din alte părţi. Imitaţiile purtau acelaşi nume cu mineralele originale, însă preţul lor era mult inferior. Contrafacerea de lapislazuli, piatra regală şi divină, a reprezentat obiectul predilect al cercetărilor făcute de chimiştii din Babilon, aceştia lăsând adevărate opere ştiinţifice legate de procedeele de fabricaţie.

S-au găsit figurine din teracotă reprezentând scene din viaţa familiei. Una dintre temele cel mai des întâlnite este o femeie purtând un copil, o scenă intimistă sau cu valoare votivă, apotropaică, aşa cum ne lasă să bănuim prezenţa altor obiecte cu rol magic, descoperite în acelaşi context.

Religia populară şi protecţia faţă de boli şi de spiritele malefice. Amulete de teracotă sau de piatră îl reprezintă pe demonul Pazuzu, regele spiritelor vânturilor, un demon înaripat, cel mai adesea invocat ca spirit protector, pentru a-i expedia în Infern sau în atmosferă pe demonii mai răi ca el. Lui i se cerea în special să-l neutralizeze pe demonul feminin Lamaştu, care acţiona cel mai frecvent asupra femeilor însărcinate, făcându-le să avorteze. Lamaştu era considerată răspunzătoare pentru moartea subită a nou-născutului şi pentru decesul copiilor de vârstă fragedă, foarte frecvente în epocă. Bolnavilor li se puneau talismane la gât pentru a-i ajuta să exorcizeze spiritul rău care era vinovat de maladie. Pe spatele talismanului era gravată o incantaţie, menită a-l face pe monstru să iasă din corpul bolnavului, considerat ca posedat. Iată o incantaţie destinată vindecării durerii de cap şi a unei inflamaţii: „Lamaştu, fiică a lui Anu... pumnal care loveşte capul, care aţâţă focul; zeiţă cu înfăţişare hidoasă... În numele zeilor, prin zei, te conjurăm, zboară ca pasărea în cer!” (Berlin, VA 3477). Fiecare frază corespundea unui rit precis ce trebuia executat. Magia juca un rol foarte important în viaţa cotidiană a babilonienilor. Existau o serie întreagă de tabuuri care trebuiau respectate. Se purtau de asemenea felurite coliere făcute din pietre magice. Se pare că, sub aspectul eficacităţii magice, nu avea importanţă calitatea pietrelor, adevărate sau false, atâta vreme cât erau respectate anumite criterii de culoare şi combinaţii în alcătuirea colierului. Ritualurile prevedeau modurile de utilizare ale acestor amulete, în asociere cu rugăciunile recitate deasupra corpului bolnavului.

Magia şi religia erau amestecate: Pazuzu, în calitate de spirit al vânturilor, aparţine domeniului zeului Enlil, care era la origine stăpânul pământului dar şi al atmosferei.

Lamaştu este invocată ca fiică a lui Anu, cerul, sau ca fiică a lui Ea, zeul magiei. Operaţiile magice erau practicate de preoţi. În mileniul I î.Hr., medicina practică era strâns legată de magia conjuratorie. În afara ritualurilor zilnice contra bolilor şi vrăjitoriei, care erau practicate aidoma atât pentru demnitari cât şi pentru oamenii de rând, existau mari ritualuri rezervate regelui. Pentru suveran, care reprezenta destinul ţării, preoţii clerului lui Ea şi al lui Marduk oficiau lungi ceremonii şi ritualuri complicate. Medicina practică utiliza remedii pe bază de plante şi de substanţe minerale şi animale.

Arhivele şi viaţa economică. În epoca neobabiloniană sunt atestate numeroase contracte de vânzare a terenurilor de construcţii, mai ales în cartierul Šuanna. Această înmulţire a parcelelor, datorată adeseori împărţirilor rezultate dintr-o moştenire, înseamnă totodată că marile proprietăţi erau scumpe, dat fiind că zona devenise una centrală o dată cu creşterea populaţiei Babilonului. Fiecare familie de orăşeni păstra scrisorile familiale şi documentele referitoare la gestiunea bunurilor sale. Tăbliţele de argilă erau păstrate în urcioare. Doar arhivele foarte importante erau depozitate în încăperi speciale. În Babilon şi în alte oraşe ale Babiloniei, Nippur şi Uruk mai ales, existau mari arhive particulare. Numeroşi exilaţi evrei şi-au înjghebat afaceri în Babilon, astfel încât, atunci când Cirus i-a eliberat, mulţi dintre ei n-au mai dorit să se întoarcă la Ierusalim. În epoca neobabiloniană familia *Egibi*, care locuia în cartierul Šuanna, iar în perioada persană familia *Murašu*, au lăsat numeroase acte.

Casa Egibi se afla în strânse relaţii cu palatul. Fondatorul său, Bel-eter Egibi, activa aproximativ din anii 690 î.Hr. El trebuie să fi participat la reconstrucţia Babilonului

după distrugerea din 689, ocazie cu care s-a îmbogăţit. Šulaia, nepotul fondatorului, a atins culmea succesului în afaceri la începutul Imperiului Neobabilonian. Firma a jucat, începând cu anul 581, rolul unei bănci şi a prosperat datorită tranzacţiilor şi mai ales a împrumuturilor de bani. Ea îi angrena în activitate pe toţi membrii familiei; în arhive sunt atestaţi mai mulţi Egibi din aceeaşi generaţie, căsătoriile între veri fiind o practică obişnuită.

În ceea ce priveşte produsele zilnice ale economiei locale, pe pieţele cotidiene era frecvent utilizat trocul. Dar numeroase mărfuri erau importate de departe, pe fluviu sau pe uscat. Pentru tranzacţiile importante — contracte comerciale sau acte juridice —, piesa de schimb era argintul, aflat sub formă de lingouri. Sub domnia lui Nabucodonosor al II-lea, nu exista încă impozit pe turnarea lingourilor, însă palatul controla valoarea argintului, al cărui titlu legal ce servea la plăţi era de 7/8 argint pur şi 1/8 aliaj autorizat. Obiectele de argint erau confecţionate dintr-un metal mai pur. Lingourile purtau un marcaj aplicat de către argintari, marcaj care le dădea un curs legal, protejat de lege. În practică, marile temple şi palatul deţineau mari cantităţi de metal preţios şi aveau argintarii lor omologaţi.

II. Monumentele oficiale: Babilonul, Minunea lumii (fig.2, 8)

Nabucodonosor al II-lea a construit sau a restaurat trei mari ansambluri monumentale în Babilon:

1. Oraşul era împrejmuit de două incinte care îl făceau o cetate redutabilă. Limitele oraşului exterior, pentru marginile de vest şi de sud care nu erau delimitate de un zid, sunt dificil de determinat.

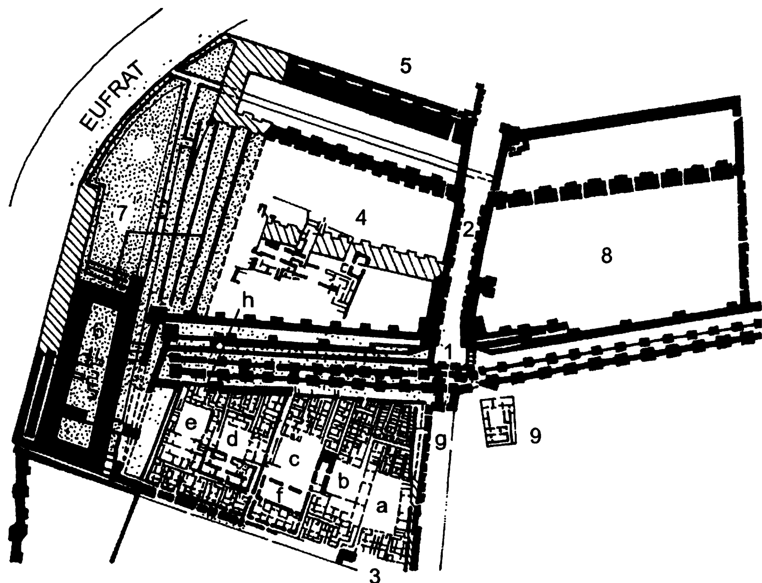

Fig. 8 — Palatele şi fortificaţiile Babilonului în epoca lui Nabucodonosor al II-lea; adaptat după Wiseman, 1985, pl. I b:
1. Poarta lui Iştar; 2. Drumul procesional al lui Marduk (*strada Babilonului*). 3. „Palatul de sud" (a. curtea de est; b. curtea centrală; c. curtea principală; d. curtea de vest; e. curtea anexă; f. sala tronului; g. clădire boltită; h. mormânt regal (?); 4. „Palatul de nord"; 5. „Bastionul de nord"; 6. „Bastionul de vest"; 7. „Grădinile suspendate" (?); 8. „Rezervor"; 9. Templul Zeiţei-mamă (Ninmah).

2. Ansamblul de palate regale („Palatul de sud" şi „Palatul de nord") şi citadela dublă, la est de Eufrat, pe Tell Qasr.

3. Sanctuarul zeului Marduk, situat în centrul oraşului, la Tell Amran Ibn Ali, pe malul de est al Eufratului. El cuprindea templul *Esagil* cu anexele sale şi, mai la nord, ziguratul sau turnul cu etaje, numit *Etemenanki*, care se ridica în mijlocul peribolului aferent. Incinta sacră a lui Marduk avea în componenţă şi locurile de cult ale marilor zei.

Numeroase temple se aflau răspândite în alte diferite cartiere ale oraşului. Cultului lui Marduk îi aparţineau şi marile artere de circulaţie, începând cu drumul care trecea pe sub Poarta lui Iştar şi cobora în lungul palatelor şi al incintei ziguratului, către *Esagil*.

1. ***Fortificaţiile şi sistemul defensiv al oraşului.*** Sub domnia lui Nabucodonosor al II-lea, Babilonul era protejat de un formidabil complex de ziduri, alcătuit astfel: a) o incintă exterioară – dublată de un zid avansat ce lega cele două braţe ale Eufratului la câţiva kilometri la nord de oraş — şi un alt zid, situat în aceeaşi direcţie, la distanţa de şaizeci de kilometri; şi b) o incintă interioară.

Fortificaţiile din afara oraşului (fig. 1). Lui Nabucodonosor al II-lea i se datorează două construcţii defensive amplasate în amonte de Babilon, aşa cum o atestă cilindrii inaugurativi descoperiţi la Sippar şi la Babilon şi marile inscripţii rupestre din Liban.

Prima lucrare lega capitala de Kiş şi de un alt oraş numit Kar Nergal (neidentificat). Această fortificaţie suplimentară era destinată să protejeze proximitatea nordică a Babilonului; ea lega două braţe ale Eufratului, cu scopul de a crea mlaştini sau lacuri artificiale: „Pentru ca duşmanul cel rău să nu atingă pământul Babilonului, am construit un mare taluz de pământ de la liziera Babilonului, până la Kiş... pe o distanţă de 4 *beru* 2/3 (cca 50 km), şi am împrejmuit Oraşul cu ape puternice."

Regele vorbeşte apoi de o a doua linie avansată de fortificaţii, un zid ridicat pentru a apăra întreaga Babilonie, la aproximativ 60 km nord de oraş, în direcţia Sippar-ului: „În al doilea rând, pentru a întări apărarea Babilonului, am construit un mare taluz pe o lungime de 5 *beru* (aproape 60 km), deasupra Babilonului, mai sus de Upe (Opis) şi până la Sippar, de la malul Tigrului până la malul

Eufratului, şi am înconjurat Ţara cu ape puternice pe o distanţă de 20 *beru*, asemenea întinderii mării. Pentru ca acest taluz să nu fie luat de loviturile puternice ale valurilor, i-am consolidat malurile cu bitum şi cu cărămizi arse. Astfel, am întărit apărarea Esagilului şi a Babilonului" (Wadi Brisa 6, IM 51723-4). După fiecare creştere a apelor, câmpia netedă dintre Sippar şi Babilon devenea o mlaştină întinsă. Constructorii zidului au transformat acest neajuns în avantaj, integrând zona inundată în sistemul de apărare ce înconjura Babilonul. Acest zid era cunoscut în perioada Antichităţii clasice sub numele de „Zidul mezilor"; Xenofon a trecut prin preajma lui cu ocazia retragerii celor zece mii, în 401 î.Hr. (*Anabasis* 2, 14; 12). În secolul al IV-lea al erei noastre, Ammianus Marcellinus vorbeşte încă despre el.

Incinta exterioară: „zidul întărit" (fig. 2). Nabucodonosor vorbeşte, de mai multe ori, despre fortificaţiile pe care le-a conceput pentru a limita şi proteja oraşul şi suburbiile sale, la nord şi la est: „... Pentru ca răul şi duşmănia să nu poată oprima Babilonul, iar câmpul de luptă să nu se apropie de Imgur-Enlil zidul Babilonului, ceea ce nici un rege n-a făcut înaintea mea, am construit un zid întărit în jurul periferiei orientale a Babilonului. Am săpat şanţul şi am întărit faţa peretelui cu zidărie de cărămizi arse legate cu bitum, şi l-am construit înalt cât un munte" (Nab. 4 şi 9 ii). Această descriere corespunde rezultatelor săpăturilor arheologice germane, care au reperat perimetrul acestei incinte şi au excavat-o pe o lungime de 830 m. Suprafaţa împrejmuită de un zid triplu de cărămizi arse, având intercalate numeroase turnuri, se întindea pe 5 km de la nord la sud şi aproape tot atâta de la est la vest, ajungând până pe malul Eufratului. Lucrarea nu a fost fără îndoială

concepută pentru a împrejmui cartierele oraşului aflate la vest de Eufrat, căci pericolul unui atac inamic nu putea veni decât din nord sau din est. El a fost probabil înălţat în momentul în care Nabucodonosor a decis să-şi construiască o reşedinţă în partea de nord, în afara oraşului vechi. *Zidul întărit* înglobează acest palat, botezat de arheologi „Palatul de vară”, şi îl protejează. Incinta este alcătuită din trei ziduri separate şi dintr-un şanţ; primul zid interior, gros de 7,12 m, era din cărămizi crude, uscate la soare; la 12 m distanţă, dincolo de drumul de rond al santinelelor, zidul median, puţin mai gros (7,80 m), era făcut din cărămizi arse, mai solide, îmbinate cu bitum; în sfârşit, lângă acest zid a fost construit un al treilea, lat de circa 3,25 m. El forma un impresionant perete de sprijin desupra unui şanţ de peste 50 m lăţime, plin cu apă. Ansamblul acestui sistem de fortificaţii se întindea aşadar pe aproape 30 m lăţime, neincluzând şanţul. La intervale regulate, cel puţin pe zidul interior, erau construite turnuri pătrate aflate la aproximativ 52 m unul de altul.

Zidul întărit este probabil cel descris într-un text metrologic din epoca neobabiloniană (BM 5544), text care enumeră un total de 120 de turnuri şi 5 porţi, ce pot fi aproximativ plasate în plan ca urmare a punctelor de reper. Este vorba poate de un îndreptar pentru inginerii şi zidarii lui Nabucodonosor, sau reprezenta un manual de pregătire pentru instruirea soldaţilor însărcinaţi cu paza şi apărarea zidurilor. Zidul începe la Eufrat şi se sfârşeşte la *Poarta Ţărmului* (*Mării*), nume ce desemnează probabil drumul ce ducea spre sud şi spre Golf. Prima poartă menţionată, *Poarta canalului Šuhi*, trebuie deci situată în partea opusă, la nord. Cele trei porţi intermediare — *Poarta canalului Madanu, Poarta Gišhu* şi *Poarta Soarelui Zeilor* — pot fi localizate datorită numărului de turnuri care le despart.

Incinta interioară (fig. 2). Dar zidurile care au adus renumele Babilonului sunt cele ale oraşului propriu-zis şi pe care Strabon le clasează printre cele şapte minuni ale lumii.

O primă incintă este menţionată în primul an al lui Sumuabum, fondatorul primei dinastii a Babilonului, la începutul secolului al XIX-lea î.Hr. Această fortificaţie, probabil la origine de formă circulară, a fost dărâmată şi reconstruită de mai multe ori. La sfârşitul secolului al XII-lea, *Tintir* (V, 57–58) face referire la un zid dublu de incintă, a cărui formă dreptunghiulară datează, poate, dintr-o epocă anterioară. Rezultatele săpăturilor şi izvoarele scrise demonstrează că incinta delimitează extinderea oraşului interior aşa cum avea ea să rămână până în epoca neobabiloniană. Oraşul avea circa 2 km de la nord la sud şi 3 km de la est la vest. Această fortificaţie consta în două ziduri principale din cărămidă crudă, întărite cu turnuri şi contraforturi; zidurile erau divinizate şi purtau nume specifice: zidul oraşului era denumit *Imgur-Enlil*, ceea ce înseamnă „zeul Enlil şi-a arătat favoarea", iar zidul care îl dubla pe acesta spre exterior era denumit *Nimit-Enlil*: „meterezele lui Enlil".

Incinta Babilonului a căzut victimă mâniei lui Sennaherib. Aşarhaddon a încercat să reconstruiască *Imgur-Enlil* şi *Nimit-Enlil* „conform planurilor lor originale", dar s-a înşelat asupra traseului lor, ceea ce dovedeşte amploarea stricăciunilor provocate de armatele tatălui său, de vreme ce temeliile zidurilor nu mai puteau fi recunoscute. Aşarhaddon a presupus că planul incintei fusese pătrat, în loc de dreptunghiular, apreciere care a fost preluată şi de autorii clasici. Aşurbanipal a continuat reconstruirea zidului extern, dar nu a putut să refacă partea internă, mai puternică.

Reconstruirea lui *Imgur-Enlil* a fost începută de Nabopalassar, care l-a întărit considerabil. El a conceput un sistem alcătuit din ziduri de sprijin ale unui mare şanţ plin cu apă. Lucrarea a fost încheiată de fiul său, care s-a folosit de ocazie pentru a extinde complexul defensiv, şi a-i mări şi înfrumuseţa porţile. În epoca lui Nabucodonosor al II-lea, zidul ce împrejmuia oraşul, *Imgur-Enlil*, gros de 6,50 m, era întărit cu turnuri şi contraforturi. Zidul extern, *Nimit-Enlil*, înzestrat şi el cu contraforturi, avea 3,70 m grosime. Între ele, un spaţiu de 7,20 m, liber, forma o cale de circulaţie. Lăţimea acestui ansamblu totaliza 17,50 m. La 20 sau 30 m în faţă, trei ziduri, mai joase dar făcute din cărămidă arsă solidă, delimitau şanţuri cu apă, largi de peste 50 m, ce făceau ocolul oraşului pe cele două maluri ale Eufratului. Zidul ce mărginea şanţul exterior, datorat lui Nabucodonosor al II-lea, avea turnuri. Lăţimea totală a acestui sistem defensiv atingea aşadar aproape 100 m.

Nabucodonosor al II-lea relatează de mai multe ori construirea acestei fortificaţii, atât pe documente inaugurative cât şi în inscripţiile rupestre din Liban (Wadi Brisa B v 4-21): „Pentru Babilon, centrul de cult al marelui zeu Marduk, şi marile sale ziduri, Imgur-Enlil şi Nimit-Enlil, cărora Nabopalassar, regele Babilonului, părintele meu care m-a zămislit, le-a clădit fundaţiile şi pe care le-a împrejmuit cu un zid dublu de şanţ din bitum şi cărămizi arse, dar nu a reuşit să le termine, eu, fiul său cel mai mare, favoritul său, am ridicat sus coama acestor ziduri şi le-am isprăvit construcţia. Am modelat tauri feroci din aramă şi dragoni înspăimântători şi i-am aşezat în pragul porţilor. Un al treilea zid de mărginire a şanţului cu turnuri şi bastioane am construit, mai adânc dacât platforma fundaţiei iniţiale, şi am făcut ca temeliile să i se odihnească în inima lumii inferioare. Acest zid, l-am unit cu

zidurile pe care le-a clădit tatăl meu şi am ridicat coama lor la fel de sus ca un munte.”

Acestor ziduri formidabile, Nabucodonosor le-a adăugat la nord, în locul cel mai vulnerabil al Babilonului, două mari bastioane, unul pe Eufrat, de-a lungul laturii vestice a palatului de sud, şi un altul la miazănoapte, în exteriorul zidului oraşului, între Poarta lui Iştar şi fluviu; era „o fortăreaţă masivă”, menită să protejeze palatul de nord, aflat el însuşi în afara zidurilor.Totodată el a extins lucrările la nord-est de Poarta lui Iştar.

Textele metrologice ale epocii neobabiloniene ne oferă informaţii asupra traseului zidurilor interioare ale Babilonului. Un comentariu referitor la zidul *Imgur-Enlil* (BM 35385) îi atribuie o lungime de aproximativ 7 200 m. Toate izvoarele babiloniene converg spre o atare cifră, căci Aşarhaddon şi Nabonid, pe căi diferite, ajung şi ei la ea. Harta sitului, întocmită de germani în 1899, înainte de săpături, indică o lungime cu aproape 800 m mai mică. Măsurătorile efectuate confirmă că partea de vest a oraşului era mai mică decât cea de est.

Douăzeci de ani mai târziu, Nabonid a trebuit să restaureze incinta fortificată de ilustrul său predecesor. El oferă o descriere literară şi poetică meterezelor Babilonului: „În această epocă, Imgur-Enlil, zidul Babilonului... fundaţiile lui deveniseră şubrede, zidurile deformate, vârful lor era ştirbit, coama nu mai exista... Imgur-Enlil, o delimitare eternă, o trăsătură de fermitate, o limită imuabilă, o construcţie imensă, o pavăză puternică, o stavilă în calea duşmanului, o structură primordială, speranţa poporului; i-am întărit fundaţiile şi l-am făcut să se ridice ca o stâncă. L-am construit tot aşa de înalt precum un munte, i-am asigurat temeliile la fel de ferm ca unei faleze şi am făcut din el o minune” (PBS XV, 80).

„Mitizarea" zidurilor. Profetul Ieremia vorbeşte despre zidurile Babilonului ca despre o fortificaţie redutabilă şi măreaţă: „Chiar dacă Babilonul s-ar înălţa până la ceruri, chiar dacă ar face cu neputinţă de ajuns cetăţuile lui cele înalte..., zidurile cele largi ale Babilonului vor fi surpate, şi porţile lui cele înalte vor fi arse cu foc" (*Ieremia*, 51:53, 58).

Autorii clasici le descriu cu admiraţie şi cu emfază, amplificându-le dimensiunile:

— Herodot (I, 178–181) descrie cel dintâi aspectul lor, modul de construcţie a şanţului şi a zidurilor de fortificaţie. El vorbeste despre două incinte ce înconjoară oraşul, precizând (III, 159) că incinta exterioară a Babilonului fusese rasă la pământ de perşi: „...De jur împrejurul oraşului se află un şanţ adânc şi larg, plin cu apă; apoi un zid care are lăţimea de 50 de coţi regali şi înălţimea de 200. Deasupra acestui zid, au fost ridicate turnuri... Spaţiul care a fost lăsat liber între aceste construcţii era suficient pentru circulaţia unui car cu patru cai. În incinta de ziduri există 100 de porţi, toate din bronz... Acest zid este platoşa oraşului; la interior se află desfăşurat un alt zid, care nu este mai slab decât primul, ci mai subţire." El îi atribuie Babilonului un perimetru de ziduri de circa 80 km şi o înălţime de 120 m, cifre mult exagerate; în schimb, lăţimea incintei, de aproximativ 30 m, corespunde descoperirilor arheologice. Cele 100 de porţi ale lui Herodot sunt probabil expresia unei viziuni greceşti a grandiosului; în realitate erau puţine porţi, căci ele reprezentau puncte slabe în cadrul fortificaţiilor. Această imagine a zidurilor Babilonului, ca şi povestirile lui Ctesias, i-a inspirat şi influenţat pe autorii mai recenţi.

— Diodor din Sicilia (II, 7–8) face confuzie între diferitele incinte. El îi atribuie reginei Semiramida o mare

incintă şi trei ziduri interioare în cartierul palatelor, în realitate fiind vorba poate de lucrările de fortificare din nordul oraşului. Scopul autorului era, ca şi în cazul lui Herodot, să evidenţieze caracterul impresionant al fortificaţiilor Babilonului: „Semiramida... a ridicat în jurul oraşului un zid de 360 de stadii, având din loc în loc turnuri groase şi înalte, cum spune Ctesias din Cnidos; după cele scrise de Clitarh şi de unii dintre aceia care l-au însoţit pe Alexandru în Asia, zidul avea 365 de stadii (cca 70 km); şi ei adaugă că ea se ambiţionase să ajungă la un număr de stadii egal cu numărul zilelor anului". Iată explicaţia acestei cifre imense: un număr simbolic. Cele două incinte interioare erau decorate: „Existau pe turnuri şi pe metereze tot felul de animale ce imitau realitatea prin folosirea iscusită a culorilor." Decoraţiunile colorate ale Porţii lui Iştar erau probabil vizibile încă în vremea lui Ctesias şi ele vor fi inspirat această relatare.

— Strabon (16.I, 5) caracterizează mai succint incinta Babilonului, considerând-o drept una dintre cele şapte minuni ale lumii, împreună cu „grădinile suspendate". El se referă la incinta oraşului propriu-zis, însă termenii şi dimensiunile ei sunt foarte asemănătoare cu cele pe care Herodot le-a folosit pentru a descrie prima incintă.

— Babilonianul elenizat Berosos relatează că Bel (zeul Marduk) a clădit zidurile Babilonului ca unul dintre primele acte de organizare cosmică. Este o referire la *Poemul Creaţiei*. Berosos notează că cetatea interioară era împrejmuită cu trei rânduri de ziduri.

— Din relatările rabinului spaniol Benjamín de Tudela ştim că în secolul al XII-lea nu se mai putea recunoaşte nimic din monumentele marelui Babilon. Cu toate acestea, geograful arab al-Himyari a combinat, se pare, informaţiile provenite de la autorii clasici cu caracterul impresionant al

sitului pentru a oferi o descriere a incintei anticului Babilon, cu ziduri de 50 coţi lăţime, 200 coţi înălţime şi o circumferinţă de 128 km. Această incintă cu 100 de porţi de bronz — rotundă conform viziunii arabe medievale — este împrejmuită cu un şanţ, în care curge Eufratul.

Căile navigabile şi amenajarea malurilor Eufratului. Eufratul, canalizat, traversa Babilonul. Secondat de canalele sale şi de şanţurile cărora le furniza apă, el practic îl cuprindea. Numele local al fluviului era *Arahtu*, „fluviul abundenţei". Era principala cale comercială a oraşului. Canalul *Libil-hengalla*, nume care înseamnă: „El să ne aducă abundenţa!", curgea, pornind de la Eufrat, de-a lungul zidului inferior al palatului de sud, trecea pe sub un pod construit pe drumul procesional al lui Marduk, apoi îşi continua cursul spre est, dincolo de ziduri. Un grilaj de fier, pus din ordinul lui Nabucodonosor al II-lea, închidea vărsarea lui în Eufrat. În epoca neobabiloniană este realizată o impresionantă reţea de canale. Preocuparea pentru problema apei necesare alimentării, drenajului sau apărării oraşului este dovedită de frecventele referiri la ea în textele scrise, ca şi de săpăturile arheologice care au scos la iveală un important sistem de ziduri de apărare a malurilor fluviului şi de parement de şanţuri.

Cheiurile Eufratului se integrează în planul de fortificare a Babilonului. Nabopalassar a întreprins numeroase lucrări pe malul estic al fluviului, construind o apărare de mal care a fost ulterior întărită de Nabucodonosor şi dublată de Nabonid, apărare ce urmărea să canalizeze fluviul în albia sa, deplasându-l însă tot mai mult spre vest. Cheiul era o suprafaţă plată; un mare zid, prevăzut cu contraforturi şi supraînălţat cu turnuri, se ridica desupra acestuia pentru a-l întări şi a proteja oraşul. În caz de inundaţie, zidul

servea drept dig. Trecerile erau asigurate prin porţi şi pe scări.

Toate aceste lucrări hidraulice, la care se adaugă fortificaţiile exterioare avansate ale Babilonului, constituie o parte importantă din programul de construcţii al regilor neobabilonieni. El era menit să dea oraşului aspectul monumental demn de noua lui putere, dar era totodată determinat de rolul Eufratului de cale de comunicaţie ideală pentru aducerea la Babilon a mărfurilor provenite din teritoriile cucerite, cu precădere de pe coasta mediteraneană. Principalele instalaţii portuare se aflau pe malul răsăritean.

Importanţa acordată apei şi amenajării malurilor fluviului a fost remarcată de autorii clasici — în primul rând de Herodot, care o consideră o realizare foarte importantă a Babilonului şi o atribuie legendarei regine Nitocris (I, 180): „(Babilonul) este străbătut prin mijlocul său de un fluviu numit Eufrat... De fiecare parte, braţele zidurilor de incintă sunt împinse până la fluviu; de acolo, se întinde în lungul fiecărui mal al fluviului un zid fără mortar, din cărămizi arse... Existau, în zidul ce mărgineşte fluviul, uşiţe, în număr egal cu cel al drumurilor... (I, 185). Iar de-a lungul fiecărui mal al fluviului, ea a ridicat un dig, demn de admiraţie prin grosimea şi înălţimea lui. Prin aceste lucrări, Nitocris a creat o linie de apărare."

Podul peste Eufrat. Herodot vorbeşte mai departe despre podul care lega cele două maluri ale fluviului (I, 186). Acest pod peste Eufrat, cunoscut şi de către Diodor din Sicilia (II, 7), este menţionat de Quintus Curtius ca „un pod de piatră, aruncat peste fluviu, şi care se numără printre minunile Orientului". Construit de Nabucodonosor al II-lea, el număra şase stâlpi centrali naviformi,

amplasaţi la interval de 9 m (L. 21m x 1,9 m) şi doi stâlpi legaţi de cheiuri. Zidăria era făcută din cărămizi arse fixate cu bitum. Lungimea totală a podului măsura peste 123 m, iar tablierul era din lemn. Podul constituia o structură cu adevărat remarcabilă.

Porţile oraşului interior (fig. 2, 8, 9). Zidurile interioare erau străpunse de opt porţi, care făceau parte din sistemul defensiv conceput de regii Babilonului. Cinci dintre ele poartă numele celor mai mari zei din panteonul mesopotamian: Iştar (marea zeiţă), Marduk, Şamaş (soarele), Adad (zeul furtunii şi al elementelor naturale), Enlil (vechiul rege al zeilor); două dintre ele sunt dedicate divinităţilor unor străvechi centre religioase situate în direcţia indicată de porţi: Zababa şi Uraş. A opta este *Poarta Regelui*: ea marchează limita vestică a prelungirii drumului procesional al lui Marduk şi era situată vizavi de *Poarta lui Marduk*, existând fără îndoială un paralelism şi o ambivalenţă între regele zeilor şi regele oamenilor, suveranul Babilonului.

Porţile oraşului au primit nume sacre, legate de rolul lor de apărare a Babilonului. Astfel, cel al *Porţii lui Uraş*, situată la sud, era: „Duşmanului îi inspiră Oroare"; cel al *Porţii lui Iştar*, de la nord, suna astfel: „Iştar îi goneşte pe Atacatori". În rolul ei istoric de zeiţă războinică, lui Iştar i s-a încredinţat spre apărare locul cel mai susceptibil de a fi atacat. Această poartă era desemnată ca „intrarea regelui", căci pe sub ea trecea regele victorios la întoarcerea din campanie şi tot pe aici era scoasă anual statuia lui Marduk, regele zeilor, cu ocazia sărbătorilor de Anul Nou. Poarta lui Iştar era poarta principală a Babilonului, după cum o dovedeşte modul în care ea era decorată. Poarta era divinizată, ca şi Poarta lui Uraş, ele fiind marile intrări în oraş.

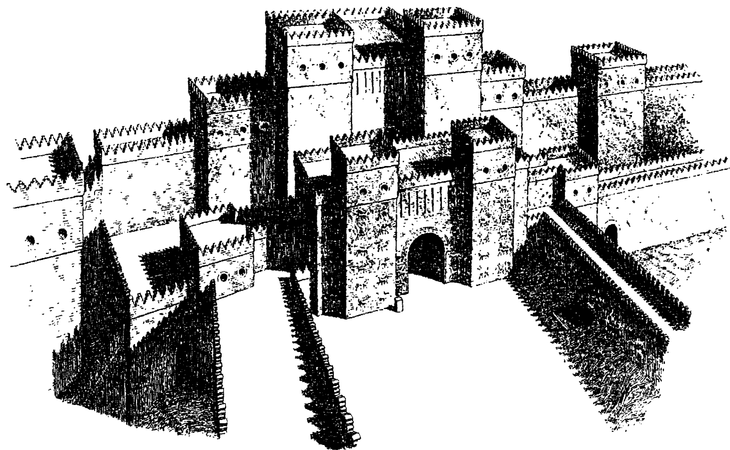
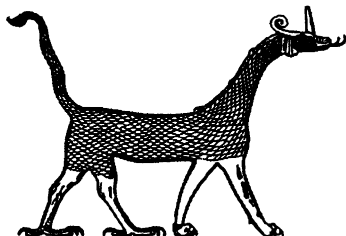

Fig. 9 — Poarta lui Iştar, după Andrae, în *WVDOG* 32, 1918, pl. 20.

Cele patru porţi situate în partea de est a oraşului au fost descoperite cu ocazia săpăturilor. *Poarta lui Iştar* este singura care a fost identificată pe baza inscripţiilor. Celelalte sunt cunoscute după ordinea lor în lista din *Tintir* (V, 49–56), ca şi printr-un text metrologic care face un bilanţ al stării lui *Imgur-Enlil* (BM 54634). Porţile situate în partea de vest a zidului erau probabil amplasate simetric faţă de cele răsăritene. Ele erau puternic fortificate şi construite după aceeaşi schemă de bază, prezentând doar uşoare variante: o poartă dublă cu deschiderea peste cele două ziduri de incintă, flancată de bastioane în relief peste metereze. Trecerile erau strâmte (4,50 m) pentru a facilita supravegherea, conform unui sistem specific tuturor porţilor din localităţile Orientului antic. Ele erau închise de canaturi de lemn placate cu bronz. Dincolo de cele două ziduri de incintă, complexul de paremente ale şanţului era întărit cu turnuri de veghe şi cu bastioane. Şanţul, umplut cu apă, era traversat de poduri în faţa porţilor, ceea ce permitea ajungerea pe malul opus.

Poarta lui Iştar a fost reconstruită de mai multe ori de-a lungul domniei lui Nabucodonosor al II-lea; ea a devenit unul dintre simbolurile puterii Babilonului şi ale măreţiei acestuia. Pe sub această poartă, integrată în sistemul marilor fortificaţii de pe latura de nord a oraşului, trecea drumul procesional al lui Marduk. În ultimul său stadiu, ea beneficia de amenajări mai ample decât celelalte intrări ale Babilonului. Poarta pare să fi avut temeliile sub nivelul apei freatice din epoca neobabiloniană, deşi Nabucodonosor al II-lea afirmă că a pus temeliile „la nivelul apei (*Apsu*)". Diferitele faze ale construcţiei se disting prin amenajări din ce în ce mai importante şi prin diferite tehnici de decorare a pereţilor.

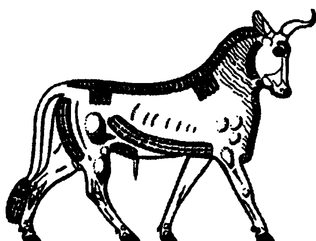

Fig. 10 — Dragonul lui Marduk şi taurul lui Adad, decoraţiuni de pe *Poarta lui Iştar*

Planul general al Porţii lui Iştar se înscria în stilul celorlalte lucrări de acest tip care au fost descoperite de arheologi. O primă poartă strâmtă, avanpoarta (28 m x 11 m), alcătuind un spaţiu acoperit, forma un corp înaintat al meterezului. Trecerea era precedată de două turnuri ce delimitau o fortificaţie exterioară în care, poate, erau amplasate statui de bronz înfăţişând animale de pază. În spatele lor, poarta principală, pe zidul oraşului, era mai monumentală şi era flancată de turnuri mai înalte. Spre interiorul oraşului, în prelungirea turnurilor, ziduri înalte delimitau o trecere îngustă şi alungită (15 m x 8 m). Lungimea totală a porţii duble era de 48 m; ea măsura între 25 şi 30 m înălţime. Cele patru deschideri erau închise de uşi mari din lemn de cedru, ferecate în bronz.

Într-o primă fază, racordarea la parementul şanţului trebuie să se fi făcut la fel ca la celelalte porţi. Poarta a fost

clădită din cărămizi de pământ ars şi a fost decorată cu figuri de animale în relief. Dragonii încornoraţi, emblema lui Marduk, alternând pe fiecare şir cu taurii lui Adad, erau aşezaţi paralel, întorşi cu capetele către nou-sosiţi. Ei aveau o funcţie protectoare şi una religioasă, să-l înspăimânte pe duşman şi să proclame măreţia zeilor Babilonului (fig. 10).

Când Nabucodonosor a demarat lucrările la palatul regal de sud, la „marele palat” din nord şi la fortificaţiile înaintate, rambleurile formate i-au obligat pe ingineri şi pe arhitecţi să modifice toată zona de dincolo de metereze. Ei au trebuit să supraînalţe drumul procesional adiacent şi o dată cu el şi poarta, care rămânea altfel prea joasă. Primul nivel al Porţii lui Iştar a servit ca fundaţie pentru reconstrucţia sa. În paralel, amenajările din faţa porţii, spre exteriorul oraşului, au căpătat un aspect monumental, fiind creată o esplanadă de 30 m lăţime. Poarta a avut mai întâi un decor de cărămidă smălţuită colorată, fără relief, care nu a fost finalizat niciodată. Motivele decorative şi repartizarea lor au rămas aceleaşi din faza precedentă; doar tehnica s-a modificat.

Lucrările de terasamente ale complexului regal şi ale fortificaţiilor din exteriorul meterezelor luând o amploare uriaşă, drumul procesional a trebuit să fie ridicat din nou. De aceea a survenit o a treia fază de construcţie pentru Poarta lui Iştar, care a fost reclădită după acelaşi model, însă mai înaltă. Ea a fost acoperită în întregime cu cărămizi smălţuite de culoare albastru intens şi ornată cu dragoni şi tauri galbeni şi albi din cărămizi smălţuite cu relief. Pe unul dintre pereţi, o inscripţie de 53 de rânduri descria, pentru văzul dacă nu pentru înţelegerea tuturor, opera perfectă realizată de către rege: „Deschiderile porţii duble din zidurile Imgur-Enlil şi Nimit-Enlil micşoraseră

înălţimea din cauza unui rambleiaj al străzii Babilonului (drumul procesional al lui Marduk); am demolat aceste porţi şi am pus temeliile până la nivelul lui Apsu (pânza de apă freatică) din cărămizi şi bitum şi le-am reclădit cu artă din cărămizi de lapislazuli pur, împodobite cu tauri şi dragoni; am aşternut de-a curmezişul grinzi imense de cedru; am montat uşi de cedru ferecate cu bronz, praguri şi balamale. Am pus la colţuri tauri de bronz neîmblânziţi şi dragoni înspăimântători, umplând aceste porţi de splendoare, pentru încântarea întregii Ţări" (Nab. 15, v – 55, vi).

Drumul procesional al lui Marduk era străjuit, pe o lungime de 250 m dincolo de metereze, de pereţi înalţi paraleli care formau zidurile de incintă ale palatului de nord şi ale bastionului de nord, spre vest, şi ale unui rezervor adânc, umplut cu apă, spre est. Aceste ziduri aveau o grosime de 7 m şi conţineau turnuri.

Acesta era imensul mecanism folosit de Nabucodonosor pentru asigurarea apărării capitalei şi a inimii Imperiului său: „Chinurile bătăliei, duşmanul cel rău, le-am îndepărtat de zidurile Babilonului. Am făcut Babilonul solid ca o stâncă" (Nab. 15).

Nabucodonosor a întreprins aceste lucrări pe latura de nord a oraşului şi în vederea măririi palatului unde îşi avea reşedinţa curtea şi unde era centrul guvernării Imperiului. În afară de dorinţa de măreţie, amenajările au fost făcute în scopul rezolvării problemelor cauzate de ridicarea nivelului Eufratului şi, în consecinţă, a apei din şanţ ca şi cea din canalele oraşului. Datorită sistemului defensiv care le înconjura, palatele regale reprezentau adevărate citadele. Această obsesie a lui Nabucodonosor pentru fortificaţii nu i-a folosit prea mult în timpul domniei; el era un rege puternic, stăpânul lumii, iar Babilonul nu a fost nicidecum atacat. Pentru toţi aliaţii, ca şi pentru duşmanii săi,

zidurile Babilonului reprezentau efigia puterii, a orgoliului său, a fricii şi admiraţiei pe care cetatea le trezea.

2. ***Palatele regale şi viaţa oficială*** (fig. 8). Complexul de palate face parte din legenda Babilonului, considerat ca o minune a lumii de către autorii clasici. Ei preamăresc cu prioritate fortificaţiile oraşului, palatul care este inclus în ansamblul de ziduri, şi grădinile sale. Nu se cunoaşte nimic despre reşedinţele regale ale Babilonului înainte de epoca neobabiloniană. În descrierea Babilonului (*Tintir*), nu se face referire la edificiile laice, deşi puterea politică şi religia erau dependente una de alta. Izvoarele noastre de informaţie sunt inscripţiile lăsate de regii care le-au construit sau restaurat.

Nabucodonosor avea trei palate în Babilon, toate trei situate la est de Eufrat şi în partea de nord a oraşului:

— „Palatul de sud", în interiorul lui *Imgur-Enlil*, zidul oraşului;

— „Palatul de nord" (cel principal) sau „Marele palat", construit ulterior, de o parte şi de alta a meterezelor. Ansamblul era întărit şi protejat de o citadelă ce consta din două bastioane, la vest şi la nord, care transformau reşedinţa regală într-o adevărată fortăreaţă;

— „Palatul de vară", la circa 2 km spre nord, în exteriorul oraşului, dar protejat de „zidul întărit", fortificaţia exterioară. Cronologic, se pare că acesta a fost construit ultimul.

Ideologia regală şi rolul palatului. Într-o inscripţie recapitulativă a marilor lucrări efectuate în capitala Imperiului său, Nabucodonosor al II-lea îşi enunţă concepţia asupra regalităţii şi a rolului palatului regal, ca loc unde se concentrează toate puterile monarhiei: „În acea vreme, palatul, reşedinţă a regalităţii mele, liantul între popoare, locul

de bucurie şi de fericire, locul în care vasalii mei trebuie să-mi aducă omagiile, l-am reconstruit în Ka-dingirra (la Babilon) ... Plecând din acest loc, mi-am făcut cunoscute hotărârile regale şi poruncile imperiale. Am ridicat mâinile pentru a-l ruga pe stăpânul zeilor...: «O, stăpân al ţărilor... această reşedinţă pe care am clădit-o, fă în aşa fel încât să mă pot bucura de măreţia ei! La Babilon în (această zidire), permite-mi să pot atinge o vârstă înaintată şi să mă bucur de urmaşii mei ! Fie să pot primi aici tributurile grele ale regilor din toate ţinuturile şi ale tuturor popoarelor! Fie ca descendenţii mei, în acest loc, să domnească pentru totdeauna asupra capetelor negre!»" (Nab. 9 iii, 27–sfârşit). „Capetele negre" este expresia antică pe care o utilizau sumerienii pentru a se desemna pe ei înşişi. Palatul regal garanta stabilitatea monarhiei. El era reşedinţa regelui, dar era totodată centrul de decizie politică, judiciară şi economică a ţării. Tributurile care soseau aici asigurau prosperitatea capitalei. Ele atestă suveranitatea regelui Babilonului asupra tuturor regiunilor, ca şi abundenţa existentă în provinciile Imperiului, şi în acest sens trebuie înţeleasă sintagma „liantul între popoare". Această reşedinţă regală este măreaţă pentru a pune în lumină autoritatea Babilonului asupra universului şi pentru a da un sentiment de mândrie locuitorilor săi.

Dacă în trecut oraşul fusese cucerit, acest lucru se datorase faptului că mulţi dintre regii anteriori nu-şi avuseseră reşedinţa la Babilon. Stabilindu-şi centrul de putere în cartierul Ka-dingirra = *Babilu* („Babilon"), suveranul voia să demonstreze că, urcându-l la tron, zeii făcuseră alegerea justă. Zeii puteau conta pe puterea emanată din inima Babilonului — şi din numele însuşi al Babilonului —, pentru a menţine ordinea terestră al cărei simbol era oraşul, aidoma ordinii cosmice menţinute de Marduk în sanctuarul

său, situat în nucleul primitiv al oraşului, nucleu care purta numele de Eridu, anticul oraş sfânt al Sumerului, a cărui replică cosmică era Babilonul. Puterea profană şi puterea sacră erau legate şi se interferau. Această stare de fapt se exprimă prin unitatea dorită de rege, între oraşul unde este situat palatul, sediu al puterii omeneşti, şi oraşul unde este construit templul principal, sediul puterii divine: „Pe vremuri, din timpurile străvechi şi până în timpul domniei lui Nabopalassar rege al Babilonului, părintele care m-a zămislit, numeroşi regi, predecesori ai mei, pe care zeii îi chemaseră la tron, au construit palate în oraşele pe care le iubeau, şi-au stabilit acolo reşedinţa, şi-au adunat acolo averile şi şi-au strâns bogăţiile. În ziua de sărbătoare (de Anul Nou), ei intrau în Babilon... Atunci când Marduk m-a creat pentru regalitate... nu am lăsat nici o cetate să devină mai glorioasă ca Babilonul..." (Nab. 14 şi 15 vii, 9). El face aşadar o distincţie clară între dinastia sa şi cele ale suveranilor anteriori, care considerau Babilonul un oraş de reşedinţă printre altele, ceea ce înseamnă că aceştia nu aveau dreptul să pretindă titlul de „rege al Babilonului". El face aluzie la dinastiile străine care stăpâniseră Babilonul după ce-l cuceriseră. Dinastia lui Nabopalassar a redat rolul politic prestigios oraşului sfânt al lui Marduk. Iar în Babilon, cartierul Ka-dingirra (*Bâbilu*) era singurul demn să adăpostească tronul celui care, prin alegerea marilor zei, devenise stăpânul lumii: „Inima mea nu a dorit ca reşedinţa regală să mi se afle în alt oraş. Nicăieri nu am clădit un palat ca sediu al guvernării mele, nici nu mi-am dus tezaurele preţioase ale regalităţii. Chiar şi în Babilon, nu era un alt loc demn de regalitatea mea !" (Nab. 15 viii, 19–30).

„Palatul de sud" (Südburg): „palatul încântării poporului". Acest text descrie palatul regal situat în interiorul

fortificaţiilor. Fondarea palatului data din timpul dominaţiei asiriene, dar fusese reconstruit de Nabopalassar. Nabucodonosor crescuse în reşedinţa tatălui său, apropiată de fluviu, şi s-a preocupat de extinderea ei spre est. „Palatul (numit) «Casa încântării poporului»... casa regală (situată) în (cartierul) Ka-dingirra din Babilon...”, este definit topografic ca întinzându-se: „de la Imgur-Enlil la Libilhengalla, canalul de est, şi de la malul Eufratului la strada Babilonului” (Nabụ 14 ii, 1–6; 15 vii, 42 s.): adică de la zidul de incintă la nord, la canalul Eufratului la sud, şi de la fluviu la vest până la drumul procesional al lui Marduk la est. Regele s-a văzut obligat să întreprindă mari lucrări în vechiul palat şi în jurul lui, căci pereţii acestuia se prăbuşeau ca urmare a eroziunii apei. În plus, porţile palatului se găseau sub nivelul străzii, după ridicarea acesteia, efectuată la începutul lucrărilor de la Poarta lui Iştar.

Palatul de sud forma un trapez (322 m x 190 m). Această formă se datora ridicării construcţiei în mai multe etape. Faţada principală era paralelă cu traseul drumului procesional, care exista anterior şi impusese orientarea vechiului palat. Curtea de est, în care dădea direct intrarea monumentală, avea aşadar o formă neregulată.

Zidul de incintă al palatului era clădit din cărămizi arse, îmbinate cu bitum; reţele de grinzi transversale şi longitudinale, dispuse la intervale egale, consolidau peretele. În incintă se pătrundea prin partea de est, unde exista un portal monumental, flancat de turnuri, care delimita o deschidere de 4 m lăţime, situată aproximativ în centrul faţadei. Pe aici se ajungea în *strada Babilonului*, artera principală a oraşului. Spre nord-est, se afla o intrare de serviciu ce deservea cartierele administrative şi prăvăliile. Porţile erau acoperite cu bolţi arcuite. La nord, peretele exterior se sprijinea pe zidul fortificat al oraşului. Faţada

de sud, mai puţin vulnerabilă, era străbătută de deschideri strâmte. Înainte de construirea bastionului, zidul de vest dădea spre fluviu printr-un turn cu poartă, de formă pătrată. Mai târziu, suveranii ahemenizi Darius şi Xerxes vor construi un palat în stil persan pe spaţiul liber rămas între palat şi bastion, continuând totuşi să locuiască în vechiul palat de sud. Babilonul rămâne pentru ei o reşedinţă de iarnă.

În timpul lui Nabucodonosar al II-lea, viaţa palatului se desfăşura în jurul a cinci curţi principale, flancate la sud de apartamente oficiale, formate dintr-o încăpere mare ce se deschidea către alte spaţii; pe latura de nord, curţi mai mici erau mărginite de încăperi destinate activităţii cotidiene şi vieţii private a numeroşilor locuitori ai palatului. Exista şi un nivel superior.

Palatul era reşedinţa regelui şi a întregii curţi, dar şi aceea a guvernului şi ministerelor. Pentru a asigura traiul zilnic regal era necesar un personal foarte numeros — meşteşugari, muncitori şi servitori. Primele două curţi (curtea de est şi curtea centrală) aveau funcţii economice şi administrative. Cea de-a treia (curtea principală) avea o funcţie guvernamentală. A patra curte (curtea de vest), datând din vremea lui Nabopalassar, a devenit fără îndoială locul apartamentelor regale ale familiei lui Nabucodonosor şi ale suitei sale, ca şi curtea anexă, în extrema vestică. Nivelul aripii de est, mai recentă, fiind mai ridicat, a fost necesară realizarea unor rampe ce coborau spre aripa de vest. Fiecare dintre curţi era separată de următoarea printr-o poartă dublă monumentală, construită după acelaşi model cu intrarea palatului.

Curţile şi principalele culoare din interiorul palatului erau pavate, ca şi unele săli mai importante. Pardoseala, asemenea pereţilor, era din cărămizi pătrate de teracotă

(33 cm latura x 7,5 cm grosimea). Celelalte încăperi aveau pe jos pământ bătătorit, care era acoperit cu rogojini sau cu covoare. Alimentarea cu apă şi canalizarea erau bine puse la punct, după cum o dovedesc conductele şi puţurile descoperite pe cuprinsul sitului arheologic.

Sala tronului se găsea în centrul palatului. A treia curte (60 x 55 m), numită de arheologi „curtea principală", era spaţiul cel mai monumental. Aici se intra pe sub un fel de arc de triumf, a cărui latură de nord includea baza unei scări. Curtea era delimitată la sud de sala tronului (52 m x 17,50 m), concepută pe lăţime; zidurile de pe laturile lungi aveau grosimea de 6 m. Din curte, se intra în sala tronului prin trei uşi. În faţa deschiderii centrale, pe peretele din fundul încăperii, se afla estrada regală.

Faţada lungă de 56 m era decorată cu cărămizi smălţuite colorate, în maniera celor care împodobeau Poarta lui Iştar (fig.11). Decorul consta dintr-o friză înfăţişând arbori ai vieţii stilizaţi, din rozase şi flori, din motive geometrice şi dintr-o friză cu lei în mers, aceştia din urmă fiind scoşi în relief, spre deosebire de restul motivelor, care erau plate. Leii difereau ca atitudine de cei de pe drumul procesional prin poziţia cozii lor, care era ridicată. Leii defilau simetric, de o parte şi de alta a marii intrări. Acest decor era ornamental şi simbolic: reprezentările benefice protejau palatul; arborele sfânt, palmierul, era un simbol al fertilităţii şi longevităţii; leul, regele animalelor, simbolul zeiţei Iştar, reprezenta aici probabil forţa, puterea regelui şi a Imperiului.

Tronul propriu-zis, ca şi tot mobilierul, a fost jefuit. El trebuie să fi fost din lemn, placat şi încrustat cu aur, fildeş şi pietre preţioase. Nabucodonosor descrie astfel bogăţiile existente în palatul său: „Uşi de cedru ferecate în bronz, minunăţii ale meşteşugarilor, praguri şi tocuri, ornamente

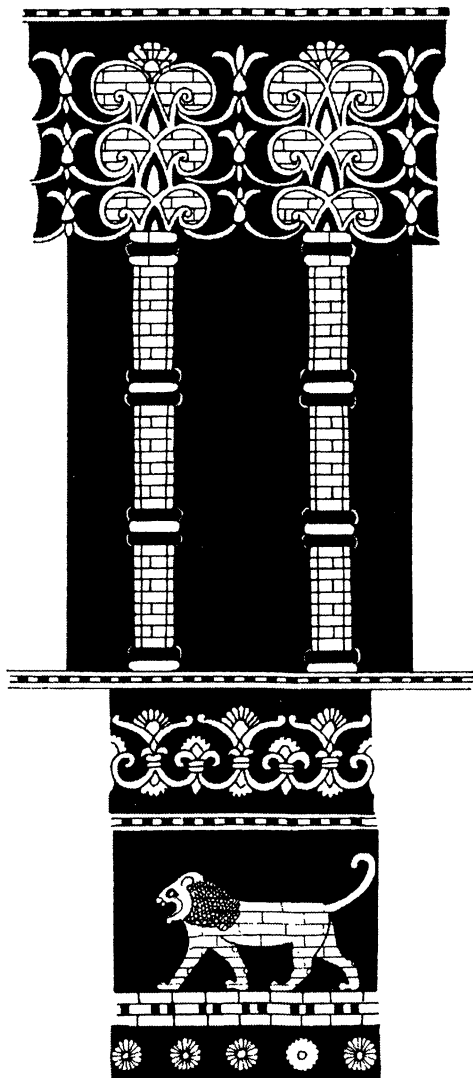

Fig. 11 — Decoraţiune de pe faţada sălii tronului din „palatul de sud", după reconstituirea lui W. Andrae (Berlin).

de bronz, le-am fixat în porţi. Argint, aur şi pietre preţioase, tot ceea ce este valoros şi frumos, tezaure, bogăţiile puterii princiare, toate le-am adunat aici. Am strâns o mare cantitate de podoabe regale…" (Nab. 15 viii, 5-18).

Palatul regal servea drept tribunal. Procesele, care erau publice, aveau loc la porţi iar Nabucodonosor afirmă că a construit „un nou tribunal". Este posibil ca marile procese de stat să se fi ţinut chiar în sala tronului.

Clădirea boltită. În unghiul de nord-est al palatului, o structură diferită de celelalte amenajări — rezemată pe zidurile de incintă şi lipită de primele două curţi —, aparţinea unui nivel mai adânc. Această construcţie masivă (cca 40 x 50 m) cuprindea un spaţiu central împărţit în paisprezece încăperi lungi şi strâmte, boltite, aşezate pe două rânduri, faţă în faţă. Un culoar lateral, mărginit de mici camere, împrejmuia acest ansamblu. El era înconjurat de un zid gros pe toate cele patru laturi ale sale şi nu avea decât două intrări strâmte (1,40 m), pe latura de sud. Clădirea avea probabil un nivel la suprafaţa solului şi se pare că o parte din structura superioară era construită din piatră. Pereţii groşi erau meniţi să susţină amenajările de la Poarta lui Iştar şi înălţarea drumului procesional. Prezenţa puţurilor şi a conductelor de apă i-a făcut pe primii arheologi să creadă că găsiseră infrastructura „grădinilor suspendate". Mai probabil ar fi că este vorba de antrepozitele palatului, aşa cum o sugerează amplasarea lor în proximitatea intrării în oraş şi a celei în palat, accesul uşor printr-o mică poartă secundară, poziţia lor subterană şi zidurile groase propice păstrării unui climat relativ constant. Aici au fost găsite urcioare, precum şi o arhivă economică compusă din 290 de tăbliţe datând dintr-o perioadă cuprinsă între al 10-lea şi al 35-lea an al domniei lui Nabucodonosor al II-lea. Informaţiile se referă

la distribuirea de ulei de susan, de grâne, curmale şi mirodenii unor prizonieri de război de rang înalt şi altor străini. Printre beneficiarii acestor raţii, este menţionat Ioiachim din Iudeea, regele Ierusalimului, care a fost deportat de Nabucodonosor împreună cu familia lui (VAB 28186). Grânele erau depozitate în mai multe locuri din oraş, căci pivniţele palatului nu aveau suficient spaţiu pentru aprovizionarea regulată, lunară, cu grâne şi ulei, necesară unui mare număr de persoane.

Un mormânt regal (?). Un mormânt (de 2,20 m x 2 m), săpat în grabă, a fost descoperit în peretele nordic de incintă al palatului, în partea de vest. El conţinea un sarcofag din teracotă, podoabe şi bijuterii din aur ce nu puteau să fi aparţinut decât unei persoane din clasa nobiliară. Decoraţiunile bijuteriilor, purtând însemnele lunii, pot să îndreptăţească presupunerea că ar fi vorba de mormântul lui Nabonid, care îl venera pe zeul lunii, Sin. Intrarea lui Cirus în Babilon a pus capăt domniei sale, aşadar ar fi putut fi ucis în luptă, fiind apoi înmormântat de partizanii săi. Însă izvoarele scrise babiloniene şi persane coincid în privinţa faptului că Nabonid a supravieţuit evenimentului. În acest caz mormântul ar putea aparţine fie fiului acestuia, Bel-şar-usur (Belşazar), a cărui soartă nu este menţionată în texte, fie reginei, soţia lui Nabonid, care a murit a doua zi după cucerirea Babilonului de către Cirus.

Palatul de nord principal (Hauptburg): „marele palat". Lucrările de înălţare a Porţii lui Iştar şi a drumului procesional al lui Marduk au fost conjugate cu amplele lucrări de terasare întreprinse de Nabucodonosor al II-lea în partea de nord-vest a oraşului, zonă care capătă caracter de acropolă. Pe platforma înaltă de 5 m, el a clădit un nou

palat regal, care a căpătat numele de *marele palat*. Până în prezent, el nu a fost scos la lumină în totalitate.

Acest palat, prelungit la nord cu un mare bastion, a fost construit pe zidul de incintă precum şi dincolo de acesta. Construirea lui s-a făcut în mai multe etape. Regele a ridicat un zid gros în faţa vechiului şanţ, care a fost umplut cu pământ; el a servit drept bază pentru edificarea spaţiului de locuit: „Între ziduri, am construit o mare structură în terase, demnă de o reşedinţă regală. Am alipit-o la palatul tatălui meu. Într-o lună favorabilă şi într-o zi propice, am pus fundaţiile în inima lui Apsu (pânza de apă freatică). I-am ridicat creasta asemenea unei faleze stâncoase. În cincisprezece zile, am încheiat lucrările" (Nab. 15 viii, 53-ix, 1). Pe terasa înaltă de 8 m, lată de peste 200 m şi înconjurată de ziduri care o transformau în citadelă, a fost amenajată o reşedinţă pentru rege. Această clădire avea un plan dreptunghiular (între 170 şi 180 m de la est la vest şi între 115 şi 120 m de la nord la sud). Ea se compunea din două curţi principale (cu laturile de 35 şi 32 m), înconjurate de încăperi oficiale şi de curţi secundare, în direcţiile vest şi nord.

Menţionarea în text a rapidităţii lucrărilor corespunde fără îndoială dorinţei regelui de a arăta puterea Imperiului său, capabil de a mobiliza suficientă forţă de muncă şi materiale pentru a construi un imens palat într-un timp record. Aceste lucrări de amploare au fost executate în mod sigur după jefuirea Ierusalimului şi cea de-a doua deportare a locuitorilor săi, în momentul în care Nabucodonosor se afla la apogeul puterii iar Babilonul era în culmea bogăţiei.

Deşi sala tronului şi locul unde se ţineau recepţiile oficiale rămăseseră în palatul de sud, acest mare palat nu a avut funcţia exclusivă de fortăreaţă. Regele descrie

amenajările şi decoraţiunile rafinate care erau specifice unei locuinţe de plăcere: „Mi-am făcut reşedinţa regală măreaţă. Am făcut acoperişul din grinzi enorme de cedru venite din munţii înalţi, din grinzi groase de brad, şi din grinzi de chiparos. Am montat la intrări uşi... de cedru şi de chiparos, de cimişir şi de fildeş, placate cu argint şi cu aur, praguri şi balamale de bronz. Am pus să se lucreze sus, pe pereţi, o friză de lapislazuli" (Nab. 15 ix, 2–18). Cărămizi smălţuite de culoare albastră acopereau înaltul zidurilor noii reşedinţe regale.

Pentru a încorona această operă măreaţă, regele a construit un **bastion de nord**, menit să-i protejeze noul palat. Era vorba de o construcţie solidă, un zid enorm, întărit de un placaj din blocuri mari de piatră calcaroasă. Prin faţa acestui zid, care avea grosimea de 17,5 m, trecea un şanţ plin cu apă. Sub zid, o canalizaţie boltită putea, în caz de atac, să fie golită, servind drept trecere acoperită: „De la malul Eufratului până la Poarta lui Iştar, am clădit o fortăreaţă masivă din bitum şi cărămizi arse, în scopul de a fortifica această parte a oraşului ... turnuri de veghe puternice am făcut cu mare măiestrie... şi dincolo de acest zid din cărămidă, (am făcut) un zid puternic din pietre imense, aduse din munţii cei înalţi, şi i-am ridicat creasta la înălţimea unui munte..." (Nab. 7 şi 15).

„Muzeul". Diodor din Sicilia (II, 8) atribuie acestui palat mari bogăţii: „În locul lucrărilor reprezentând animale (ca în celălalt palat), aici existau statui de bronz ale lui Ninos*, Semiramida şi ale guvernatorilor, precum şi ale lui Zeus pe care babilonienii îl numesc Belos (Marduk)." Este posibil ca această descriere să se refere la sculpturile descoperite de arheologi în colţul nord-estic al palatului de

* Numele pe care grecii i-l dădeau soţului Semiramidei, Samşi Adad al V-lea, întemeietorul oraşului Ninive (N.tr.).

nord, lucrări de provenienţă străină şi anterioare epocii neobabiloniene. Acest lucru ne face să presupunem că regii neobabilonieni — mai ales Nabucodonosor şi Nabonid — amenajaseră un „muzeu”. Koldewey a întreprins săpături în acest sector după ce a văzut, la suprafaţă, o statuie colosală din bazalt reprezentând un leu care zdrobeşte un om, probabil de provenienţă hitită, fie adusă de Nabucodonosor din expediţiile sale în Anatolia, fie dobândită într-o epocă anterioară şi plasată ca ornament al noului palat şi ca simbol al regelui victorios. Numeroase alte opere de artă: statui, stele şi obiecte preţioase, fuseseră păstrate de suverani în acest spaţiu. Ele reprezentau trofeele de război, prada regală adusă la Babilon. Oare fuseseră ele destinate să rămână într-un spaţiu special amenajat pentru tezaur, sau să fie expuse ca decor al palatului regal? Nabucodonosor spune: „Am făcut această casă pentru încântarea tuturor, am umplut-o cu mobilă scumpă. Am semănat (aici) mărturii măreţe, minunate şi înspăimântătoare ale splendorii mele regale” (Nab. 15 ix). Această declaraţie ar putea să facă aluzie la colecţia de sculpturi, care ar fi putut avea un rol protector şi disuaziv faţă de orice eventuală opoziţie împotriva regelui Babilonului, venită din partea principilor străini admişi la curte. De aceea, probabil că statuile erau expuse la vedere.

În paralel cu lucrările de dincolo de zidul de nord, Nabucodonosor protejează flancul de vest al vechiului palat regal, prin construirea, în chiar albia fluviului, a masivului **bastion de vest**, făcut din cărămizi arse şi de dimensiuni uriaşe: pereţii lui aveau între 18 şi 21 m grosime, iar lucrarea măsura 230 m lungime şi 110 m lăţime. Bastionul era legat de palatul de sud prin mari ziduri de conexiune, prevăzute cu apeducte acoperite,

asemenea celor de sub bastionul de nord. Dintre aceste amenajări interne, doar o parte au fost cercetate de arheologi. Aici exista un mic palat, situat la un nivel ridicat şi legat, poate printr-un pod, de marile palate. Construcţia acestui bastion trebuie să fi avut loc în faza de ridicare a primului zid de dincolo de metereze, care servea să închidă acest sector avansat, prea vulnerabil înainte de construirea bastionului de nord: „Nu exista teren uscat în Eufrat; pentru apărarea Esagilului şi a Babilonului, chiar în (albia) fluviu(lui), am construit o mare citadelă din bitum şi cărămizi arse" (Nab. 20 i, 65–67). Însă această lucrare, care avansa cu 100 m dincolo de malul natural, a blocat cursul fluviului şi l-a deviat, împingându-l către vest; din această cauză, Nabucodonosor a trebuit să clădească un nou perete pentru chei. Lucrarea rezolva problema inundaţiilor în ceea ce priveşte partea de est a oraşului, dar, în acelaşi timp, partea de vest a fost, încetul cu încetul, inundată.

Construcţia înaintată, de la nord-est de Poarta lui Iştar, care pare să fi fost paralelă cu ansamblul nord-vestic având însă ziduri mai subţiri, este probabil un **rezervor** de apă. Nivelul său este mult mai coborât decât ansamblul de nord-vest, căci această parte răsăriteană a Porţii nu a fost înălţată. Atunci când era plin, rezervorul trebuie să fi atins un nivel echivalent.

Grădinile regale: „grădinile suspendate" (?) Tema literară clasică a „grădinilor suspendate" din Babilon şi a imaginii acestor grădini ca una dintre Minunile lumii datează din epoca lui Alexandru cel Mare; aşadar, este vorba de o tradiţie posterioară presupusei lor existenţe. Autorul cel mai credibil sub aspect istoric care a descris „grădinile suspendate" din Babilon este Berosos. El laudă plantaţiile pe înălţime, de inspiraţie romantică, situate în palatul lui Nabucodonosor.

Pentru autorii clasici, grădinile suspendate sunt minunate prin arhitectura lor elaborată: ele au mai multe niveluri, ridicate pe coloane, stâlpi sau bolţi. Strabon, Diodor din Sicilia şi Filon din Bizanţ (în *Cele şapte Minuni ale Lumii*) descriu cu admiraţie o metodă de irigare sofisticată, printr-o aducţiune regulată de apă. Sursa acestei ape, conform lui Strabon şi lui Diodor, era Eufratul. Cantitatea de apă necesară plantaţiilor era deci uşor de găsit, chiar şi în anotimpul secetos. Înălţimea acestor grădini era cea a zidurilor de incintă; Diodor şi Strabon oscilează în jurul a 50 de coţi sau 80 de picioare, adică 25 m. În privinţa amplasamentului lor, Berosos le situează în palat, Diodor aproape de Acropolă (palatele) şi aproape de fluviu, Strabon le plasează pe malul Eufratului, iar Quintus Curtius pe vârful citadelei. Aceste relatări au servit drept bază a tentativelor de localizare arheologică a grădinilor şi ca model pentru toţi artiştii din epoca modernă care au încercat să le reconstituie. În caz că au existat într-adevăr, grădinile trebuie căutate în cartierul palatelor, ceea ce este logic, deoarece era vorba de grădini regale.

Grădinile regelui Babilonului trebuie să fi fost situate în apropierea apartamentelor sale private. Nabucodonosor spune că a construit mari terase cu ocazia ridicării noului său palat. Această descriere ar putea corespunde structurii legendarelor „grădini suspendate". Diferenţa de nivel era de 23 m; prin urmare, este posibil ca grădinile să fi format terase pe flancul de miazănoapte al bastionului vestic şi pe versantul vestic al „marelui palat", dominând un parc întins de-a lungul fluviului. În palatul de nord au fost descoperite canale care erau în conexiune cu clădirea înaintată, existentă la est de Poarta lui Iştar (un posibil rezervor). Apa ar fi putut fi ridicată printr-un sistem de scripeţi (*noria*), pentru ca apoi să se scurgă în josul grădinii, pe terasele dispuse în scară.

Nici o inscripţie oficială babiloniană din epoca lui Nabucodonosor nu menţionează aceste grădini. În izvoarele asiriene, relatarea amenajării parcurilor şi grădinilor se întâlneşte în *Analele* regale, care sunt foarte detaliate. Echivalentul lor babilonian îl reprezintă *Cronicile*, care sunt nişte menţiuni foarte concise ale evenimentelor istorice. Însă o scrisoare (BIN I 70) afirmă că grădinile Babilonului erau foarte renumite. Grădinile palatului sunt menţionate încă din preajma anilor 1200 î.Hr., iar un imn dedicat templului lui Nabu de la Borsippa, datând din secolul al IX-lea, spune: „Grădinile măresc prestigiul cetăţii".

Aceste grădini ale palatului regal din Babilon fuseseră la început un loc de agrement destinat să ofere umbră şi răcoare familiei regale, un spaţiu luxos şi odihnitor, cu flori, arbori fructiferi, copaci şi arbuşti decorativi. Dar grădina era în acelaşi timp folositoare pentru hrana zeilor şi a oamenilor. Numeroasele ofrande aduse templelor de către Nabucodonosor al II-lea ar fi putut proveni din marea varietate de arbori şi arbuşti ce creşteau în grădinile palatului regal: „Pentru zei, în fiecare zi, ca hrană, erau aduse, în prezenţa sa... fructe din livadă în mari cantităţi (dovedind) abundenţa plantaţiilor: mere, smochine, rodii în ciorchini, struguri, curmale, smochine uscate, legume din belşug, bogăţia grădinilor..." (BM 45690). Alţi arbuşti era plantaţi în grădinile regale şi în cele ale templelor — îndeosebi cel al Gulei, zeiţa medicinei — pentru fabricarea parfumurilor şi medicamentelor: plante odorizante şi plante medicinale.

Principala noastră sursă de informaţii privind grădinile mesopotamiene din mileniul I î.Hr. o constituie descrierile grădinilor regale din Asiria. Din aceste descrieri ne putem face o imagine despre înfăţişarea grădinilor babiloniene. Sennaherib avea în capitala lui, Ninive, în „palatul fără

pereche" unde îşi avea reşedinţa, minunate plantaţii a căror descriere se aseamănă cu descrierea „grădinilor suspendate" din Babilon. Apa era adusă printr-un apeduct încorporat în terasament, după care curgea pe pantele grădinii, printr-o reţea de canale. Este posibil ca autorii greci să fi realizat o combinaţie între amintirea Babilonului şi informaţiile asiriene referitoare la grădinile din Ninive.

Grădinile lui Nabucodonosor continuau aşadar o tradiţie mesopotamiană mai veche. Prin amplasarea lor la înălţime, pe ziduri şi pe terase, masa de verdeaţă era vizibilă de departe. Sosirea călătorului la Babilon, după traversarea unor regiuni deşertice, întâlnirea cu crângurile de palmieri, cu livezile şi cu grădinile de zarzavaturi de la periferii, apoi contactul cu arborii de deasupra zidurilor, trebuie să fi avut un efect şocant, propice atribuirii noţiunii de „minune". În afara grădinilor regale, vegetaţia era prezentă pretutindeni în oraş. Curmalii umbreau străzile Babilonului şi probabil că şi marile locuinţe erau înconjurate de frumoase grădini.

„Palatul de vară": „Trăiască Nabucodonosor ! Viaţă lungă celui ce se îngrijeşte de Esagill" La sfârşitul domniei lui, Nabucodonosor al II-lea a construit un palat în afara meterezelor, la aproape 2 km spre nord. Această construcţie se ridica deasupra „zidului puternic". Regele avea astfel o vedere panoramică asupra oraşului şi câmpiei înconjurătoare, avantaj important în alegerea acestui amplasament: „Lângă zidul de cărămidă, spre miazănoapte, inima mi-a dictat să construiesc un palat pentru a apăra Babilonul. Un palat asemănător palatelor din Babilon, din bitum şi cărămizi arse, am construit în acest loc... Această reşedinţă am numit-o: «Trăiască Nabucodonosor ! Viaţă lungă celui ce se îngrijeşte de

Esagil !»" (Nab. 14 iii, 11-19). Din acest palat nu ne-a mai rămas decât infrastructura. El fusese clădit pe un rambleu şi avea forma unui edificiu pătrat cu latura de aproape 250 m. Asemenea altor reşedinţe regale, era constituit din apartamente grupate în jurul a două curţi principale, la sud de care se aflau două încăperi pentru uz oficial. La vest, palatul era mărginit de Eufrat. Construcţia a fost modificată ulterior, în epoca parţilor, care i-au adăugat un zid mare cu turnuri.

Acest ultim palat regal a fost probabil cea din urmă construcţie oficială a suveranului, completând astfel imensul ansamblu de palate ale Babilonului.

3. ***Oraşul sfânt*** (fig. 2, 12).

Locurile de cult. Oraşul interior conţinea patruzeci şi trei de temple principale, dintre care cea mai mare parte, dedicate divinităţilor majore şi arhaice ale panteonului mesopotamian, erau concentrate în vechiul centru istoric, cartierele Eridu şi Kumar, pe cele două maluri ale Eufratului. Numeroase capele ori simple altare de stradă adăposteau câte un simbol divin, o „imagine pioasă". Ele serveau drept puncte de oprire şi locuri unde erau recitate rugăciuni cu ocazia procesiunilor religioase, îndeosebi de Anul Nou, atunci când statuia lui Marduk era scoasă din templul său şi parcurgea oraşul conform unui traseu precis. Pe malul de est au fost descoperite opt temple. Opt alte temple au fost localizate aproximativ, pe baza informaţiilor din textele topografice şi din contractele care ne furnizează date precise despre casele sau bunurile vândute în împrejurimi. Templul Anului Nou (*Akitu*), nelocalizat, era situat în afara meterezelor, poate în proximitatea „zidului puternic".

Zeii importanţi aveau mai multe sanctuare. Astfel, Iştar, marea zeiţă însărcinată cu apărarea oraşului, „Stăpâna Babilonului” (*Bēlet-Bābili*), îşi primea ofrandele în cinci temple, situate în cartiere diferite şi dedicate multiplelor sale însuşiri. În atributul său principal de zeiţă a oraşului, ea era adorată în cartierul cel mai sacru, cel al tempului lui Marduk, depăşind-o în acest rol pe Sarpanitum, soţia acestuia. Existau mai multe divinităţi secundare care nu reprezentau decât un aspect al zeiţei. Sub cel de zeiţă a dragostei, a fecundităţii şi a sexualităţii, moştenit de la sumeriana Inanna, ea a fost asimilată de autorii clasici, posteriori epocii neobabiloniene, cu Venus/Afrodita.

Planul tradiţional al templelor din Mesopotamia (fig. 6: b) îl copia pe cel al caselor particulare şi al palatelor. El cuprindea: o curte centrală; una sau două intrări, perpendiculare una pe cealaltă; un apartament divin, sanctuarul sau *cella* zeului, situată pe o a treia latură în raport cu intrările, având în capăt o nişă pentru cult. În unele temple, *cella* era precedată de o anticameră: *ante-cella*. În sanctuarele majore, puteau exista două astfel de spaţii. Porţile înalte erau boltite. Fundaţiile erau înălţate peste nivelul solului, alcătuind un brâu îngroşat. Pardoseala încăperilor şi a curţii era uneori acoperită cu bitum, iar pereţii erau decoraţi cu motive albe şi negre (templul *Nabu-ša-hare*). Faţada şi pereţii exteriori erau ornaţi cu un motiv arhitectural de pilaştri în relief. Porţile erau flancate de turnuri.

Cultul cotidian asigurat zeului consta în îmbrăcarea şi împodobirea statuii sale şi în oferirea de hrană şi de sacrificii. Fiecare templu din Babilon primea ofrande excepţionale, conform unui calendar bine stabilit.

Suveranului îi revenea îndatorirea de a restaura şi întreţine templele. Vistieria regală comanda şi plătea marile lucrări. Nabucodonosor al II-lea, în titulatura sa, se

proclamă a fi „administratorul lui Esagil (sanctuarul lui Marduk) şi al lui Ezida (cel al lui Nabu)". Nabu, fiul lui Marduk, zeu al scrierii şi al ştiinţei, păstra tăbliţa pe care erau notate destinele şi controla universul. El se bucura de un cult privilegiat din partea lui Nabucodonosor al II-lea, iar templul lui principal — *Ezida*, „casa pură" —, situat în oraşul Borsippa, la 15 km sud de Babilon, era la fel de atent îngrijit ca şi templul lui Marduk. În afară de apartamentul său din *Esagil*, zeul avea la Babilon alte trei temple.

Inscripţia inaugurativă depusă de Nabucodonosor al II-lea în templul Gulei, zeiţa medicinei, explică ce operaţiuni trebuiau îndeplinite cu ocazia construirii sau restaurării unei clădiri. Riturile erau însoţite de recitarea unei cosmologii simplificate în care era relatată o teorie a originilor lumii, având ca punct principal crearea cărămizii originare. Orice acţiune importantă trebuia să fie legată de geneza universului şi de crearea prototipului divin al procedurii necesare a fi îndeplinită, pentru a evita semnele nefaste: „În acea vreme, pentru Ninkarrak (Gula), doamna mea mult iubită, care-mi ocroteşte viaţa şi mi-a dat urmaşi, am săpat şi am regăsit vechile fundaţii ale templului său, în centrul Babilonului, care din zilele străvechi era căzut în ruină şi pe care nici un suveran nu-l reconstruise... Zidul său de incintă... l-am scos la lumină şi l-am cercetat... Pentru a-i întări zidurile, cu bitum şi cu cărămizi arse, m-am străduit, ca să-l fac demn de zeiţă... Adad şi Şamaş au confirmat măsurile mele printr-un răspuns oracular (zeul elementelor şi soarele interveneau în practicile de divinaţie şi în magie)... Am făcut un talisman pentru a îndepărta boala şi l-am aşezat la temelie... am ridicat templul, înalt ca un munte. O, Gula, doamnă măreaţă, prelungeşte-mi zilele şi anii. Oferă pace sufletului meu şi fă în aşa fel încât sănătatea mea să fie bună. În faţa lui Marduk,

stăpânul cerului şi al pământului, cere distrugerea duşmanilor mei şi ruina ţărilor lor" (Nab. 1 iii, 5–48).

Marduk, „regele zeilor". În epoca lui Nabucodonosor I, la sfârşitul mileniului al II-lea, Marduk devine zeul suprem, după ce absoarbe personalitatea divinităţilor majore din vechiul panteon de origine sumeriană: An(u), zeul Urukului, cel mai vechi oraş-stat sumerian, regele zeilor; Enlil, stăpânul pământului şi al atmosferei, divinitate din Nippur, sanctuarul federal al Sumerului, şeful delegat al panteonului; şi Enki/Ea, stăpânul din Eridu, pe ţărmul lagunei Golfului, stăpânul apelor subterane şi al înţelepciunii. Triada divină domnea peste cele trei planuri ale universului. La Babilon, în mileniul I, puterea lor a fost unificată în persoana lui Marduk, adeseori numit pur şi simplu Bel, ceea ce înseamnă „Domnul" sau „Stăpânul", zeul prin excelenţă, care adună în sanctuarul său toate puterile din lume.

„Poemul Creaţiei" (*Enuma eliş*), compus ca şi *Tintir* în acea perioadă, oferă o explicaţie mitologică şi literară a ascensiunii Babilonului şi a lui Marduk. El rezumă originile universului, lupta zeilor organizatori ai lumii împotriva forţelor haosului, reprezentate de apa originară: Apsu, apele dulci, şi Tiamat, apele sărate, care formau la început un tot nediferenţiat, apoi au dat naştere unor generaţii de zei din ce în ce mai evoluaţi, pe care au încercat apoi să-i extermine. Ea l-a învins pe Apsu, apoi Marduk, fiul său, conducătorul zeilor evoluaţi, i-a înfruntat pe monştrii adâncurilor trimişi împotriva lui de Tiamat. Victoria lui Marduk i-a conferit suveranitatea asupra celorlalţi zei şi asupra universului ordonat pe care l-a creat. Acest univers avea ca centru *Esagil*, „casa cu vârful înalt", în inima Babilonului, unde se adunau toate puterile şi secretele lumii.

Oraşul era parte a divinităţii zeului său. Zeul, oraşul şi sanctuarul acţionau ca o singură entitate. Preamărirea locului de cult al lui Marduk ca centru cosmic al lumii mergea în paralel cu cea a oraşului Babilon ca centru al guvernării terestre. *Esagil*, supranumit şi „palatul zeilor”, era locul cel mai sfânt al regatului. El era situat în cartierul Eridu, la sud de complexul palatelor regale. Eridu era de asemenea unul dintre numele Babilonului printr-o identificare teologică dintre vechiul oraş sfânt al lui Enki/Ea şi oraşul sfânt al lui Marduk, devenit fiul său prin legitimare dinastică şi cosmică. Un mit neobabilonian al creaţiei spune că Eridu şi Babilonul şi templele lor *Apsu* şi *Esagil* sunt considerate ca un singur loc, primul pământ zămislit de Apsu, oceanul originar:

„În acea vreme, Eridu a fost clădit, Esagil a fost creat,
Esagil în care «stăpânul cetăţii primordiale»
trona în mijlocul lui Apsu.
Babilonul a fost clădit, Esagil a fost terminat” (*CT* 13, 35).

Sanctuarul lui Marduk: „Palatul regelui zeilor” (fig. 12, 13). Nabucodonosor al II-lea a făcut să strălucească sanctuarul lui Marduk „ca stelele ce luminează bolta”. Ansamblul arhitectural, specific încă de la sfârşitul mileniului al III-lea tuturor aşezămintelor de cult mesopotamiene, conţinea un templu scund şi un templu înalt situat în vârful turnului cu etaje (ziguratul). La Babilon, dimensiunile ansamblului erau colosale, dat fiind că era vorba de sanctuarul „federal” al regatului.

Esagil — „casa cu vârful înalt”, templul scund — nu a putut fi degajat decât parţial; însă zidurile lui, construite din cărămizi arse îmbinate cu bitum, se păstrau încă, la momentul săpăturilor, pe o înălţime de peste 10 m.

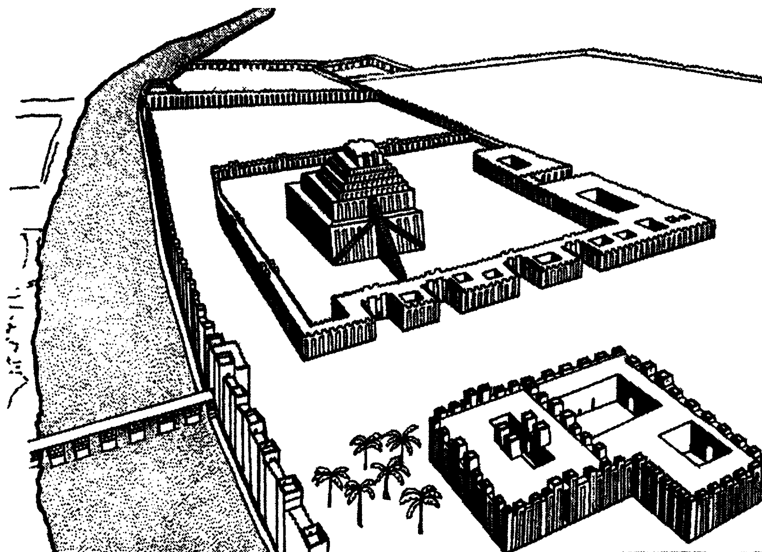

Fig. 12 — Vedere de ansamblu a sanctuarului lui Marduk: templul scund (*Esagil*) şi zigguratul (*Etemenanki*); adaptare după Koldewey, 1925, p. 186.

Construcţia măsura, conform reperajului arheologic, circa 180 m x 125 m, iar izvoarele scrise îi adaugă o altă curte, care prelungea clădirea principală înspre sud, cu o suprafaţă de peste 8000 m^2.

Etemenanki — „Casa (care este) temelia cerului şi a pământului", ziguratul — forma un pătrat cu latura de peste 90 m la bază, prelungit cu o scară monumentală care ieşea cu aproape 52 m în afară spre sud. Înălţimea sa era de 90 m şi avea şapte etaje. Ziguratul era situat la nord de *Esagil*, într-o incintă cu laturile de peste 400 m.

Numele de *Esagil* desemnează uneori tot ansamblul sanctuarului. Izvoarele scrise ne permit să reconstituim amenajările şi ceremoniile ce aveau loc aici: **„tăbliţa de la *Esagil*"**, păstrată la Luvru, este un text matematic babilonian,

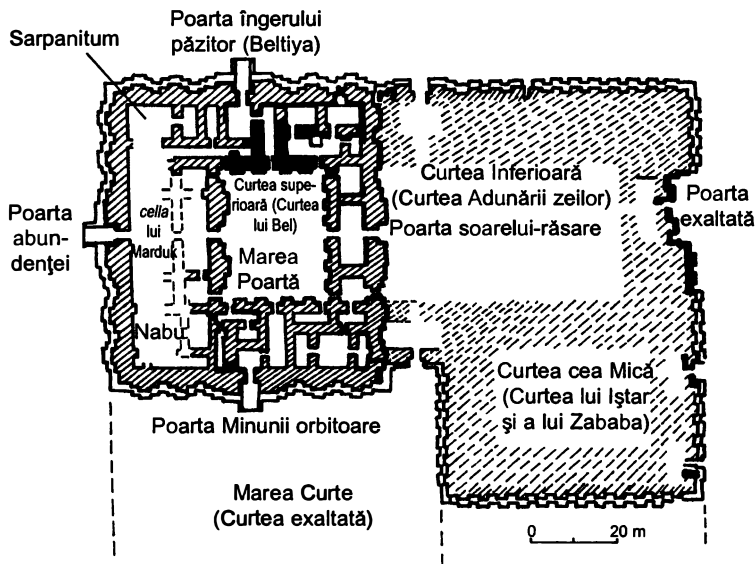

Fig. 13 — Planul probabil al templului *Esagil*, adaptare după *WVDOG* 59, pl. 3, şi George, 1995, fig. 1.

care ne-a parvenit sub forma unei copii scrise la Uruk în anul 229 î.Hr., după un original datând din secolele VIII–VI î.Hr. Singurele părţi din templul scund descrise de scrib în cuprinsul documentului sunt cele două curţi anterioare. Restul, completat de un fragment aflat la British Museum (BM 40813), descrie ziguratul. Acest document poate fi plasat în rândul textelor ştiinţifice, rezervate savanţilor. Scribul precizează: „Cel iniţiat să arate aceste măsuri altui iniţiat, profanul nu trebuie să le vadă". Alte texte metrologice şi liste (de porţi, altare şi capele de cult) ne oferă de asemenea informaţii. Inscripţiile regale, istorice şi cele inaugurative ne aduc date privind aranjamentele interioare ale sanctuarului.

Templul înalt din vârful ziguratului, cu dimensiuni restrânse, era, ca şi capela zeului din templul scund, sanctuarul sanctuarelor. Ridicat în cer, el nu-i adăpostea decât pe zeii majori ai vechiului panteon mesopotamian: Anu, Enlil şi Ea, precum şi familia divină a Babilonului.

Templul scund *Esagil*, mai vast, conţinea, în anexe, capele şi platforme de cult pentru toţi zeii panteonului, atât vechi cât şi „moderni": zei majori, zei minori, zei detronaţi şi chiar monştri arhaici învinşi de Marduk la începutul vremurilor, precum şi demoni. Marduk trebuia să-i aibă la îndemână pe toţi supuşii, adică toate forţele universului. Mărimea sanctuarului se explică de asemenea prin spaţiul necesar marilor ceremonii care aveau loc aici, mai cu seamă cu ocazia Anului Nou, primăvara, când se celebra aniversarea fondării mitice şi mistice a Babilonului, cea a preluării puterii de către Marduk şi confirmarea puterilor lui absolute de zeu şi rege al Babilonului.

Cartierul Eridu conţinea alte douăsprezece temple. Unele dintre ele — sanctuarul lui Ea, situat pe malurile Eufratului şi comunicând prin grădinile lui cu *Esagil*, al lui Madanu (un zeu judecător, servitor al lui Marduk), al Gulei şi al „Stăpânei Babilonului" (Iştar) — aparţineau fără îndoială complexului cultic al lui Marduk; texte conţinând liste ale porţilor lor arată că aceste sanctuare erau într-o anumită măsură comune. Divinităţile care locuiau în *Esagil* ocupau funcţii de reprezentare sau de serviciu, necesare bunei administrări a proprietăţilor zeului suprem şi bunei sale existenţe, aşadar necesare câştigării bunăvoinţei acestuia faţă de umanitate. Divinităţile majore îl asistau pe Marduk în guvernarea universului. Curtea marelui zeu al Babilonului, în *Esagil*, se asemăna curţii regelui babilonian, în palatul său. Toate energiile universului erau reunite pentru a-l servi pe Marduk.

Esagil se compunea dintr-o clădire principală, aproape pătrată (85,50 m x 79,30 m), având planul tradiţional: o curte centrală (37,60 m x 32,30 m) — *Curtea superioară* sau *Curtea lui Bel* (Marduk) —, în jurul căreia se aflau încăperi, galerii şi curţi secundare, care alcătuiau apartamentele divine particulare. Ansamblul era deservit de câte o poartă monumentală pe fiecare dintre laturi şi era precedat de o importantă anexă, ce se articula în jurul unor mari curţi, situate la est şi la sud-est. Exista probabil şi o a treia curte la sud de clădirea principală.

Koldewey a făcut săpături parţiale la aripa de est a clădirii principale; dar el nu a putut decât să sondeze în zona aripii de vest, loc unde în mod sigur se afla *cella* lui Marduk, pe care a reconstituit-o cu o anticameră, în faţa intrării principale. Această parte a templului face obiectul unui fragment dintr-un text metrologic asirian (VAT 9961 + 10335), care descrie două anticamere şi o *cella* având o lungime nord-sud de circa 18,50 m şi o lăţime respectivă, în axa est-vest, de 6 m, 5 m şi 5,50 m. Reperajele arheologice validează în parte aceste dimensiuni. O atare configuraţie aminteşte de cea a altor mari sanctuare babiloniene, îndeosebi cel al lui Nabu de la Borsippa. Or, *Esagil* este sanctuarul major al marilor sanctuare. Săpături în tunel au permis identificarea unor mici curţi, dispuse simetric, la nord şi la sud de apartamentul lui Marduk. Locuinţa lui Sarpanitum era situată probabil la nord de cea a soţului ei, în apropiere de *Poarta Beltiyei* (un alt nume al zeiţei); cea a lui Nabu, fiul lui Marduk, se afla la sud, în direcţia Borsippa, de unde el venea de Anul Nou pentru a-şi onora tatăl.

Clădirea „anexă” consta în curţi spaţioase, înconjurate de spaţii de cult sau utilitare: cea pe care germanii au numit-o „avancurtea” este probabil *Curtea inferioară* a babilonienilor:

ea prelungeşte construcţia principală spre est. Curtea avea un rol de cult important, căci o vedem citată în texte cu numeroase ocazii ca fiind *Curtea Adunării zeilor*. „Tăbliţa de la *Esagil*" descrie două curţi aparţinând sanctuarului: *Curtea lui Iştar şi a lui Zababa*, sau *Curtea cea Mică*, ar putea fi cea descoperită la sud-est de clădire; dimensiunile menţionate în text sunt de 95 m x 41 m. Este probabil ca *Marea Curte* sau *Curtea exaltată*, căreia îi sunt atribuite dimensiunile de 103 m x 81 m, să fi fost situată la sud de clădirea pricipală, ca un spaţiu împrejmuit suplimentar, nereperat de săpături. Mai multe sanctuare din complexul *Esagil*, chiar temple localizate de lista din *Tintir* în cartierul Eridu, par să fi mărginit această imensă curte, lucru care ar explica existenţa unor porţi de comunicare între ele.

Porţile făceau parte din parcursul procesiunii de cult ca locuri de trecere, atât în sensul propriu cât şi în cel figurat. Statui de bronz şi de argint, înfăţişându-i pe monştrii primordiali îmblânziţi, decorau, sub formă de perechi, toate porţile templului, ca şi cele ale oraşului. Dragonul Muşhuşşu, pe care prin tradiţie încălecau Marduk şi Nabu, era însoţit de statui de oameni-peşte, de bizoni, de sfincşi, de oameni-scorpion şi de alte himere.

Amenajările interioare. Apartamentele divine au fost decorate de Nabucodonosor al II-lea. Pe plafonul şi pe pereţii placaţi cu aur din *cella* lui Marduk erau reprezentate imagini ale monştrilor deveniţi trofee de război ale zeului Babilonului. Forţele arhaice învinse de Marduk erau omniprezente în *Esagil*, ceea ce arată importanţa acordată acestui episod care pecetluise destinul lumii organizate şi îi conferise zeului suveranitatea supremă. Acest aspect era transpus, pe plan uman, ca afirmarea superiorităţii civilizaţiei, adică a imperiului Babilonului, faţă de barbari, de nomazi şi de populaţiile din munţi.

Aceste apartamente conţineau mobilier de masă pentru cele patru dejunuri cotidiene şi excepţionale ale zeilor, oferite de către suveran în calitatea sa de „administrator al lui *Esagil*" şi de către credincioşi. Ritualul Anului Nou menţionează obiectele de aur din *cella* lui Marduk: o masă pe care se află o casoletă de ars mirodenii şi patru recipiente de aur, conţinând ofrandele. Acest mobilier era împrumutat lui Nabu atunci când venea să locuiască în apartamentul său, de Anul Nou. *Cella* lui Sarpanitum conţinea patul conjugal divin. Aşurbanipal, regele Asiriei, a restaurat şi a readus în anul 653 î.Hr. mobilierul de la *Esagil* luat de către Sennaherib. Regele face o descriere a patului lui Marduk şi al lui Sarpanitum (K. 2411): „12 plăci de aur (acoperă) laturile lungi şi 6, pe cele laterale. (Capul patului este) un dragon *Muşhuşşu,* salteaua de dedesubt este din aur, pietre *pappardilu* (onix?) (îl decorează). Ornamente în formă de măr, din obsidian, din cornalină şi din lapislazuli îl înconjoară. Pe saltea, ornamente de aur reprezentând apa (un motiv ondulat). Picioarele patului sunt nişte *lamassu*" (genii purtând vase din care ţâşneşte apa). Aşurbanipal menţionează de asemenea tronul divin, decorat cu motive asemănătoare. El a fost jefuit, asemenea întregului conţinut al *Esagil*-ului; dar o replică a lui ne este cunoscută datorită săpăturilor arheologice. În colţul de nord-est al *Curţii lui Bel*, o capelă, dedicată zeului Ninurta, fiul lui Enlil, conţinea un podium din cărămizi arse care avea în centrul său, imprimat în bitumul care îi acoperea suprafaţa, urmele unui jilţ (fig. 14); decoraţiile spătarului — un spirit, peşti şi un dragon —, erau din marchetărie de lemn şi fildeş. Jilţul propriu-zis avea 50 cm înălţime. Deasupra picioarelor de piatră, zeiţe cu vase din care ţâşneşte apa purtau montanţii spătarului.

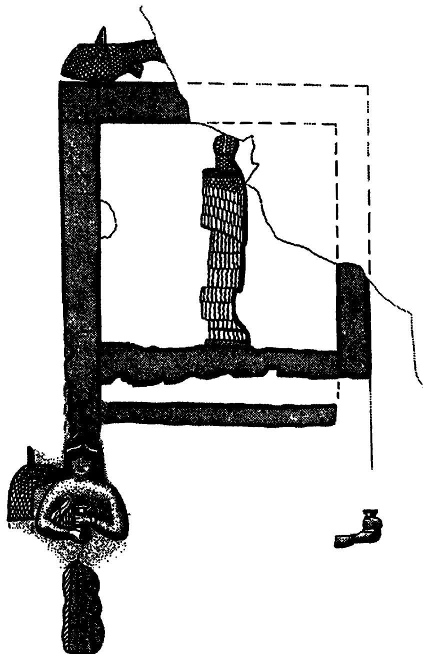

Fig. 14 — Reconstituirea unui tron al lui Marduk, după Andrae, în *WVDOG* 62, pl. 36.

Statuia de cult a lui Marduk, conform unui tratat de cult din *Esagil* (*CT*, 46:50), trebuie să fi fost din lemn preţios (*mesu*). Aspectul ei poate fi reconstituit pe baza unui sigiliu cilindric din lapislazuli (aflat la Berlin), provenind din tezaurul din *Esagil* descoperit parţial în 1900, sub fundaţia unei case din epoca partă amplasată între templu şi turnul cu etaje. Obiectul, foarte deteriorat, măsoară 19 cm înălţime. El a fost dedicat zeului suprem de către regele Babilonului Marduk-zakir-şumi I la sfârşitul secolului al IX-lea î.Hr.: „lui Marduk, care locuieşte în Esagil... acest sigiliu de lapislazuli strălucitor, montat în aur roşu, pentru a-şi

împodobi divinul gât”. Această menţiune ne arată că statuia era de dimensiuni mari. Marduk, însoţit de dragonul *Muşhuşşu,* simbol al forţelor arhaice îmblânzite, este bogat împodobit: el poartă o haină lungă, brodată cu simboluri celeste pe mâneci şi cu motive animaliere şi vegetale înscrise în cercuri pe partea din faţă a veşmântului. El ţine în mână însemnele puterii marilor zei: bastonul de conducător şi inelul. Arma curbă este cea cu care Marduk a învins armata monştrilor lui Tiamat, marea primordială, reprezentată de valuri, sub picioarele lui.

Procesiunea de cult şi sărbătoarea Anului Nou. Izvoarele scrise ne permit să reconstituim, în parte, topografia de cult a templului. Anul babilonian conţinea mai multe sărbători. Cea mai importantă, Anul Nou, *Akitu*, se desfăşura din prima până în a douăsprezecea zi a lunii *nisannu*, corespunzătoare începutului de an, primăvara. Anul babilonian se baza pe un calendar lunar de 12 luni, la care era adăugată periodic o a 13-a lună intercalată, care realiza corelarea cu ciclul solar. Originea lui *Akitu* datează din mileniul al III-lea. Temple consacrate acestei sărbători existau în mai multe oraşe. În afară de aceasta, fiecare sanctuar din ţară celebra sărbătoarea patronului său divin. La Babilon, capitala, *Akitu* era sărbătoarea zeului Marduk. Ea marca renaşterea naturii graţie ploilor hibernale, ca preludiu al primei recolte. Acum era celebrată, prin rituri şi ritualuri de rugăciune şi purificare, aniversarea creării şi fondării mistice a Babilonului. Toţi marii zei ai ţării, prin intermediul statuilor lor de cult, veneau să-i aducă omagiu lui Marduk, ocupându-şi locurile care le erau destinate în *Esagil*. Nabu sosea cu corabia de la Borsippa şi era întâmpinat cu fast princiar, în a şasea zi a sărbătorii.

În seara celei de-a patra zile, marele preot recita *Poemul Creaţiei (Enuma eliş)*. Tronurile-altare purtând tiarele cu coarne ale marilor zei Anu şi Enlil — plasate în *cella* lui Marduk şi în cea a lui Sarpanitum — erau acoperite, ca omagiu faţă de Marduk şi desigur pentru a nu-i supăra pe vechii stăpâni ai lumii. Anumite episoade ale epopeii erau jucate, în timpul serbărilor, în diferite locuri de cult, pe traseul drumului procesional. Lupta lui Marduk cu monştrii era fără îndoială mimată, în fiecare an, pentru a reafirma suveranitatea zeului, chezăşie a puterii Babilonului.

Regele lua parte activă la ceremoniile Anului Nou, căci toate actele din viaţa lui oficială aveau loc prin graţia lui Marduk şi în numele acestuia. Nabucodonosor al II-lea afirmă în mai multe rânduri: „...Mi-am aplecat capul pentru a trage oiştea de la carul lui Marduk; am pus sanctuarele în ordine." Atunci când, din cauza unei crize politice ori a unei campanii militare, suveranul nu putea să fie prezent la Babilon, serbările nu aveau loc. Pe 4 sau pe 5 *nisannu*, se desfăşura ceremonia de investitură regală, în templul *Nabu ša hare*, situat în cartierul Ka-dingirra, între palat şi complexul lui Marduk, în lungul drumului procesional. Conform lui *Tintir* şi a colofonului unei tăbliţe votive găsite aici, templul era „casa care, după numele ei, acordă sceptrul şi tronul (ţării?) regalităţii". Aici era ratificată legitimitatea domniei. Acest rit constituia o moştenire a epocii sumeriene. În vechiul oraş sfânt Nippur, Ninurta, fiul lui Enlil, păstra însemnele regalităţii în templul său; or, la Babilon, Nabu era fiul lui Marduk, succesorul lui Enlil ca stăpân al universului. În seara de 5 *nisannu*, după binecuvântarea de către marele preot a tuturor părţilor templului, regele pătrundea în sanctuar. Marele preot îl deposeda de atributele suveranităţii: sceptrul, cercul, armele şi coroana

regală; îl făcea să se umilească şi îl pălmuia, până când acesta plângea, căci doar o căinţă „sinceră" pentru toate greşelile comise în anul scurs era în măsură să-l împace pe Marduk şi să asigure un destin favorabil Babilonului şi întregului regat. Ghicitorii făceau previziuni pe baza conduitei suveranului.

Anul oficial trebuia să înceapă în a opta zi, atunci când „(regele) îl ia de mână pe Bel (Marduk) iar fiul lui Bel (Nabu) îi conduce afară, în procesiune". În aceeaşi zi, destinele regelui şi al ţării se stabileau pentru anul care urma. Zeul şi curtea sa făceau opriri la locurile de cult principale. Marduk căpăta un nume diferit la fiecare dintre aceste halte, dintre care cea mai importantă era „Podiumul Destinelor" (*Duku*: „Muntele Pur/Sacru"), situat în *Curtea Adunării*. Aici Marduk trona, atât la ducere cât şi la întoarcerea din procesiune. Ceremonia de decidere a destinelor este evocată, pe un plan mitic, în *Enuma eliş* (VI, 70 s.):

„Domnul (Bel-Marduk) i-a invitat pe zei la banchetul său, în marele sanctuar (Esagil) pe care îl creaseră pentru el (şi le-a zis):

«Iată Babilonul, sediul şi reşedinţa voastră...»

Atunci când terminară de împărţit între ei locurile din cer şi de pe pământ,

marii zei în număr de cincizeci luară loc,

iar zeii destinelor, în număr de şapte, luară deciziile."

Pe plan real, aceasta se traducea printr-un banchet şi prin consultaţii divinatorii. Zeii care decretau destinele erau cei mai importanţi din panteonul mesopotamian: Marduk, Anu, Enlil, Ea, Şamaş, Ninurta şi Nabu, iar numele capelelor lor, în *Esagil*, au toate legătură cu puterile diferitelor niveluri din Univers. Nabucodonosor al II-lea

a refăcut Podiumul destinelor, căruia îi explică funcţia de cult şi semnificaţia teologică: „«Muntele Pur unde destinele sunt decretate», tronul-podium al destinelor din Curtea Adunării, în care îşi are reşedinţa de-a lungul sărbătorii Anului Nou, la începutul anului, în a opta şi în a unsprezecea zi «regele totalităţii cerului şi a pământului» (Marduk), suveranul zeilor, şi în care zeii cerului şi ai lumii subpământene îngenunchează în semn de supunere şi stau în faţa lui, pentru a hotărî, ca destin al vieţii mele, un destin de eternitate — acest tron-podium, cel al regalităţii, al domniei date de Enlil marelui Marduk, cel mai înţelept dintre zei, eu l-am înveşmântat în aur" (Nab. 15 ii, 54 – iii, 3). Marii zei, în genunchi, îl recunoşteau pe Marduk, învestit cu maiestatea lui Enlil, ca rege al lor; apoi, în picioare în faţa lui, ei decretau destinul oamenilor, în persoana regelui Babilonului, stăpânul lumii terestre.

După această ceremonie, cortegiul ieşea din templu şi o lua pe **drumul procesional al lui Marduk**, „strada Babilonului", al cărei nume oficial era „Cel Arogant să nu poată trece". Traseul mergea pe lângă incinta ziguratului, apoi pe lângă palatul de sud, pe o lungime de 1 km. După aceea trecea pe sub Poarta lui Iştar şi printre zidurile înaintate din nordul oraşului. Drumul avea o lăţime de peste 20 m. Pavajul lui, din cărămizi arse cu bitum între ele, a fost acoperit de Nabucodonosor cu dale pătrate de calcar alb; de fiecare parte, trotuare cu o înălţime de 15 cm erau pavate cu brecie roşie. Piatra fusese „adusă din munţi" cu ocazia expediţiilor militare ale regelui în vest. Partea de jos a zidurilor care mărgineau primul tronson al drumului (cca 200 m), în exteriorul Porţii, era împodobită cu frize din cărămidă smălţuită înfăţişând lei în mers. Două rânduri paralele de lei mergeau spre exteriorul oraşului; unii aveau pielea albă şi coamă galbenă, alţii

pielea galbenă şi coama roşie, pe un fond albastru ornat cu frize cu rozase şi motive geometrice negre, albe şi galbene. Leul era animalul atribuit lui Iştar, care apăra acest sector al Babilonului, cel mai expus atacurilor inamice.

Cortegiul mergea până la fluviu, apoi îşi continua drumul cu o barcă, până la templul Anului Nou, situat în câmpie, la nord de oraş. În a unsprezecea zi, după ce aici avusese loc celebrarea căsătoriei sacre cu soţia lui, zeul şi suita sa reveneau la Babilon. Marduk era aşezat din nou pe Podiumul destinelor şi era aclamat ca rege al universului. În ziua următoare, statuile divine se întorceau în oraşele lor.

În fiecare an, Babilonul îşi celebra aniversarea întemeierii, accesul la puterea supremă şi la glorie a zeului său, cel care concentra în mâinile lui toate puterile universului. Şi aidoma lui Marduk, regele babilonian, ales de zeu, garant şi simbol al puterii terestre a Babilonului, era confirmat în funcţiile sale prin participarea la riturile Anului Nou.

Turnul cu etaje *(ziguratul)*: *Etemenanki*. Termenul de *ziqqurratu* desemnează turnurile cu etaje (ziguratele) care dominau, încă de la sfârşitul mileniului al III-lea, fiecare oraş din antica Mesopotamie; ele erau punctul culminant al cetăţii din punct de vedere topografic şi religios. În câmpiile joase din sudul ţării, turnurile făceau vizibilă puterea oraşului şi a zeului său. Ziguratele constau din blocuri masive făcute din cărămidă, care formau mai multe terase suprapuse, în retragere una faţă de alta. La vârf era construit un sanctuar, dedicat zeului principal al oraşului, dar care adăpostea deopotrivă divinităţile majore ale panteonului.

Ziguratul din mileniul al II-lea şi datele furnizate de arheologie. Cea dintâi menţiune istorică a turnului cu etaje din Babilon datează probabil din vremea lui Hammurabi. În epilogul „codului” (rev. XXIV, 67–69), Babilonul este definit ca „oraşul căruia Anu şi Enlil i-au ridicat capul, în Esagil, templul ale cărui temelii sunt la fel de trainice ca cele ale cerului şi pământului”. Numele de *Esagil*, „casa cu vârful (sau capul) înalt”, are ca origine creşterea puterii lui Marduk, legată de cea a Babilonului. Însă calificativul care urmează poate face aluzie la un alt monument al sanctuarului său, ziguratul *Etemenanki*: „casa, temelie a cerului şi pământului”.

Săpăturile germane din 1913 şi 1962 au permis identificarea a trei etape din construcţia ziguratului, dintre care primele două pot data din secolul al XVIII-lea î.Hr., din epoca lui Hammurabi: un nucleu pătrat cu latura de 61 m, din cărămizi crude, reprezintă ceea ce s-a mai păstrat din cel mai vechi zigurat. Un calcul al pantei naturale a nucleului l-a făcut pe H. Schmid să aprecieze că turnul ar fi avut cel puţin 50 m înălţime. El a fost apoi îmbrăcat cu un strat de cărămidă crudă, legat de nucleu prin traverse de lemn. Baza ziguratului, în această a doua fază, forma un pătrat cu latura de 73,50 m. Într-o perioadă ulterioară, poate sub Nabucodonosor I, mantaua de cărămizi uscate a fost îndepărtată pentru a lăsa loc unei îmbrăcăminţi de zidărie din cărămidă arsă îmbinată cu bitum, groasă de aproape 15 m, şi care forma o masă totală de 90 m pe latură. În dreptul faţadei de sud, trei scări formau un avancorp în formă de T. Scara centrală avea o rampă exterioară lungă de aproape 52 m şi lată de 9,35 m. Două scări laterale cu o lăţime de 8,30 m erau amplasate de o parte şi de alta, lipite de faţadă. După înclinarea treptelor, rampele laterale ajungeau la o înălţime de peste 33,50 m, ceea ce trebuie

să fi fost înălţimea primului etaj al ziguratului. Scara principală — prost conservată şi pentru care este greu de determinat panta — urca la o înălţime de aproximativ 50 m, la etajul al doilea. Reconstituirile numeroase care s-au făcut diferă mai ales în privinţa continuării acestei scări care, pentru mulţi, ajungea până în vârf. Informaţiile arheologice nu ne permit o lămurire a acestei probleme. Datarea ruinelor este cu siguranţă anterioară lui Nabucodonosor al II-lea; însă planul general al turnului nu a suferit schimbări semnificative.

Ziguratul neobabilonian şi izvoarele scrise. Dacă turnul cu etaje din Babilon apare menţionat în *Poemul Creaţiei* şi în *Tintir*, nici o inscripţie inaugurativă nu a fost găsită pentru epocile anterioare secolului al VII-lea î.Hr. Distrugerea radicală provocată de Sennaherib şi jefuirea succesivă a cărămizilor sale până în epoca modernă le-au risipit. Construcţia neobabiloniană s-a realizat pe vestigiile vechiului zigurat. Aşarhaddon precizează: „Am pus să se reconstruiască ziguratul Etemenanki în locul unde fusese el înainte, cu aceste dimensiuni: 90 m lungime şi 90 m lăţime". Inscripţiile lui Nabucodonosor al II-lea confirmă că masivul de bază al turnului său avea aceeaşi înălţimea ca şi cel al turnului precedent (cca 30 m). Această respectare a tradiţiei se extindea probabil asupra planului şi elevaţiei monumentului. Dimensiunile ziguratului din mileniul I sunt cunoscute datorită „tăbliţei de la Esagil", care îi face o descriere, atribuindu-i o înălţime de 33 m la primul etaj, şi o mărime a laturii de 90 m pentru masivul pătrat de la bază. Din acest text reiese că turnul avea şapte etaje şi o înălţime de 90 m. El se înscria aşadar într-un cub, conform regulii de aur exprimate în elevaţia unui zigurat „ideal" pe un plan de argilă din epoca neobabiloniană (BM 38217). Al doilea etaj avea înălţimea de 18 m, iar următoarele 6 m,

până la al şaselea. Pe a şasea terasă se afla templul din vârf, care măsura 25 m x 24 m în plan şi era înalt de 15 m. El conţinea o curte centrală acoperită, în jurul căreia erau organizate 6 capele amplasate pe latura de est (*cella* lui Marduk, cea a lui Nabu, şi cea a lui Taşmetu, soţia acestuia), de nord (*cella* lui Ea şi cea a lui Nusku, zeul focului) şi de sud (*cella* comună a lui Anu şi Enlil), precum şi dormitorul lui Marduk situat pe latura vestică, faţă în faţă cu *cella* sa şi care conţinea un pat asemănător cu patul din apartamentul lui Sarpanitum din templul scund *Esagil*. Pornind din această încăpere vestică, se urca pe o scară care ducea la un nivel superior al templului.

Nabucodonosor al II-lea a continuat imensa operă începută de Nabopalassar la zigurat. El a terminat ridicarea masivului de bază, a cărui înălţime a dublat-o, şi a finalizat restul monumentului: „Etemenanki, ziguratul din Babilon, căruia Nabopalassar, regele Babilonului, părintele care m-a zămislit, graţie artei exorcismului şi a înţelepciunii lui Ea şi a lui Marduk, îi purificase amplasamentul şi căruia îi pusese temeliile în inima lumii subpământene; cele patru ziduri exterioare, din bitum şi cărămizi arse, el le ridicase la o înălţime de 30 de coţi (cca 15 m), dar nu-i terminase vârful. Atunci m-am hotărât să ridic Etemenanki, pentru a face să-i rivalizeze vârful cu cerul. Popoare numeroase, pe care Marduk, domnul meu, mi le-a încredinţat şi a căror conducere mi-a fost transmisă prin Şamaş... regii munţilor îndepărtaţi şi ai insulelor singuratice..., care sunt aserviţi lui Marduk, domnul meu, şi pe care i-a încredinţat în mâinile mele, i-am oferit ca oameni de corvoadă lui Şamaş şi lui Marduk, pentru a construi Etemenanki... I-am făcut să care coşul şi cărămizile. I-am ridicat baza pe o înălţime de 30 de coţi.” Regele se referă în continuare la construirea templului din

vârf; el nu mai menţionează etajele intermediare, mai puţin importante în plan simbolic decât baza, care lega ziguratul de lumea subpământeană, şi decât ultimul etaj, care îl lega de cer şi care conţinea locuinţa zeilor. Modul lor de construcţie era asemănător cu cel al etajului de bază: „Grinzi groase de cedru... am acoperit cu aramă. Un templu înalt, pur, o capelă sfântă, ca în vremurile străvechi, am ridicat pentru Marduk, domnul meu, la ultimul etaj, cu artă." Urmează apoi rugăciunile necesare pentru ca ziguratul şi regatul să dureze etern: „O, Marduk, domnul meu, cel mai puternic şi mai tare dintre zei, la porunca ta a fost clădit oraşul zeilor, i-au fost refăcute zidurile şi i-au fost terminate templele; prin voinţa ta puternică ...munca mâinilor mele să dureze pentru totdeauna... Aşa cum Etemenanki a fost statornicit pentru eternitate, statorniceşte tronul regalităţii mele pentru zile fără de sfârşit!" Sintagma „Oraşul zeilor" reprezintă o aluzie la prezenţa, în sânul său, a sanctuarului lui Marduk, care reunea toate energiile divine. Este totodată o referire la însuşi numele Babilonului, „Poarta zeului (zeilor)". Ultima parte a textului este o invocaţie adresată ziguratului, ca unei divinităţi, şi o evocare a ritualurilor ce se desfăşurau în templul din vârf, cu participarea regelui: „O, Etemenanki, spre mine, Nabucodonosor, regele care te-a reconstruit, trimite-ţi binecuvântarea. Când la porunca lui Marduk, cu bucurie, voi intra între zidurile tale, o, templule, povesteşte-i lui Marduk faptele mele pioase" (Nab. 17 i, 44–iv).

Nabucodonosor a placat locuinţa de sus a lui Marduk cu cărămizi smălţuite de culoare albastră: „...Etemenanki, ziguratul Babilonului, cu bitum şi cu cărămizi din lapislazuli pur, l-am făcut să strălucească asemenea luminii zilei. Pe tavanul său am pus puternice grinzi de cedru" (Nab. 49).

În vârful templului, se ridicau coarne de aramă strălucitoare, aurite, aşa cum era obiceiul la marile temple mesopotamiene încă din epocile arhaice. Ele simbolizau forţa şi atotputernicia divină.

Un observator? Principalele ritualuri din *Esagil* trebuiau să fie repetate în templul din vârful ziguratului. Mărturii scrise vorbesc despre derularea unui ritual de hierogamie, de căsătorie sacră. Herodot se referă şi el la astfel de ceremonii. Prezenţa unui imens pat, într-o cameră specială din templul înalt, pare să confirme ipoteza. Anumite rituri cotidiene puteau avea loc pe esplanada incintei.

În epoca neobabiloniană, este probabil ca ziguratele să fi fost utilizate ca observatoare. Astronomia nu a fost cea dintâi funcţie a acestor construcţii, însă ea s-a impus din raţiuni practice, datorită înălţimii edificiului. Oracolele şi astrele erau consultate înaintea luării fiecărei decizii importante pentru stat, dar şi pentru viaţa personală a suveranului, căci bunăstarea regelui oferea garanţia bunăstării întregii ţări. Cu ocazia Anului Nou, ghicitorii preziceau evenimentele anului care începea, pe baza manualelor şi culegerilor de prevestiri extrase din toate fenomenele observate în natură şi îndeosebi din poziţia astrelor şi planetelor, observată de pe vârful ziguratului. Este posibil ca etajul suplimentar al templului din vârf, descris de „tăbliţa de la Esagil”, să fi avut acest rol. Curtea centrală a templului, se precizează, avea un acoperiş; el ar fi putut servi drept pardoseală pentru un „observator”, la care se ajungea pe scara amplasată în spatele dormitorului lui Marduk.

Centrul cosmic al lumii (fig. 15). Cu ocazia construirii unui edificiu, suveranul îi punea fundaţiile la nivelul apelor subterane şi îi ridica vârful la fel de înalt ca al unui munte.

Noţiunea de legătură între toate planurile universului era fundamentală în religia mesopotamiană; ziguratul stabilea legătura dintre cer şi lumea inferioară: înălţimea lui necesita fundaţii adânci; el era „un munte ce se ridică în etaje”, iar templul din vârf pătrundea în cer. Numele Turnului cu etaje din Babilon, compus din patru ideograme sumeriene: *e.temen.an.ki*, era un simbol al universului:

— *e*: înseamnă casă sau templu;

— *temen*: este platforma de fundare, baza, elementul care determină stabilitatea edificiului; astfel, ziguratul asigură stabilitatea lumii.

— *an*: reprezintă cerul; în teologia antică sumeriană, era domeniul zeului cu acelaşi nume, An(u). În concepţia babiloniană a mileniului I î.Hr., Marduk, absorbind puterile lui Anu şi ale tuturor marilor zei, după victoria asupra forţelor arhaice, a creat bolta cerească cu jumătate din trupul lui Tiamat, marea primordială, „retezat în două ca un peşte uscat” (*Enuma eliş*, IV, 137); cealaltă jumătate a format fundul universului. Cerul avea trei niveluri: „Cerul superior este din piatră *luludanitu* (o piatră multicoloră), este cel al lui Anu... cerul din mijloc este din piatră *haš-manu* (o piatră preţioasă albastră-verde), este cel al divinităţilor Igigi (marii zei ai cerului), aici Marduk îşi are reşedinţa pe un podium sublim, într-o *cella* de lapislazuli, el o face să strălucească asemenea cristalului *elmeshu*; cerul inferior este din piatră *ašpu* (calcedonie albastră), este cel al stelelor...” Cerul inferior este cerul pe care oamenii îl percep: cerul albastru sau cerul înstelat al nopţii. Cerul din mijloc, centrul cerului, este descris ca fiind templul de sus al lui Marduk, care se confundă cu ziua, adică cu soarele, prin strălucirea porţilor sale de aramă şi a coarnelor care reflectă razele de soare, şi cu cerul prin culoarea albastră a cărămizilor sale.

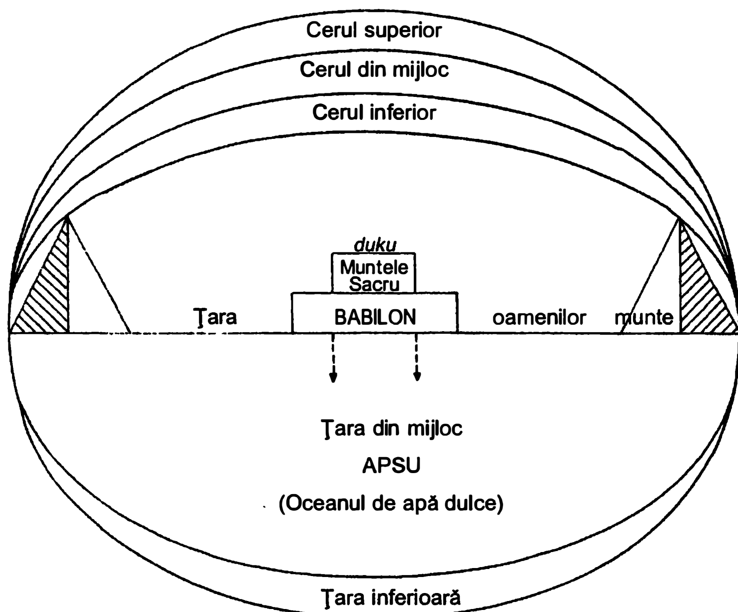

Fig. 15 — Universul în concepţia babiloniană, mileniul I, î.Hr., adaptare după Pongratz-Leisten, *BaF* 16, 1994, fig. 5.

— *ki*: desemnează suprafaţa pământului şi tot ceea ce se găseşte dedesubt, „lumea inferioară"; planeta noastră este un disc plat, numit „Ţara oamenilor", care pluteşte pe *Apsu*: „Ţara din mijloc"; în partea de jos se găseşte Infernul, „Ţara inferioară". În mijlocul uscatului, se ridică oraşul Babilon, iar în centrul său, sanctuarul lui Marduk, care se înalţă deasupra oraşului, spre cer, replică a lui *Duku*, „Muntele sacru" al originilor. O **hartă a lumii** (WA 92687), întocmită către secolul al VII-lea î.Hr., plasează Babilonul în mijlocul lumii cunoscute, înconjurat de ape; dincolo de lumea civilizată, regiunile mitice sunt figurate prin triunghiuri.

Etemenanki şi *Esagil*, templul înalt şi respectiv templul scund din Babilon, sunt cei doi poli, identici, ai Babilonului şi ai universului. Ei sunt asemănători, dacă nu prin dimensiuni, atunci prin conţinutul simbolic; cât despre aspectul arhitectonic, ele erau formate pe acelaşi model cu cel al vechilor temple: *Apsu* al lui Ea din Eridu şi *Ešarra* al lui Enlil din Nippur, ale căror replici erau şi a căror putere o asimilaseră (*Enuma eliş*, IV, 143–146):

„Domnul (Marduk) după ce măsurase Apsu (*Esagil*),
După imaginea acestuia a ridicat marele templu *Ešarra* (*Etemenanki*).
Acest mare templu *Ešarra* pe care l-a ridicat, este Cerul".

Aceste temple şi deci diferitele planuri ale universului sunt legate de imensa scară pe care o reprezintă ziguratul: aceasta este legătura care le uneşte. Marea scară centrală, cu prelungirea ei pe pământ care parcă doreşte să lege *Esagil* de *Etemenanki*, participă fără îndoială la acest simbolism cosmic. Babilonul, unde se află sanctuarul lui Marduk, este centrul universului, punctul său de echilibru, el „păstrează legătura dintre cer şi pământ (lumea inferioară)" (*Tintir*, I, 23).

Posteritatea vitregă a sanctuarului lui Marduk. Turnul cu etaje a inspirat mituri care s-au transmis, prin intermediul *Bibliei* şi al tradiţiilor clasice, până în epoca modernă. Elemente babiloniene au fost preluate în pasaje ale *Genezei* (*Geneza*, 11). Este vorba îndeosebi de acela care a dat naştere mitului Turnului Babel, povestea proiectului gigantic al unui turn care urma să atingă cerul, simbol al mândriei Babilonului. Acest episod poate reprezenta o aluzie la evenimente şi motive ideologice ale epocii

neoasiriene, însă Turnul Babel este legat, prin tradiţie, de ziguratul din Babilon. Înălţimea, splendoarea şi numele lui falnic erau elemente în măsură să stârnească gelozia şi blestemele duşmanilor Babilonului şi să ducă la răspândirea legendei sale.

Herodot (I, 181–183) înfăţişează sanctuarul lui Marduk aşa cum arăta el înainte de stricăciunile făcute de Xerxe. Cultul era încă asigurat în *Esagil*, însă descrierea turnului cu etaje trebuie să se fi bazat pe ceea ce istoricul a auzit povestindu-se despre acest monument prestigios, a cărui splendoare era încă prezentă în memoria babilonienilor. Herodot descrie un turn cu opt etaje şi cu o rampă elicoidală. Este posibil ca etajul în plus să fi fost tocmai etajul dublu al templului din vârf, iar menţionarea rampei elicoidale să se datoreze confuziei cu amintirea altui turn, mai vechi: ziguratul din Khorsabad, în Asiria, construit cu rampă elicoidală.

Interpretarea conform căreia ziguratul din Babilon ar fi fost un loc de observare a astrelor a ajuns în Occident prin intermediul scriitorilor clasici. Diodor din Sicilia (II, 9) afirmă: „Construcţia, din cauza timpului, a căzut în ruină şi de aceea nu este posibil să ne dăm seama cu precizie cum arăta. Totuşi, toată lumea este de acord asupra faptului că vechii caldeeni observau de aici stelele. Tot edificiul era realizat cu măreţie, cu somptuozitate, din bitum şi cărămidă."

Relatările greceşti şi cele două teme biblice, a ridicării turnului până la cer ca un semn de orgoliu nemăsurat şi a imposibilităţii de comunicare ca semn al confuziei, se întrepătrund. Pasajele din *Geneză* şi din Herodot i-au inspirat pe artiştii occidentali. Epoca modernă utilizează numele simbolic de Babel pentru a evoca imensitatea şi diversitatea.

Capitolul IV

SFÂRŞITUL CIVILIZAŢIEI BABILONIENE

Căderea Babilonului şi dominaţia persană. Belşazar, fiul lui Nabonid, este îndepărtat de la succesiunea regală de către Cirus cel Mare, fondatorul Imperiului Persan, care cucereşte oraşul în anul 539 î.Hr, punând capăt Imperiului Neobabilonian şi supremaţiei Babilonului în calitate de capitală a Imperiului şi de centru intelectual al lumii. Cilindrul lui Cirus (păstrat la British Museum) confirmă faptul că oraşul a fost ocupat „fără luptă şi fără rezistenţă; Marduk l-a făcut să intre în Babilon, oraşul său. El a salvat Babilonul de opresiune. El i l-a predat pe Nabonid, regele care nu-l adora." Cirus este primit ca eliberator, iar preoţii clerului lui Marduk din atotputernicul templu *Esagil* îl ajută poate să pătrundă în oraş ca reacţie la lipsa de credinţă a lui Nabonid. Alte relatări ale căderii Babilonului, provenind din surse greceşti (Herodot I, 188–191, şi Xenofon, *Kyrou paideia*, Educaţia lui Cirus, VII, 5), ca şi sursele biblice, sunt în concordanţă cu textele cuneiforme.

Babilonia devine o satrapie a Imperiului Persan. Darius îl instalează aici ca guvernator pe fiul său Xerxe şi construieşte un nou palat, care prelungeşte către vest palatul lui Nabucodonosor printr-o sală cu coloane de tradiţie iraniană, decorată cu reliefuri din cărămidă emailată. O revoltă a babilonienilor în 482 î.Hr. provoacă demolarea zidurilor de incintă, a templului lui Marduk şi a ziguratului lui Nabucodonosor al II-lea. Provincia este alipită Asiriei. Un braţ al Eufratului este probabil deviat, iar fluviul se revarsă în şanţurile neîndiguite. Aceasta ar putea fi o

explicaţie pentru surprinzătoarea plasare de către Herodot a palatelor şi templului lui Bel de o parte şi de alta a fluviului.

Sfârşitul unui simbol şi stingerea culturii cuneiforme. În 330 î.Hr., Alexandru cel Mare intră învingător în Babilon. El doreşte să restaureze sanctuarul lui Marduk şi turnul cu etaje, însă moare în 323, în palatul regal, înainte de a-şi desăvârşi opera. Corpul lui este expus în sala tronului pentru a putea fi salutat de ostaşi. Dar *Etemenanki* fusese distrus de cel care voia să-l facă mai somptuos decât în vremea lui Nabucodonosor al II-lea. Alexandru pusese să fie nivelat, înainte de a-l reconstrui, şi formase o colină artificială din cărămizile lui, în partea de nord-est a oraşului. Moartea l-a oprit însă să-şi ducă intenţia la îndeplinire. Strabon (XVI, 1) relatează că „... numai lucrarea de a elibera terenul necesitase munca, vreme de două luni, a 10 000 de oameni, astfel încât el nu reuşi să-şi termine proiectul... nici unul dintre succesorii lui nu s-a mai preocupat să-l continue". Marele teatru restaurat de către parţi datează poate din timpul lui Alexandru.

Sub dinastia greacă a Seleucizilor, în 305 î.Hr., un nou oraş, Seleucia, este fondat pe Tigru, la nord de Babilon. Către 275 î.Hr., Antioh I ordonă babilonienilor să se mute acolo, dar restaurează în Babilon sanctuarul lui Marduk, unde continuă să funcţioneze un colegiu de preoţi şi un centru literar şi ştiinţific, păstrând tradiţia culturii cuneiforme.

Parţii se instalează în Babilon către anul 130 î.Hr. Într-o casă care aparţinuse unui aurar, au fost descoperite două coşuri conţinând vestigii ale tezaurului din *Esagil*, salvat şi ascuns poate de preoţi. Monumente neobabiloniene, îndeosebi „palatul de vară" şi peribola ziguratului, sunt reamenajate. Un cavou boltit a oferit arheologilor figurine

de femei din alabastru, dintre care una cu ochii încrustaţi cu rubine — unul dintre cele mai vechi vestigii executate în această tehnică.

Babilonul rămâne în continuare, pentru locuitorii Mesopotamiei, centrul cosmic al universului, chiar şi atunci când sediul administraţiei regiunii se deplasează către Seleucia pe Tigru. În secolul I d.Hr., Pliniu cel Bătrân, în a sa *Istorie Naturală* (VI, 30), menţionează că marele templu continua să supravieţuiască printre dărâmături. Încetul cu încetul, la sfârşitul secolului, savanţii preoţi îşi abandonează, definitiv, sanctuarul.

(Lucrări de referinţă, ordonate alfabetic pentru fiecare secţiune.)

Culegeri: J. Renger (ed.), *Babylon: Focus mesopotamischer Geschichte, Wiege früher Gelehrsamkeit, Mythos in der Moderne* (2. Colloquium der DOG, Berlin, 1998), Saarbrücken, SDV, 1999.

Babylon: Symposiums de Bagdad 1979–1981, *Sumer*, XLI (fără dată).

Reallexikon der Assyriologie: A-N, Berlin, 1928.

INTRODUCERE

A. R. George, „«Bond of the Land»: Babylon, the Cosmic Capital”, în G. Wilhelm (ed.), *Die orientalische Stadt*, Saarbrücken, 1997, p.125–145.

CAPITOLUL I

Izvoare cuneiforme

P.-R. Berger, *Die neubabylonischen Königsinschriften*, Berlin, 1973.

J. Bottéro, S. N. Kramer, *Lorsque les dieux faisaient l'homme. Mythologie mésopotamienne*, Paris, Gallimard, 1993 (traducere a *Poemului Creaţiei*: *Enuma eliş*, p. 604; Atrahasis, p. 530 s.).

A. R. George, *Babylonian Topographical Texts*, OLA 40, Louvain, Peeters, 1992 (remarcabil studiu şi comentariu, mai ales pentru *Tintir* şi „Tăbliţa de la Esagil”).

A. R. George, „Babylon Revisited: Archaeology and Philology in Harness, *Antiquity* 67, 1993, p. 734–746.

A. R. George, „The Bricks of Esagil”, *Iraq* LVII, 1995, p. 173-191.

J.-J. Glassner, *Chroniques mésopotamiennes*, Paris, Les Belles Lettres, 1993.

A. K. Grayson, *Assirian and Babylonian Chronicles, TCS V*, New York, 1975.

W. W. Hallo, „The Nabonassar Era and other Epochs in Mesopotamian Chronology and Chronography”, în E. Leichtry *et al* (ed.), *Studies in Memory of A. Sachs (O. P., Kramer Fund 9*), Philadelphia, 1988, p. 175–190.

S. Langdon, *Die neubabylonischen Königsinschriften*, VAB 4, Leipzig, 1912 (Nab. 1–49).

O. Pedersen, *Archives and Libraries in the Ancient Near East 1500–300 BC*, Bethesda, CDL Press, 1998, p.183–191.

B. Pongratz-Leisten, *„Ina šulmi irub.” Die kulttopographische und ideologische Programmatik der akîtu-Prozession in Babylonien und Assyrien im I. Jahrtausend v. Chr., BaF*. 6, Mainz, 1994.

J. Ritter, „Babylone–1800”, în M. Serres (ed.), *Éléments d’histoire des sciences*, Paris, 1989, p.17–37.

F. Thureau-Dangin, *Rituels akkadiens*, Paris, 1921.

E. Unger, *Babylon. Die heilige Stadt nach der Beschreibung der Babylonier*, 1931 (reed. 1970).

K. R. Veenhof (ed.), *Cuneiform Archives and Librairies*, Institut Néerlandais de Stamboul, LVII, 1986; mai ales M. A. Dandamayev, „The Neo-Babylonian Archives”, p. 273–277.

F. Weissbach, *Die Inschriften Nebuchadnezzars II. im Wadi Brisa und am Nahr-el-Kelb (WVDOG 5),* Leipzig, 1906.

Izvoare biblice: traduceri extrase din Biblia de la Ierusalim

D. S. Vanderhooft, *The Neo-Babylonian Empire and Babylon in the Latter Prophets*, Harvard Semitic Museum Monographs, 59, Atlanta, 1999.

Izvoare clasice

M.-A. şi Y. Calvet, „Babylone, «Merveille du monde»", în R. Étienne *et al*. (ed.), *Architecture et poésie dans le monde grec. Hommage à G. Roux,* Lyon-Paris, 1989, p. 91-104.

M. Casewitz, *Diodore de Sicile. Bibliothèque historique*, cărţile I şi II, Paris, Les Belles Lettres, 1991.

Ph. Legrand, *Hérodote. Histoires*, cartea I, Paris, Les Belles Lettres, 1964.

Izvor Berosos

S. M. Burstein, *The* Babyloniaca *of Berossus*, *SANE*, vol. I/5, Malibu, 1978.

Izvor Ptolemeu

L. Depuydt, „«More Valuable than all Gold»: Ptolemy's Royal Canon and Babylonian Chronology", *JCS* 47, 1995, p. 97–117.

Izvoare arabe

C. Janssen, *Babil, the City of Witchcraft and Wine/ The Name and the Fame of Babylon in Medieval Arabic Geographical Texts*, Universitatea din Gand, *Memoirs*, vol. II, 1995.

Izvoare posterioare

Ch. Fossey, *Manuel d'assyriologie*, vol. I, Paris, 1904.

R. H. Sack, „Nebuchadnezzar and Nabonidus in Folklore and History", *Mesopotamia* XVII, 1982, p. 67–131.

Prospecţiuni

Cl. J. Rich, *Memoir on the Ruins of Babylon*, Londra, 1815; *Second Memoir on Babylon...*, Londra, 1818.

J. Oppert, *Expédition scientifique en Mésopotamie...*, vol. I, Paris, 1863, p. 135–255.

Săpăturile germane

R. Koldewey, *Die wieder erstehende Babylon*, Berlin, ed. 1925 (neue herausgegeben von B. Hrouda, 1990).

WVDOG, Berlin-Leipzig: 15: R. Koldewey, *Die Tempel von Babylon und Borsippa*, 1911; 32: R. Koldewey, *Das Ischtar-Tor in Babylon*, 1918; 47: O. Reuther, *Die Innenstadt von Babylon (Merkes),* 1926; 48: F. Wetzel, *Die Stadtmauern von Babylon*, 1930; 55: F. Wetzel, *Die Königsburgen von Babylon*, 1932; 59: F. Wetzel şi F. H. Weissbach, *Das Hauptheiligtum des Marduk in Babylon, Esagila und Etemenanki*, 1938; 62: F. Wetzel *et al.*, *Das Babylon der Spätzeit*, 1957.

H. Schmid, *Der Tempelturm Etemenanki in Babylon*, *BaF*. Band 17, Mainz, 1995.

Săpăturile italiene

G. Bergamini, „Levels of Babylon reconsidered", *Mesopotamia* XII, 1977, p.111–152.

G. Bergamini, „Excavations in Shu-Anna, Babylon 1987", *Mesopotamia* XXIII, 1988, p. 5–17.

Săpăturile irakiene

„The Archeological Revival of Babylon Project", *Sumer* XXXV, 1979.

CAPITOLUL II

J. Oates, *Babylon*, Londra, ed. revăzută, 1986.

Datările dinainte de mileniul I î.Hr. sunt nesigure. Domnia lui Hammurabi (tradiţional 1792-1760) poate fi mai târzie. Vezi H. Gasche *et al.*, *Dating the Fall of Babylon. A Reappraisal of Second Millennium Chronology*, MHE, seria a II-a, Universitatea din Gand, 1998, şi *Akkadica* 119–120, 2000.

A. Finet, *Le code de Hammurapi*, Paris, Éd. du Cerf, col. „LAPO", vol. 6, ed. a 2-a, 1983.

W. G. Lambert, „The Reign of Nebuchadnezzar I: A Turning Point in the History of Ancient Mesopotamian Religion", în W. S. Cullogh (ed.), *The Seed of Wisdom: Essays in Honour of T. J. Meek*, Toronto, 1964, p. 3-13.

D. D. Luckenbill, *Ancient Records of Assyria and Babylonia*, II, Chicago, 1927 (retip. 1989, Londra) (Sennaherib, p. 185; Aşarhaddon, p. 243).

P.-A. Beaulieu, *The Reign of Nabonidus, King of Babylon 556-539 BC*, Yale University Press, 1989.

G. Frame, *Babylonia 689-627 BC. A Political History*, Leiden, 1992.

H. Hunger, „A New Akkadian Prophecy”, *Journal of the American Oriental Society*, 92, 1975, p. 371–375.

F. Joannès, *La Mésopotamie au Ier millénaire avant J.-C.*, Paris, Armand Colin, 2000.

W. G. Lambert, „Nebuchadnezzar — King of Justice”, *Iraq*, XXVII, 1965, p. 1–10 (BM 45690)

R. A. Sack, *Neriglissar, King of Babylon*, Darmstadt, 1994.

D. J. Wiseman, *Nebuchadnezzar and Babylon*, The Schweich Lectures, 1983, Oxford University Press, 1985.

CAPITOLELE III ŞI IV

În afara lucrărilor citate în prima parte (rapoarte ale săpăturilor; Georges, 1992; Wiseman, 1985):

Sinteze

B. André-Salvini, „Babylone”, *Dossiers d'Archéologie: Les Sept Merveilles du Monde*, nr. 202, 1995, p. 28–35.

G. Bergamini, „Babilonia, L'immagine della metropoli da Hammurapi a Nabonido”, în *Nuove Fondazioni nel Vicino Oriente antico: realtà e ideologia*, S. Mazzoni (ed.), Pisa, 1994, p. 47–54.

J. Goodnick Westenholz, „The Theological Foundation of the City, The Capital City and Babylon”, în *Capital Cities, Urban Planning and Spiritual Dimensions*, J. G. Westenholz (ed.), Ierusalim, 1998, p. 43–61.

J.–L. Huot, „Babylone, Le centre du monde”, în *Naissance des cités*, J.-L. Huot *et al.*, ed. 1990, p. 231–253.

J.-C. Margueron, „Babylone: la première mégapole?” în C. Nicolet (ed.), *Mégapoles méditerranéennes*, Maison méd. des sciences de l'homme, 2000.

„Zidul mezilor” (Sippar)

H. Gasche, „Habl as-Sahr, 1986. Nouvelles fouilles”, *Northern Akkad Project Reports*, 2, Gand, 1989, p. 23–70.

Poarta lui Iştar

J. Marzahn, *La Porte d'Ishtar de Babylone...*, Staatliche Museen zu Berlin, 1993 (trad. din lb. germană).

„Palatul de sud”

U. Moortgat-Correns, „Das Grab des Nabonid”, *Studi Micenei ed Egeo-Anatolici*, 38, 1996, p. 153–177.

„Muzeul”

E. Klengel-Brandt, „Gab es ein Museum in der Hauptburg Nebukadnezars II in Baylon?”, *Forschungen und Berichte* 28, 1990, p. 41–46.

„Grădinile suspendate”

S. Dalley, „Niniveh, Babylon and the Hanging Gardens”..., *Iraq,* LVI, 1994, p. 45–58.

I. Finkel, „The Hanging Gardens of Babylon”, în P. Clayton şi M. Price (ed.), *The Seven Wonders of the Ancient World*, Londra şi New York, 1988 (Routledge, 1993, p. 38–58).

D. J. Wiseman, „Mesopotamian Gardens”, *Anatolian Studies*, XXXII, 1983, p. 137–144.

Mobilierul lui Marduk

R. D. Barnett, *Iraq*, XII, 1950, p. 40–42.

Harta lumii

W. Horowitz, *Mesopotamian Cosmic Geography*, Mesopotamian Civilization, Winona Lake, 1998 (WA 922687), p. 20–42.

Epoca partă

F. Tallon, „Les rubis d'Ishtar: étude archéologique”, în A. Caubet (ed.), *Cornaline et pierres précieuses*, Paris, La Documentation française, Musée du Louvre, 1999, p. 229–247.

CUPRINS

Istorie universală *Microsinteze*

Babilonul, centrul spiritual şi intelectual al Mesopotamiei, s-a bucurat de un imens prestigiu în ochii contemporanilor săi. Nici un alt oraş al lumii nu a fost mai invidiat şi mai temut, mai admirat şi mai lăudat, atât de des distrus şi reconstruit. El era centrul cosmic şi simbolul armoniei lumii, născut din puterea zeului său suprem, Marduk, cel ce a ordonat universul.

Dualitatea reală şi mistică a Babilonului i-a asigurat un destin remarcabil, dincolo de existenţa sa în timp. Lucrarea de faţă îşi propune să dezvăluie istoria unui oraş fascinant dar şi puţin cunoscut, de la origini până la căderea sa.

Colecţie coordonată de ŞERBAN PAPACOSTEA,
membru corespondent al Academiei Române

ISBN: 973-653-723-4

